YÖNTEM İÇERDEKİLER V.SERGE

1

● TUTUKLAMA

Hapishane deneyi olan herkes bilir ki; onun o korkunç pençeleri, ağır taş duvarlarının çok daha ötelerine uzanır. Bu korkunç pençeler kendisine kadar uzandığında insan, birdenbire büyük bir çıplaklıkla tüm gerçeğin, zamanın ve doğal yada sosyal tüm faaliyetin, yani yaşantıda gerçek olan her şeyin yavaş yavaş kendisinden uzaklaşmakta olduğunu, önünde ise korkudan titreyen bir adımla girdiği yepyeni bir yaşamın başladığını farkeder. Artık herşeyin durduğu bu an, tutuklama anıdır.

Hapishane duvarları yada darağacı ile içiçe yaşayan ihtilalci, sık sık sokaktaki eyleminden kopar ve gözetlendiğinden kuşkulanır. Bir örgüt adamı, bir gazeteci olarak işini bitirip gece evine dönmekte olan bir yeraltı ajitatörü de, birdenbire gölgesine başka bir gölgenin takılmış olduğunu ve adımlarını başka bir ayak sesinin izlediğini hisseder. Katil, hırsız, kaçak, yalnız bir adam, kim olursa olsun herkes bu

YÖNTEM YAYINLARI: 12
Sanat Dizisi: 6

Orijinal Adı:
Les Hommes dans la prison

İlk Basımı:
1930

Türkiye Basımı:
Kasım 1973

Kapak Deseni:
Gürel Yontan

Dizgi:
Yönet Matbaası

Baskı:
Zafer Matbaası

Kapak Filmi:
Ebru Ofset

Kapak Baskısı:
Tekin Ofset

İÇERDEKİLER

VICTOR SERGE

Türkçesi
Gülen Fındıklı

Gerçek tarihi kişilerin dışında karakterler, tamamen yazarın hayal ürünüdür ve gerçek hayatta herhangi bir kimse ile ilgileri yoktur.

VLADY'ye

Bu kitaptaki herşey bir hayal ürünü ve herşey gerçektir. Edebi yaratıcılıkla, bir kişinin tecrübesinin insanca içeriğini ve genel anlamını açığa çıkartmaya çalıştım.

V. S.

ÖNSÖZ

Victor L.K. Serge 1890'da Belçika'da doğdu, 1947'de Meksika'da öldü. Yirminci yüzyılın ilk yarısındaki bütün ihtilalci eylemlere katılan yazarın çok hareketli yaşantısını, kısa bir önsöze sığdırmak olanaksız. Ancak kendi ağzından şöyle tanımlanabilir:

Yaşantısı:

«...On yıl çeşitli yerlerde hapis yattım, yedi ülkede çalıştım ve yirmi kitap yazdım. Hiçbir şeye sahip değilim. Bir çok kere, doğruyu söylediğim için tirajı oldukça büyük olan bir gazete, adımı kötüye çıkarmaya çalıştı. Arkamızda yolundan çıkmaya başlamış muzaffer bir ihtilal, vaktinden önce yapılan birkaç ihtilal denemesi ve baş döndürücü sayıda cinayetler yatmaktadır. Ve daha bunların bitmediğini düşünmek... Ama bu sözleri bırakayım artık. Bunlar bizim için açık olan yegane yollardı. İnsanlığa ve geleceğe eskisinden çok daha fazla güvenim var...»

Edebiyatı:

«... Yazmak ihtiyacı; herşeyden önce yaşantı-

yı yakalama, durdurma, anlama, yorumlama ve tekrar yaratma, yani kişinin içinde biriktiğini hissettiği ve kişinin kollektif bilinçsizliğe (collective unconscious) saplanmasına yol açan karışık kuvvetleri maddileştirerek ortaya çıkarma ihtiyacıdır...»

«Bu ihtiyaç; eserde, bir kural ve bir mesaj olarak ortaya çıkar... Yazmak, çok yönlü bir kişiliği araştırma, birkaç kaderi birden yaşama, onların iç dünyalarına girme, onlarla bir bağ (communication) kurma aracıdır. Yazar, hayata getirdiği dünyanın bilincine varır. Bu dünyanın bilinci kendisidir. Böylece herzamanki sınırlarının dışına taşar, ruhunu zenginleştirip keskinleştirirken, bir yandan da mutluluktan sarhoş olur.» (*)

Kitabı:

«Herhangi bir işe başlamadan önce bu borcun altından kalkmam, bu görevi tamamlamam gerekti. Bir yandan hapishanede, tüberküloz, delilik, insanların iç zayıflıkları ve kuralların vahşiliği ile mücadele, bir yandan da daha sonra bütün bu deneyimi anlatabilme düşüncesi, bu cehennem yolculuğunu biraz olsun kolaylaştırıyordu. Hapishanede çürümekte olan binlerce kişinin arasında — ve gerçekte ne kadar az insan tanıyor hapishaneyi! — herhalde bir gün bütün bunları anlatmaya çalışacak olan bir tek ben vardım. Bu yüzden ağır bir görevi yüklenmiş olduğumu farkettim.

Benim için, bu romanın yazılmasının temel nedeni budur. Bunun bir roman olduğunun ısrarla üstünde duruyorum, çünkü kitapta kullanılan birinci tekil şahıs yanlış anlamalara yol açabilir. Bu kitap benim hakkımda değil, insanlar hakkında. Anılarımı

(*) Yazarın Anılarından. **(Memoirs of a Revolutionary,** Oxford, 1963) (Ç. N.)

yazmak istemiyorum. Hatta gerçekte gördüğüm şeylere bile çok bağlanmak istemiyorum. Gözlemciliğin verdiği gerçekten daha ötede, daha zengin ve genel bir gerçeğe, yaratıcılıkla ulaşmak istediğim için çok daha serbest olmalıyım. Gerçek, kimi zaman gördüklerimin bir fotoğrafı gibi oluyor; kim zaman da her bakımdan değişik...

Bu romanda yazarın herhangi bir «kahramanı» yok. Tabii, o korkunç makina, **hapishane,** onun gerçek kahramanı... «Benim yada birkaç kişinin hakkında yazılmış bir kitap değil bu. Toplumun o karanlık köşesine tıkılmış bütün insanları anlatıyor. Edebiyatın; kitleleri, bireyin kaderinin yoldaşlarının kaderiyle ortak oluşunu ve bireyin yoldaşları ile arasındaki bağlantıyı araştırması zamanının geldiğine inanıyorum» (*)

Eylül 73, G. Fındıklı

(*) Yazarın Panait İstirati'ye yazmış olduğu mektuptan. (Ç. N.)

1

● TUTUKLAMA

Hapishane deneyi olan herkes bilir ki; onun o korkunç pençeleri, ağır taş duvarlarının çok daha ötelerine uzanır. Bu korkunç pençeler kendisine kadar uzandığında insan, birdenbire büyük bir çıplaklıkla tüm gerçeğin, zamanın ve doğal yada sosyal tüm faaliyetin, yani yaşantıda gerçek olan her şeyin yavaş yavaş kendisinden uzaklaşmakta olduğunu, önünde ise korkudan titreyen bir adımla girdiği yepyeni bir yaşamın başladığını farkeder. Artık herşeyin durduğu bu an, tutuklama anıdır.

Hapishane duvarları yada darağacı ile içiçe yaşayan ihtilalci, sık sık sokaktaki eyleminden kopar ve gözetlendiğinden kuşkulanır. Bir örgüt adamı, bir gazeteci olarak işini bitirip gece evine dönmekte olan bir yeraltı ajitatörü de, birdenbire gölgesine başka bir gölgenin takılmış olduğunu ve adımlarını başka bir ayak sesinin izlediğini hisseder. Katil, hırsız, kaçak, yalnız bir adam, kim olursa olsun herkes bu

panik anını çok iyi bilir. Bu öyle bir andır ki, kişi ne kadar iradeli ve cesur olursa olsun, gerçekliğini görmek ona acı verir. Korkaklarla diğerleri arasında tek bir fark vardır: diğerleri en küçük bir hareketle bile duygularını belli etmeden bu anı yaşayıp hemen kendilerini toparlarlar, korkaklar ise tüm yaşamları boyunca sürdürürler.

Ben bu anı birkaç kez yaşadım, hem de hiç beklenmedik anlarda, tutuklanmamdan beş altı saat sonrasında bile...

Basit giyinişli bir adam, sabahleyin evimde yapılan bir aramada ele geçirilen belgeler için tutulan zaptın imzalanmasıyla ilgili olduğunu söyleyerek, baş yazarlığını yapmakta olduğum bir anarşist gazeteden beni aldı. Durumu anlamıştım, ama telaşlanmadım, hapishane her zaman içimizde taşıdığımız birşeydir çünkü...

Polis Merkezinde, bu tür şeylerin olabileceğini ve fazla ciddiye almamak gerektiğini düşünürken, Emniyetten şişman bir çavuş sakin bir sesle konuşmaya başladı.

«Enseledim seni... Duruşma için en azından altı ay beklersin. Konuş... Yoksa tutuklarım!...»

Arkasındaki pencereden, bahçede birkaç kişinin darağacı yapmakta olduklarını görebiliyordum. «Belki bu hayatı son görüşümdür,» diye düşündüm. Ama bu düşünceye kendim de inanmamış ve korkmamıştım, o an henüz gelmemişti. Omuzlarımı silktim, cevap verdim.

«Hadi, tutukla beni.»

Birkaç saat, sıralar, dosyalar ve antropometrik şemalarla (kulak, burun resimleri, şemaların nasıl okunacağı ve izleneceği hakkında tarifler) süslenmiş büyük bir odada oturmak zorunda kaldım. İlanlar

da dahil, başından sonuna bütün gazeteleri okuyup bitirdim. O akşam beni Emniyet Müdür yardımcısının oldukça konforlu olan odasına götürdüler. Geniş bir masanın önünde iki gri koltuk, üzerinde de insanın gözünü alan bir lamba vardı. Karşımda, gölgelerin içinde, sabahleyin büromdan matbaaya götürmüş olduğum kibar, iyi giyimli polis memuru duruyordu. Bana çok nazik davranmıştı. Düşmanını ele geçirmenin ve onu birazcık olsun alt edebilmenin değerini iyi bilen akıllı bir polis hafiyesinin nezaketiydi bu!...

«Sana hak veriyorum,» dedi bana. «Fikirlerinizi az çok bilirim. Eskiden F 'nin konuştuğu toplantılara giderdim. Harika bir konuşmacıydı o, harika... Ama sizler çok ilerlediniz, çok bilgilisiniz artık, azınlıkta kalmaya mahkumsunuz...»

O, her zaman bu nezaketinin ardından soğuk, ilgisiz, fakat yırtıcı bir bakışla önündeki insan yüzlerini ve kağıtları incelemiş ve oraya düşen hemen hemen herkesi tutuklamıştı.

İşte şimdi korkunç nazik ve biraz da görevini yapmak zorunda kaldığı için üzgünmüş gibi duruyordu karşımda. Ve bir kez daha inandırıcı bir sesle beni konuşmaya davet etti.

«Herşeyi biliyoruz. Bize söyleyebileceğin, sadece birkaç küçük ayrıntı. Arkadaşlarından hiç biri asla öğrenmeyecek. Hapishanede geçireceğin aylardan, belki de yıllardan kurtulacaksın. O aşağılık sefillere karşı hiçbir sorumluluğun yok senin... Onlarla ortak hiç bir şeyin de yok... Hadi... Konuş!...»

Benimle konuşurken o an gelmişti. Loş odada görebildiğim tek şey, karşımdaki donuk, sarı suratıydı. Birden, sanki nefes alamayacakmışım gibi bir duyguya kapıldım. Boğulmakta olan bir adam gibi

olağanüstü bir hızla gözümün önünden ilgisiz görüntüler geçti: Bir sokak köşesi, hızla giden bir taksi, daha önce dikkatimi çekmiş olan darağacı... Herşey, yavaş yavaş benden uzaklaşıyordu. Derin bir nefes alıp normal sesle konuşmaya çalıştım.

«Beni burada tutabilirsiniz. Ama acıktım. Birisi bana yiyecek birşeyler getirirse çok memnun olurum...»

Vakit çok geç olmuştu, bu isteğim onlar için büyük bir sorun olacaktı. Ama tekrar konuşmaya başladığımızda değiştiğimi hissettim. Gene sakinleşmiştim. Garip bir biçimde **özgür**'düm ve kendimi kontrol edebiliyordum. O an geçmişti, görünmez sınırı aşmıştım artık!... Sanki normal bir adam değil de hapishanenin malıydım: bir tutuklu.

Hapishanede binsekizyüzyirmibeş gün yaşayacaktım. Beş sene!

Birkaç ay sonra, bir anarşist bakkalın boş evini arayan aynı polis, karanlık bir odanın önünde durdu. Cesurca ve kendisini bekleyen tehlikeden habersiz içeri girdi. Bir dakika sonra, takip etmekte olduğu adamla - umutsuz bir anarşist eşkiya - boğuşmaya başlamıştı bile. İki gövdenin sarmaş dolaş yerde yuvarlandıkları anda, üç kurşun mesleğini sona erdirdi.

Başka bir gün o an beni bir Akdeniz kentinde, parlak bir güneşin etrafı sıcaktan bunalttığı bir günde, bir isyan gününde yakaladı.

Birkaç hafta savaşı bekleyerek yaşamıştık. Ateşli kalabalık, sanki karanlığı doldurmuştu o akşam. Kayalara çarpan sessiz dalgalar gibiydiler. Yoldaş devriyeleri, jandarmaların arasından sessizce sıyrılarak geçiyorlardı.

Öğleden sonra saat dört: günün en sıcak ve kı-

zılımsı saati... Her zaman soluk, sarı yüzlü olan işçi evlerinin alçı sıvalı duvarları kızıl bir renkle parlıyor... Ayaklar altında çiğnenmiş olan toprak ise nar rengi... Birliklerin kesmiş olduğu yakın bir caddeden, kalabalığın boğuk sesi geliyor...

Hızlı hızlı yürüyerek polisin sarmış olduğu evden çıktım. Gittikçe büyümekte olan hareketin liderlerinden biri de az önce kaçmıştı. Yüreğim, hâlâ bu kaçışın verdiği mutlulukla doluydu. Sokağa çıktığımda iki adam tepeden tırnağa süzdü beni. Biraz tereddüt ettiler... Sonra peşime takıldılar; hızlı, daha hızlı, yakın, daha yakın... Arkama bakmasam daha iyi olurdu. Şu sokağın köşesine bir varabilseydim!... Sanki tek kurtuluş çaremmiş gibi kafam o köşeye takılmıştı. Bir ses beni durdurdu.

«Senyör, hey, Senyör!...»

Adam arkamda duruyordu. Koyu gözleri donuk donuk bana dikiliydi. Her zamanki kalıplaşmış cümlelerle konuşmaya başladı.

«Ekselans Valimiz adına sizi...»

O anda birisi daha koşarak geldi. Sokak gittikçe karardı, karardı ve sanki üstüme yıkıldı. O an!... Kafam hemen itiraz etmeye hazırlandı.

Ama bu kez ciddi birşey olmamıştı. O kentin polisleri, bir ihtilalin eşiğinde yaşadıklarını biliyorlardı ve bu yüzden de korkmaktaydılar. İşçilerin gücü, havada bile hissediliyordu. Yaşlı bir polis çavuşu, çok nazik bir tavırla bana Esperanto'dan söz etmiş ve bir saat sonra da serbest bırakmıştı.

Paris... Savaş, harekete geçmeyi bekliyor... Mailly Kampı, Champagne'daki Cephe... Talih yardım ederse kolayca atlatılacak safhalar bunlar. Yarı yolda düşmek, gerçekten utanç verici birşey olur. Uzakta amaç; Petrograd sokaklarında dalgalanmaya

başlayan kızıl ihtilal bayrakları. Gergin, telaşlı bir gün. Kornilov yenilerek düşüyor. İhtilal yaşıyor! Burada, yaşlı Clemenceau, sloganını tekrarlıyor: «Savaşın!...». Almereyda öldü, Fresnes hapishanesinde katledildi... İnsanlar takip ediliyor, tutuklanıyorlar... Her yerde şüphe ve muhbirler... Bir iş gününün sonu, iş elbiseleri, akşamın mutlu yorgunluğu.

Bir arkadaşın evinden çıkarken; kötü giyimli, gözleri fıldır fıldır dönen, ufak tefek bir adama rastladım. Geçmiş birkaç gün içinde bu gözleri sık sık görmüştüm. Kafamdaki kuşkuyu atmak için döndüm ve ona doğru yürüdüm, kaçtı. Eski Paris'in en güzel, fakat pek bilinmeyen yerlerinden birindeydik. Yüksek binaların arasında, söylentilere göre Balzac'ın gezintiye çıktığı bir yerdi burası. Ama sokak bu kez ıssız değildi. Köşede bir adam bekliyor, bir diğeri yavaşça bana doğru yürüyor, arkamda bir üçüncüsü ise duvara dayanmış duruyordu...

Anarşist «eşkiya» olarak fişlenmiştim. Ülkeden atılmam için emir verilmişti. Ben bir «Rus» um, şüphe altındayım. O gözlerle karşılaştıktan sonra kağıtlarımı düzenlemiş ve tutuklanmam söz konusu olduğunda yapılacak işleri bir yoldaşa anlatmıştım. Şimdi Paris'in göbeğindeki bu sessiz sokak, beni de içine alan bir kabus gibi... Duruyorum, kafamı kaldırıp tanıdık pencerelere bakıyorum; bir tanesi çiçeklerle süslenmiş.

Le ciel est par-dessus le toit
Si bleu, si calme! (1)

Gözleri fıldır fıldır oynayan adam, yanıma geliyor. Korkusunu ben bile hissedebiliyorum. Tanrım!..

(1) Çatının üstünde gök
Ne kadar mavi, ne kadar sakin!
- Verlaine -

Herşey ne denli aptalca ve yorucu. Bunu çabucak atlatmalıyım... O an geçti artık. Tekrar yürümeye başlıyorum, ayak sesleri peşimden geliyor. Onun korktuğunu, benimse korkulacak hiç bir şeyim olmadığını biliyorum.

«Adın ne?»

Yalan söyleyeceğimi sanıyor. Suratı sapsarı. Diğerleri ise hâlâ uzakta, ama daha hızlı yürümeye başlıyorlar. Adımı söylüyorum.

«Yalan... Hüviyetin nerede ...»

Yalan söyleyeceğimden o kadar emin ki, hiç düşünmeden cevabıma karşı çıkıyor. Kansız dudakları belli belirsiz kıpırdıyor! Geçiş kağıdımı çıkarmak için elimi cebime atıyorum, ama hareketimi durduruyor. Yabani elleri arkadan bileklerimi yakalıyor, sıcak nefesini kulağımda hissediyorum.

«Numara yapmaya kalkma!»

Vahşi ve ağır üç gövde üzerime çullanıyor. Suratlarımız neredeyse birbirine değecek. Sonunda, karşı koymaya çalışmadığımı anlıyorlar. Hiç bir silahım yok, güçsüzüm. Derin bir nefes alıyorlar. Ben de... Oradan geçen herhangi birisi gibi, açık mavi sokakta yürüyoruz... Etrafımdaki üç adam, benden başka kimsenin görmediği bir hapishanenin duvarlarını andırıyorlar.

Onbeş ay sonra tekrar özgürlüğüme kavuştuğumda, buradan binikiyüzelli mil uzaklıkta, karla kaplanmış yıldızlı bir gecede, Fin sınırındayım.

Zayıf bir asker nöbet bekliyor. Kepinin üzerindeki kızıl yıldız, hemen hemen siyah gibi. Arkasında ihtilalin sığınakları var...

2

● KİLİTLENİŞ

Hapse girmiş bir adam, diğerlerinden dış görünüşünde bile farklı olur. Hapisane, ilk saatten itibaren damgalar onu, girişteki ilk aramayla birlikte farklılık da başlamıştır artık. Kravat, yaka, kemer, pantolon askıları, ayakkabı bağları, çakı, umutsuz bir adamı kanunun gücünden kurtarabilecek herşey; kağıtlar, defter, mektuplar, fotoğraflar, insanın özel yaşantısında kullandığı ve kişiliğini oluşturan herşey elinden alınmıştır. Kişi, bedeninin bir parçası koparılmış gibi çıplak hisseder kendini. Bir saat önce havsalasına bile sığmayacak olan bir güçsüzlüğün doruğundadır artık. Tutacak herhangi bir şey kalmadığından elbiseler üzerinden sarkar, eline koluna dolanır; tepeden tırnağa darmadağın olmuştur. Eşyaları ve tuvalet malzemesi bir mendilin içine tıkılıp gardiyanın ellerine tutuşturulur; şişman, kıllı, kaba elleri mendillerle küçücük bohçalar yapmaya alışmış

bir gardiyanın... Bundan sonra artık onlar sadece ve sadece 30 numaranın «bohçasıdır».

İlk gece, başka yere sevkedilecek tutuklular için ayrılmış ve kilitli bir odadan başka birşey olmayan bir hücrede geçirilir. Bir koridorun ucunda; üç metre derinliğinde ve ikibuçuk metre eninde, penceresiz bir oda. Sadece gündüzleri tel örgülü kapıdan soluk bir ışık içeri sızar. Geceleri ise, insanın gözlerini bozan ve uykusuzluğunu artıran sarı bir lamba tepede sallanır. Onbeş dakikada bir, tuvaletin sifonu korkunç bir gürültüyle çalışır. Ne zaman sıranın üzerine uzanıp ölü bir adam gibi başımı arkaya atarak uyumaya çalışsam, sifonun o asap bozan gürültüsüyle yerimden fırlarım.

Sıranın üzerinde, sivri uçlu birşeyle kazınmış yazılar buldum. Biraz silik olmasına rağmen duvarlar da bu yazılarla doluydu. Bunları okuyabilmek için çok iyi incelemeniz gerekir duvarları. Ama her hapisanede hemen hemen aynı şeyler kazınmıştır: sadece dört yada beş konu, seks ise en çok işleneni... Sanki hapisaneye atılmış bu insan sürüsünün acılarını ve yaşamlarının özünü anlatmak için sadece otuz kelimeye ve bir de açık saçık bir resme ihtiyaçları varmış gibi...

İlk bakışta hücre, boş, sessiz, mezar gibidir. Ama ilk beş dakikadan sonra duvarların yada yerin her santimetrekaresinin anlatacak acı bir hikayesi olduğunu görürsünüz. Binlerce susturulmuş ses; değişmez, sürekli mırıltılarıyla doldururlar onu. Çok geçmeden dinlemekten, hep aynı acıların biteviye tekrarlanmasından bıkarsınız.

Gece, şehrin gürültüsü bile susmuş gibi... Hiç bir şey, hiç bir şey!...

Uyumak imkansız. Gene de bu uyanık durumun

uyku ve rüyalarla ve belki de sanrılarla, ortak bir yanı var. Şimdiden bir çeşit mezarın içindeyim. Hiçbir şey yapamıyorum. Hiç bir şey değilim. Görüyorum, duyuyorum, ama hiç bir şey hissetmiyorum... Sadece, bir sonraki saatin de bu saat gibi geçeceğini çok iyi biliyorum. Hapiste geçen bu boş zaman ile normal yaşantının hareketli ritmi arasındaki fark o kadar korkunç ki, hayatın nabzını yavaşlatmak, iradeyi kırmak, kafamdaki görüntüleri silmek için gerekli uyum zamanı çok uzun ve acı dolu geçecek. İlk günler tam bir uyumsuzluk içinde geçiyor. İç yaşantım; bu korkunç sessizliğin içinde bütün ateşiyle sürmekte...

Bir yandan «yarın ne olacağım» endişesi, öte yandan - karşı koyulması, kandırılması ve asla zayıflık gösterilmemesi gereken - bilinmeyen, korkunç ve çok yüzlü düşmanın acıma duygusu ile karşı karşıya kalma düşüncesi sinirlerimi geriyor.

Uzun, döner bir merdiveni tırmanırken Conciergerie'in (*) ortaçağ kulelerinden birinde olduğumuzu keşfediyorum. Biz: koridorun karanlığında bir araya gelmiş garip bir topluluk... Bir düzine dehşet içinde surat gözüme çarpıyor. Karmakarışık elbiseler üstlerinden sarkmış, bilekler kelepçeli... Önümüzde, arkamızda ve aramızdaki gardiyanlarla birlikte yavaş yavaş tırmanıyoruz. Merdivenler dar... Dikkatsiz ayaklar, basamaklara takılıyor. Birisi, «Allah kahretsin!.» diye mırıldanıyor. Önümde beni farketmeyen, sade elbiseli ve sarışın bir adam gidiyor, anlatılacak birşeyi yok! Eskiden kurbanları bu kulenin loş mahzenlerinde «Sorguya» çekerlermiş!... Bugün yuka-

(*) Conciergerie: Paris'te Adliye Dairesine bitişik hapisane. İhtilal devrinde idam mahkumları buraya konulurdu. (Ç. N.)

rıda, Bertillon'un bilimsel sistemini uyguluyorlar. Bu, gelişime açılan bir merdiven...

Oldukça iyi aydınlatılmış ve sıralanmış banklarla karelere bölünmüş bir bekleme odası burası. Her karede bir adam oturuyor. Hareketsizlik, sessizlik ve her çeşit bakış: aptalca, meraklı, telaşlı, kızgın... Çoğunlukla aptalca... Her beş dakikada bir kareler boşalıyor ve yeniden doluyor. Hücrede geçen saatlerden sonra insanı sinirlendirebilecek herşey var; dar merdivenler, koridorların griliği, antropometrik hizmetlere yarayan büyük ve iyi aydınlanmış odalar, bir de tahta eşyalar... Dikkatli, ama çok başarılı bir profesyonel ilgisizlikle memurlar, tutukluların kafataslarını, ayaklarını, ellerini ve kollarını ölçüyorlar; bedendeki yaraları ve en küçük izleri not ediyorlar; gözlerin rengini, kulakların kıvrımlarını, dudakların ve burunların şekillerini didik didik inceleyip kaydediyorlar; yavaşça parmak izlerini alıyorlar... Tamamen özgür olan ve tutuklunun, yani benim tam bir bilimsel tarifimi yapmakla meşgul olan bu otomatlaşmış insanları seyrettim. Beni farketmiyorlar bile... Çabuk ve kesin üç hareketle kolumu bir metrenin üzerine uzatan bu insan için ben yaşamıyorum. Onun önünde bilmem kaç santim uzunluğunda, şu yada bu özelliği olan bir koldan başka hiç bir şey yok... Sadece dosyadaki kartların üzerine iki tane numaranın işlenmesi gerek. Hergün bu adam birkaçyüz kez bu numaraları yazıyor. Onun, insanların suratına bakacak ne vakti, ne de isteği var, ama geceleri **Petit Parisien**'de Ménilmontant katilinin resimlerini seyretmek muhakkak ki onu çok eğlendiriyordur.

Bu sessiz işlemlerden sonra ölçülüp biçilen tutuklu, fotoğrafçının objektifinin önüne dikilir. Aynı

ilgisiz eller çenesini kaldırır, kafasını arkasındaki metal bir şeye dayar ve üzerinde numara olan bir plakayı göğsüne asar. Fotoğrafçı resmi çektiği anda flaşın vahşi ışığı tutukluyu şaşırtır. Kaybolmuş ruhlar galerisi...

Sarece iki, yada üç çeşit ifade vardır: hayvansal bir durgunluk, şaşkınlık, utanç. Herbiri duruma göre biraz kızgınlık, umutsuzluk, yada isyanla karışıktır. Tecrübeli tutuklular, kamera ile nasıl mücadele edileceğini, onu nasıl kandırabileceğimi öğrettiler bana. Kimisi inatla gözlerini kapar, yada yüzlerini buruşturur. Bunlara çok geçmeden boyun eğdirilir; hem de pek dostça olmayan bir tavırla... Akıllı olanlar, önceden hatlarını nasıl değiştireceklerini, suratlarına nasıl anormal bir ifade vereceklerini, uzunca bir süre bu ifadeyi suratlarında tutarak sakin ve doğal göstermesini iyi bilirler. Verilen pozun sertliği, gözlerin odaklanmış bakışı, elbiselerin karmakarışıklığı, hepsinin bir etkisi vardır: fotoğrafçıda bıraktıkları görüntü, eğitilmemiş bir gözü kandıracak kadar kendilerinden farklıdır.

Parmaklıklı koridorları hariç gri, soğuk, yüksek tavanıyla bir manastırı andıran koca bir hol, kilitli kapılar, parmaklıklar, tel örgülü pencereler, acı bir sessizlik içinde gidişler ve gelişler, bu sessizliği bozan bağrışmalar, emirler, korkulu dudaklardan çıkan mırıltılar... Burada bağsız ayakkabılarının içinde yürüyen birkaç kişiyiz. Günde yüzlerce defa oturulup kalkılmaktan perdahlanmış geniş bir meşe sıranın üzerinde dinleniyoruz. Zaten burada hemen hemen herşey pislikten, insanların ve elbiselerin sürtünmesinden kirli siyah bir renkle cilalanmış... Pencereden gelen soluk gri bir ışık, bizi aydınlatıyor. Bu loş yerde, bir kayanın altındaki tahtakuru-

ları gibi oturuyoruz. Herkes kendi derdini düşünüyor, yorgun bir merakla odadaki küçük hareketleri izliyor ve arkadaşına fısıltı halinde gizli birşeyler söylüyor, şikayet ediyor, tavsiyelerde bulunuyor yada soru soruyor...

Dört kişiyiz. Birincisi elli yaşlarında, bir memur yada kumarbaza benzeyen, güzel siyah bıyıklı, kır saçlı bir adam - Romen yada Yunanlı -. İyi dikilmiş, yeni moda bir palto giyiyor. İri, koyu renk gözleri uykusuzluktan çökmüş. Artık kravatının olmayışı, bana, gazetelerde resimleri yayınlanan büyük maceracıları hatırlatıyor. Melon şapkasını kibar bir tavırla dizlerinin üzerine bırakmış. İri, kıllı ellerini görüyorum. Manikürlü tırnakları, nezarette geçen bir geceden sonra kirlenmiş... Soluk yüzlü ve hasta görünüşlü ikinci adam ise bir köşede iki büklüm olmuş oturuyor. Düne kadar sert ve muntazam olduğu anlaşılan bıyıkları, kemirilmekten ve sinirli parmaklarla oynanmaktan düşmüş. Kibarlığının son izleri de yavaş yavaş vücudunu terketmekte... Şapkalı, çıkık çeneli, yirmi yaşlarında bir köprüaltı çocuğu üçüncüsü, dördüncüsü de ben.

Köprüaltı çocuğu, «İşim bitik artık, allah kahretsin, allah kahretsin, allah kahretsin...» diye söyleniyor.

Onun hakkında gereken herşeyi biliyorum. Yirmibir yaşında, yedi tane suçu var («Hepsi ufak şeyler! Ama allah kahretsin, allah kahretsin... Müebbet yerim...»). Bu kez önemsiz bir suçtan yakalanmış, ama en az bir sene, bir o kadar da sabıkalı olduğu için yer. Onun için hemen hemen hayatın tümü bu... Birazcık olsun tütün bulabilme umuduyla ceplerinin dibini dikkatle karıştırıyor.

«Biliyor musunuz, bu, bir tane bile içmeden geçirdiğim ikinci gün...»

Dört kişiyiz. Bizim gibi kırk, yada dörtyüz kişi şu anda bu binanın diğer koridorlarını ve odalarını doldurmakta. Hapisane makinası bu insan enkazlarının parçalarını bir yerden bir yere sürüklüyor.

Bir gece önce tutuklanmış olan orospuların geçişini seyrediyoruz. Daha bir kadın vücudunun ne kadar harika birşey olduğunun farkında değiliz. Bu garip grup geçerken hemen hemen herkes gülüyor. Sokakta raslayabileceğiniz her tip, her yaşta kadın, aralarında var gibi... Şişman bir kadın aniden sinirleniyor: daha onun sırası değil, zaten onu çok sık alıyorlar. Bu gidişle işini biterecekler. İlgisiz, elleri ceplerinde, acele acele önümüzden geçmeye devam ediyorlar. Bazıları kıkırdıyor. Genç, utangaç kadınlar ağlayarak izliyorlar onları. Güzel bir işçi kız, yağmurluk giymiş bir sekreter, bilekleri bir polis tarafından tutulmuş Les Halles'li bir kadın. Her gece, her sabah yüzlercesi geçiyor bunların. Ucuz parfüm ve kirli iç çamaşırı kokusu havayı dolduruyor. İyi giyimli, elinde tüylü bir şapka taşıyan kadına dikkat ediyorum; iri göğüslü... Gerekli kağıtları ciddi bir şekilde dolduruyor. İşte hayat bu. Her iki haftada bir, yada her ay bu işlemden geçmek zorundasın, bu da işin bir yanı.

Aslında polis «sadece görevini yapıyor». Yani her gece belirli sayıda kız topluyor. Tabii polisler de insan oldukları için, az tanınmış olanları yada isteklerini yapmayanları almayı tercih ediyorlar. Bir de profesyonel olmayanları dahil ediyorlar listelerine. Çünkü her yeni kayıt, karanlık sokaklarda her istediklerini yapabilen bu adamlara güçlerini kullanabilecek yeni bir yaratığı kazandırıyor.

Formaliteler sürüp gidiyor. İsimlerimiz, soyadlarımız ve tariflerimizle kimbilir kaç tane dosya doluyor. Pencereden pencereye, aynı fare suratlı kafalar uzanıp bizi sorguya çekiyorlar. Boyumuz ölçülüyor. Ancak iki elle taşınabilecek kocaman, yeşil kaplı kitaplar açılıp her tutuklu kaydediliyor.

«Burayı imzala!»

İlgisiz tutuklu imzasını atıyor.

Buradaki masa işlerine bakan bürokrat ve zindancı karışımı adamlar, sanki hepsi aynı soydan gelmiş gibidirler. Hepsi tıknazdır. Bedenleri bütün gün oturmaktan ve hareketsizlikten yağ bağlamıştır. Suratları iki tiptir: biri şaraba batmışçasına kırmızı, diğeri ise hapisane duvarları tarafından damgalanmış gibi kurşuni bir renkte ve şişman. Dosyalar, kayıtlar ve fişleme odaları arasında yaşamaktan, umutsuz kurbanların ve kötü kaderli sefillerin sonsuza kadar uzayıp giden bürokratik tariflerini seyredip dinlemekten bu adamların gözleri parlaklıklarını yitirmiştir. Taşra hapisanelerinden binbir torpille Paris'e gelebilmiş eski polis artıklarıdır bunlar. Yakaları yağlanmış, dirsekleri parlamış, soluk üniformaları gerçek renklerinden ve şekillerinden uzaklaşmıştır. Şarap kokan nefesleri, tütün dumanları, eski elbiseler, mürekkep, toz ve sararmış kağıtlar, bu adamların birer parçası haline gelmiştir. Ancak hakaret etmek ve aptalca şakalar yapmak için o kayıtsız dünyalarından biraz sıyrılırlar. Bir zavallı, komik isimlerini onlara fısıldayarak söylüyor.

«Lecornu, Alcide - Marie! (*)».

Üçü de alçak sesle domuzlar gibi kahkahalar atıyorlar.

(*) «Lecornu, Alcide - Marie!» : «Boynuzlu, Akide - Marie!» (Ç. N.)

«Umarım boynuzlarınızı haketmişsinizdir Bay Boynuzlu!»

Ama çoğu kez kayıt yapanların sessizliği, ince bir toz tabakası gibi kaplar tutukluları...

Pencereden pencereye, ölçüden aramaya, aramadan duşlara, duşlardan hücrelerimize durmadan mekik dokuyoruz... Çok pis bir elekten geçen ve her an gittikçe daha çok karanlığa gömülen kum taneleri geliyor aklıma. Tutuklandığımız zaman bizi aramışlardı zaten. Görünüşe göre şu iğneden, ağızlıktan, küçük kurşun kalemden ve hatta tecrübeli tutukluların her şart altında nasıl koruyacaklarını bildikleri şu küçük altın parçasından başka alabilecekleri hiç bir şey yok.

Gene de bütün merasim baştan sona tekrarlanıyor. İki yada üç gardiyan, soyunup sıraya dizilmiş olan adamların önünden geçiyorlar. «Ağzını aç! Eğil, allah kahretsin, daha çok eğil... Bacaklarını aç... Hadi... Bir sonraki gelsin!» Tombul bir başparmak, şüpheli görünen bir çenenin içini arıyor. Buruşuk kepli bir gardiyan, sopanın üstüne çıkmış olan sert görünüşlü bir adamın arka tarafını aramakla meşgul. Bu sopa öylesine ölçülüp biçilip yerleştirilmiş ki, üstüne çıkıp da eğilince kıçında birşey saklı olup olmadığı meydana çıkıyormuş adamın...

Yeni gelen kir pas içinde bir grup, duşlara doğru koşuyor. Çıplak ayakların çıkardığı sesler, geniş ve boş koridorda yankılanıyor. Girmekte olanlar, temizlenerek çıkan bir önceki grupla karşılaşıyorlar. Görünüşleri grotesk (*): kötü kaderleri yüzünden bir araya atılmış insanlar genellikle çıplakken şekilsiz

(*) Grotesk: Acaip, biçimsiz, kaba, gülünç, soytarı gibi. (Ç. N.)

ve çirkin olurlar; sefalet, onların görünüşlerini biçimsizleştirir. Elleriyle işaretler yapıyorlar, titriyorlar ve elbise yığınlarıyla mücadele ediyorlar... Onlar duştayken, elbiseleri buhar temizleyicisine gönderilmiştir. Yüksek bir basınç altında yapılan bu temizlemeden elbiseler, eski halıları andıran bir türlü düzelmeyecek korkunç kırışıklıklarla çıkarlar. Onları giyinirken şöyle bir gördüm; çirkin bir sahneydi. «Hadi daha hızlı, yürüyün, acele edin!.. Allah kahretsin, acele edin!» bağırışlarıyla öne doğru itilip kakılıyoruz. Makina o kadar hızlı işliyor ki, çok geçmeden tahtadan yapılmış banyo küvetlerinin önüne sıralanıyoruz. Hemen hemen kaynar bir su başımızdan aşağı boşalıyor; kaygan, siyah sabun derilerimize yapışıyor. «Dışarı!... Yürüyün!... Acele edin!...» Başka çıplak ayaklar koridorda koşmaya başlıyor.

Tekrar yoklama. Bu merasimlerin herbiri bir yoklamayla başlıyor. Ama her seferinde «Burada,» diye bağıran seslerin değişik tonları ilgimi çekiyor: korkuyla sertleşmiş; alçak, hemen hemen istemeyerek çıkan bir ses; her seferinde biraz geç kalmış olanların aceleyle bağırmaları; eskilerin ilgisizce çıkan sesleri. Yoklamadan sonra ikişer ikişer sıralanıp geniş koridorun yanındaki oldukça iyi aydınlatılmış odalara giriyoruz. Işık gözlerimize iyi geliyor. En azından bir saat kadar bekleyeceğiz burada: dinlenmek (bu da onbeş dakikadan sonra büyük bir sıkıntı oluyor insan için. İçimizdeki duygu, ancak uzun bir süre sonra durgunlaşacak.) ve bomboş geçen zaman. Bu kafeste, sıradayken yanımda duran adamla beraberiz. Bir köşeye atılan, bıyıkları sarkmış bu zavallı adam, bizim Romanyalı - maliyeci - memur - maceracının odun gibi biriyle eş olduğunu görünce çok sevindi. Yalnız olduğumuz zaman fısıl-

dayarak konuşabiliyoruz. Ne olursa olsun insanı rahatlatan bir şey bu.

«İşler kötü mü gidiyor?» diye soruyorum.

Anlamlı anlamlı bana bakıp, başını sallayarak cevap veriyor.

«Çok pis bir iş. Galeries Lafayette'de enselendim. Daha önceleri bana ihtar etmişlerdi. Böyle birşey başıma gelmemeliydi... Anlıyorsunuz pis bir bakkal var orada, çok adi bir herif... Beni o yakalattı... Ah Tanrım, işim bitik artık...»

Başına bu işleri açan şey hâlâ sırtında. Mesleğinin aleti bu; bej bir pardesü, ama içi gizli cepler ve astarlarla dolu... Elleri cebinde, dükkanın tezgahına sürünerek geçen herhangi biri gibi. Aslında pardesüsünün katları arasında serbest olan elleri, büyük bir dikkatle hareket etmekte. Eğer pardesüsünün hileleri farkedilmezse arkadaşım birkaç ayla kurtaracak. Yoksa;

«İşim bitik artık. Hayatım boyunca içerdeyim.»

Üç defa hırsızlıktan yakalanınca bütün yaşantınız boyunca kısıtlı kalıyorsunuz...

Hücrenin kapısı sonunda üzerime kapandı, sürgüsü çekildi. Birinci kattayım. Hücremin büyük yarım daire gibi parmaklıklı, tel örgülü ve buzlu camdan iki penceresi var. Zayıf bir kolon, hücreyi ikiye bölüyor. Tahta karyolaların üstüne, tozlu, kirden gri bir renk almış ot yataklar konulmuş. Duvara dayalı meşe bir masa var. Cilalı yüzüne birşeyler kazınmış. Masanın üstünde topraktan bir kap ve aşağı yukarı çeyrek litre alan bir de bardak var. Yataklar ve bardaklar herhalde hiç temizlenmiyor. Bir saat geçtikten sonra birşeyler içmek istedim. Ama titreyen ellerim bardağı devirdi. Masanın üstüne dökülen yeşilimsi pis suyun üstünde parça parça otlar, yapraklar, saçlar,

iplikler ve bir de kibrit çöpü yüzüyordu. Susuzluğunuzu gidermeden önce bütün bunların bardağın dibine çökmesini beklemeniz gerek. Bütün bunlara şimdiden alıştım. Bunlar ancak yapayalnız kaldığım aylarda, delirmemek için mücadele ettiğim günlerde, hücremdeki en küçük belirti bile hayat verdiği zaman beni ilgilendirecek. İlk bakışta burada gördüğüm tek şey; duvara yazılmış aksi bir yoldaşın, bir katilin ve hırsızın - denizde yalnız kalmış bir adamın - ismi oldu...

Dağcılar, dağın en yüksek tepesine tırmanırken bir iple birbirlerini bağlarlar. Eğer bir tanesi düşerse, arkadaşlarını da kendisiyle birlikte uçuruma sürükler. Bizim aramızdaki - birbirlerinden çok değişik olan asiler ve ihtilalciler, idealistler, bohemler, maceracılar, proleterler ve eşkiyalar arasında - körü körüne dayanışma, hayat kurtarıcı yada korkunç bir kaderin nedeni olan o ip gibidir. Biz de, inatla yukarıya doğru tırmanmak için mücadele ettiğimizin bilincindeyiz. Ama bizim için, ulaşılmaktan çok düşlenen zirve ulaşılmaz bir şeydir ve düşüşün sonu ölümdür.

Par les airs sideraux
Monte en plein ciel, droite comme un héros,
La claire tour qui sur les flots domine... (1)

Ballade Solness, «Anarşi! Alev alev!» Burada, ceza hücresinin kirli duvarına kazılmış bir isim ile, tarihin önünde garip bir şaşkınlıkla donmuş kalmışım. Aksi bir yoldaşın, bir katilin yada bir hırsızın - denizde yalnız başına kalmış bir adamın - ismi, benim zavallı arkadaşım!

(1) Dalgalara hükmeden parlak kule
Bir kahraman gibi dimdik,
Yıldızlı havanın içinden göğün derinliklerine
tırmanıyor...

Yalnız değilim. Kader arkadaşım kırkbeş yaşlarında, yanık tenli, sarkık bıyıklı, uzun boylu bir işçi. Siyah - donuk bir siyah, gözleri siyah, saçı siyah (ama hafifçe kırlaşmaya başlamış), eski, kırışmış bir deri gibi, kaba, mat hatları siyah. Gece üzerimize yavaş yavaş çökerken pis yatakların üstüne oturup konuştuk. Hücre arkadaşım acıklı bir sesle ve bitmeyen cümlelerle kısa hikayesini anlattı. Karısı ölmüştü. Onbeş yaşında bir kızı vardı.

(Neden? 'Neden'i yok. Yoksa neden yaşamalı?... Eğer yaşantı kişiyi açlıktan zorlukla kurtaran ve ardında hiçbir şey bırakmayan ağır bir işten başka birşey değilse...) Eve, o pis kulübeye sürüklenerek geliyor ve kızının uyumakta olduğu yatağa çöküyor. Ondan sonra, o gecenin koyu karanlığında ve alkollü bir halde, nasıl olduğunu hatırlamıyor bile: daha önce hiç aklına gelmemiş - hayır, asla! - tecavüz! İnsan, bir hayvandan çok farklı değildir. Kırkbeş yıllık sefalet ve çalışmadan sonra insanın eti böyle hayvani isyanlara başlar. Bu durumlarda verilen ceza, en az on sene ağır hapistir.

Altı yıl sonra bu ceza hücrelerinden birine, belki de aynısına, bir kez daha girecektim. Hiçbir şey değişmemişti: toprak kabın dibindeki o pis yeşilimsi su bile... Bu kez yalnızdım. İkinci gün hapisanenin kantininden bir kalem ile kağıt alabilmeyi başardım. Yirmidört saat gelmesini beklediğim, değerleri ölçülemeyecek şeylerdi bunlar. Bir hikaye yazmaya başladım. Hapiste her ne pahasına olursa olsun aklını sağlam tutabilmek için onu bir işle meşgul etmek, temel kuraldır. İşte onun için yazmaya başladım. Parmaklıklı kapı, yarı açık duruyordu. Yüzlerce hayatsız sesin doldurduğu hapisanenin o garip sessizliği hüküm sürmekteydi: koğuşların sürgüleri çekiliyor, gardiyan-

lar koridorlarda dolaşıyor ve yemek kapları yıkanıyordu... Birdenbire, taşların üzerine düşen bulaşık gürültüsüne benzer bir sesle ortalık çınladı. Acı, keskin bir çığlık, pek de yüksek değil!...

«Ou-i iiiii...»

Boynu koparılan bir kuş gibi.

Bunu, sessiz ve telaşlı ayak sesleri izledi. Yarı açık duran parmaklıklı kapı büyük bir gürültüyle kapandı. Yaşlı mahkumların çok iyi tanıdıkları, ama üzerinde hiçbir şey sormadıkları bu sesi, korkulu bir dikkatle dinledim. Ayak sesleri çoğaldı, fısıltılar... Sesler yavaş yavaş uzaklaştı. Sonra taşların üzerine dökülen sular, oldukça uzun süren bir temizlik... Sessizlik devam etti.

Parmaklıklı kapı tekrar açıldığında, koridordaki iki sivilin birşeyler fısıldadıklarını gördüm. Elleriyle katların yüksekliğini birbirlerine gösteriyorlardı.

«Biliyor musun,» dedi ertesi gün bir gardiyan bana, «Birisi üçüncü kattan senin kapının önüne atladı, hemen hemen hiç ses çıkarmadı...»

«Kimdi?»

«Bilmiyorum, söylediklerine göre bir İtalyan'mış. Sınırdışı edilmiş... Belki de değildir, ama öyle çok kanı aktı ki, inan bana, tam bir kova dolusu!»

Temizlik bölümündeki gardiyanlar, kirli bezleriyle oldukça iyi temizlemişlerdi kanı. Taşlar, sanki hiçbir şey olmamış gibi pırıl pırıl parlıyordu.

Hapisaneye bir kez girdikten sonra, artık koğuştaki herkesin birbiriyle «sen,» diye konuşması bir kural gibidir. Gardiyanlar, hemen hemen herkesi «Sen,» diye çağırırlar. Onlara göre, kafalarında çabucak sosyal bir sınıflandırma yaptıktan sonra, herhangi bir saygı ve düşünce zahmetine bile layık ol-

mayan bu mahkumlara «sen» diye hitabetmek çok doğaldır. Daha sonraları çoğu kez doğrulanan bu gözlemim, gardiyanların mahkumlara, yada polislerin yakaladıkları suçlulara bu şekilde hitabetmeleri, ortak bir varlığın ve ortak bir mantığın ürünüdür. Parmaklıklı kapının her iki tarafında mahkumlar ve gardiyanlar aynı yaşantıyı sürdürürler. Polisler ve kanun dışı suçlular hemen hemen hep bir aradadırlar. Aynı tahta sıralar üzerinde otururlar, aynı odalarda aynı orospularla yatarlar. Aynı hücum ve savunma metodlarını kullanarak çarpışan iki ordu gibidir bunlar. Uzun deneylerim sonunda öğrendim ki, eğer polislerle suçluların mantıkları ve ahlak görüşleri arasında büyük farklar olursa, bu, çoğu kez suçluların avantajınadır. Hatta hergünkü dürüstlükle bile böyle bir farklılık aynı sonuca varır. Rasladığım çoğu gardiyanlar ve polisler de ya hırsızlık yada başka bir suça karışmış kişilerdi. Tevkifimden bir saat sonra emniyette gazeteleri okurken sivil bir polis içeri girdi. Bir üstüne, o günkü «Takibetme,» görevinin raporunu veriyordu. Sonra utanarak ve sesini alçaltarak başına gelen talihsizlikleri anlattı. Karısı bir dükkanda hırsızlık yaparken yakalanmış ve tevkif edilmişti. Çavuş bu habere hiç şaşırmadı ve karşısındakinin içini rahatlattı; karısını kurtarmak için elinden geleni yapacaktı...

Ertesi gün, antropometrik bölüme, yada Emniyet Müdürlüğüne götürülürken - Nereye olduğunu kesinlikle bilmiyorum, çünkü en ufak birşey sormamız bile yasaktı - muhafızım, bir dostuyla karşılaştı.

«Allah kahretsin, ne kadar pis bir iş! Pis herifler!... Biliyor musun, ne oldu?... Pardesünü dışarı asmıştım, adamın biri de gelip cebinden kelepçeleri

çalmış! Bu müşteriyi getirebilmek için bir kelepçe ödünç almak zorunda kaldım.»

Hiç neşeli bir günümde değildim, ama o anda kahkahalarla gülmek geldi içimden... Kelepçe çalmak!... Bu kadar da adi bir hırsızlık ancak polisin aklına gelir. Gerçek bir hırsız böyle birşey için elini kıpırdatmaz bile.

3

● NAKİL

Ceza evinden Santé Hapisanesine nakil, karanlıkta, polis arabasıyla bir saat sürer. Kötü kaderleri kadar birbirlerinden değişik otuz adam, o sıkıcı, boş hücrelerinden teker teker çıkarılırlar, koridorlarda belki yirminci defa sıra olurlar, avludaki parlak ışık gözlerini kamaştırır ve bekleyen polis arabalarının karanlığı onları tekrar yutar. Bir polis ite kaka onları merdivenlerden çıkartır. Araba, ortasından doksan santim genişliğinde bir koridorla ikiye bölünmüştür. İçerde, elinde anahtarlar olan başka bir polis dar kapılardan birini açıyor. Bilardo masasının kenarındaki deliğe düşen bir bilardo topu gibi adam içeri giriyor. İçerisi o kadar dardır ki olduğunuz yerde dönemezsiniz. Çok alçak olduğu için de içeri girer girmez oturmak zorundasınız. Karanlık yavaş yavaş dağılmaya başlıyor. Büyüyen gözbebekleriniz, tozlu bir vantilatörden içeri sızan hafif ışığı hemen kapıyor. Duvardaki yazıyı okuyorum:

Mon coeur à ma mère,
Ma tête à Deibler,
Mon corps à la terre.
H. bon pour la tranche. (1)

Büyük harflerle yazılmış olan «Louey'i seviyorum...» kısmen bu giyotin yazısını kapatıyor. Duvar yazılarla dolu. Başka biri şöyle: «Küçük hırsızlık. 2 Mayıs. Kahrolsun Cumhuriyet ve çok yaşa Rochette!» Araba Paris ışıklarının yumuşak gülümseyişlerinin altından geçiyor. Seine'i çoktan geçtik. Şimdi Saint - Michel Bulvarındayız. Yaşamakta olan bulvarın gürültüsünü duyabiliyorum. Hatta gelip geçenlerin konuşmalarını bile... Hava ızgarasına doğru kendimi çekerek dışarı bakmaya çalışıyorum; bir binanın köşesini görüyorum: **Pâtisserie,** büyük altın harflerle yazılmış, bir at başı, iki öğrenci aceleyle yürüyorlar... Bunların hiç biri beni şimdilik şaşırtmıyor. Tekrar oturuyorum. Asıl şaşırtıcı olan Saint - Michel bulvarından bu şekilde, tabutun içinde ölü bir adam gibi, geçmek.

Benim tabutum dörtköşe.

Bir tabuttan diğerine konuşma başlıyor.

«Hey, Martingale! Orda mısın?»

Martingale, varlığını neşeyle belirtiyor.

«Ya!...»

Yarı küfür, yarı argo dolu bir dille Martingale ile arkadaşı birbirlerine hikayelerini anlatıyorlar, şaşırıp bağırıyorlar ve gülüyorlar.

Geçerken görüyorum:

Yüksek, gri dış duvar; taşla döşenmiş bir avlu; mezar gibi açılan kocaman bir kapı...

---

(1) Kalbim anneme,
Başım Deibler'e,
Bedenim toprağa.
H. bıçak için hazır artık.

İçerisi tertemiz. Beş metre yükseklikteki bir pencereden ışık geliyor. Geniş koridorlar sokak gibi. Bu solgun ışığın şehrin üzerindeki masmavi gökten geldiğine insan inanamıyor! Gölgelerin doldurduğu gömülmüş bir şehir burası! Birisi **Ölüler Evi** (*) diye tariflemişti onu.

Cam kafesler içinde hep aynı tip kokuşmuş yazıcılar çalışıyor. Parmaklıklı pencerelerin önünde belli belirsiz gölgeler duruyor. Sağ tarafta, duşlardan su sesi, buhar geliyor, çıplak vücutlar görünüyor ve bir zindancının yorgun sesi duyuluyor.

«Siktirin gidin burdan... Defolun çıkın bu koridordan...»

Bir adam dışarı çıkıyor. Üzerine gömleğini giymiş, her tarafından hâlâ sular damlayan, kolları elbiselerle dolu bir adam çıkıyor: gri tvid bir takım, yumuşak keçe şapka, kravat ve zarif olmaktan çok, komik olan bir takım süsler...

«Sağır mısın?... Hadi, sallanma!...»

Önümde, yuvarlak omuzların ve kirli enselerin arasından konuşulanları duyuyorum.

«Cartier, Pierre - Pail - Marie... Bu da ne demek? Bir tek isim yetmiyor mu sana?... Otuz, Sulh hakimi Billot tarafından tevkif edilmiş... Suçu: Uluslararası bir katil...»

Bu ayrıntıları yazan memur, Gavarni'nin yaşlı ve yabancı lejyoner karikatürlerine benziyor. Şapkası bir kulağın üstüne eğilmiş, sakalına sigara tütünü karışmış.

«Uluslararası Katil.» Bu yarı resmi terim katili güldürüyor. Memurun yazısı çok güzel: K'nın kuy-

(*) Ölüler Evi: Yazar Dostoyevsky'nin **Ölüler Evinden Anılar** adlı kitabından esinlenmiştir. (Ç. N.)

ruğunu, kanatlı gibi yapıyor. Merak ediyorum: Acaba o şapkasının altındaki taş mı yoksa sünger mi?

«Cartier, Pierre, Onikinci Koridor, Yirminci Bölüm, Bir Numaralı Hücre.»

Geniş döner merdivenin üstüne parmaklıklı pencerelerden garip bir yeşil ışık düşüyor. Hapisanenin bu köşesi yaşlı ıhlamur ağaçlarıyla dolu.

4

● MİMARİ

Modern bir şehirde bir tek mükemmel ve erişilmez bir yapı biliyorum: Hapisane.

Mükemmeliyeti, dizaynının fonksiyonuna tıpatıp uymasında. Güçlü Kapitalist toplum, gerçek gücü oldukça sınırlı olan eski monarşilerden ne kadar farklıysa, bir modern hapishane de eski bir mazgallı şatodan - ki duvarlarındaki en küçük bir delik, onu çevreleyen köye yada kasabaya karşı savunmasını altüst ederdi - o kadar farklıdır. Şehrin ortasına yada dışına kurulmuş olan modern hapisane, tamamen güven içindedir. İnce duvarlarının arkasında zayıf binası, bir yıldız şeklindedir. Sadece parmaklıklı pencereleri, madeni kapıları ve tamamen süs için yapılmış olan siperlikleri eski şatolardan yada kalelerden örnek alınarak yapılmıştır. Mükemmeliyeti ilk bakışta anlaşılır: Bu binanın ne olduğu hakkında yanılmanız imkansızdır. O, büyük bir gururla ve güvenle sadece kendine benzer. Dizaynı hemen hemen

hiç değişmez. Dış duvarda sadece bir tek kapı vardır. Gardiyanların odaları, kayıt işleri ve idari bürolar, bu kapının etrafında toplanmışlardır. Duvarın iç tarafında, yıldız şeklinde yerleştirilmiş olan hücreler hafifçe ortada yükselirler. Her blokun içinde, hücrelerin önündeki dar geçitler, geniş bir taş koridorun üstünde yükselirler. Duvarın her uzantısı, dörtköşe hücrelerle arı kovanı gibi örülmüştür. Koridorun herhangi bir yerinden, yıldızın bacaklarından birine yerleştirilmiş olan bütün hücreler görülebilir. Yıldızın ortasında duran bir adam, bütün hapisaneyi, hatta en uzak noktasını bile, kolaylıkla kontrol edebilir. Çok az sayıda adam kullanarak tam bir gözetim sağlanmıştır. Çizgiler basit, plan hatasızdır. Camlı çatıdan sızan ışık, alt katlara indikçe gittikçe grileşir. Bu da büyük tasarrufla ışıklandırmayı sağlar. Yıldızın bacakları arasındaki boşluklar, mahkumların jimnastik yapacakları yerler olarak kullanılır.

Bu modern şehrin meydanı yoktur. İçindeki insanlar için hiç bir eğlence yeri yapılmamıştır. Yapılarıyla ev toplantı yerleriyle **bütün** insanların rahatını ve düşünce gelişimini sağlayamaz. Aynı iş mantığının mekanik ürünleri olarak Amerika'da yükselen gökdelenler; evleri, bankaları, sinemaları, hastaneleri, okulları ve kiliseleri aynı belirsiz ve ayrıntısız görünüş altında bir araya getirirler. Mimarlar, geçmişin mirası üzerine kurbanları için bu bilimsel suç, kötülük ve eşitsizlik yuvalarından başka, hemen hemen hiçbir şey eklememişlerdir.

Bir modern hapishane - İspanyollar ona açıkça **Carcel Modelo,** yada **model hapishane** diyorlar - yerden, emekten ve gözetimden tasarruf sorununu başarıyla halleder. Bir kalabalığı içine alırken, o ka-

labalıktaki herkesin birbirlerinden tamamen ayrılmasını gayet iyi başarır. Kaçma şansı hemen hemen hiç yoktur. Mahkumlar Bastille'den kaçabilirlerdi. Hatta, Okyanus'un o dev dalgalarının ortasındaki Noumea'dan (*) bile... Vahşi ormanın ortasındaki Guiana'dan (**) hâlâ kaçanlar oluyor. Ama modern hapisaneden kaçmak imkansız...

Modern hapisaneler daha mükemmelleştirilemezler. Çünkü zaten mükemmeldirler. Geriye, onları yıkmaktan başka hiç bir şey kalmıyor.

(*) Noumea: Pasifik Okyanusunda, Avustralya'nın 1500 km. kadar doğusunda. 1896'ya kadar Fransa tarafından sürgün yeri olarak kullanıldı. Dünyanın en zengin Nikel yataklarına sahip. (Ç. N.)

(**) Guiana: Güney Amerika'nın kuzeydoğu kıyısında. 1944'e kadar Fransa tarafından sürgün yeri olarak kullanıldı. Halkın taktığı isim: «Şeytan Adası.» Ülkenin % 90'ı ormanlık. (1944'de 2800 sürgün vardı.) (Ç. N.)

5

● HÜCREDE

Tekrar bir hücredeyim. Yalnız... Dakikalar, saatler, günler korkunç bir boşluk içinde geçiyor. Aylar da böyle geçecek, seneler de... Yaşantı! Zaman sorunu herşey. Hiç bir şey bir saati diğerinden ayırmıyor: Dakikalar ve saatler büyük bir işkenceyle geçiyor. Bir kere geçtiler mi de, boşluk içinde kaybolup gidiyorlar. Şu anki dakika sonsuz. Ama zaman diye de bir şey yok. Bir delinin mantığı mı bu? Belki de. Bunun içinde ne kadar gerçek payı olduğunu biliyorum. Tutuklu bir adamın, daha ilk dakikadan sonra, dengesiz bir insan olduğunu da biliyorum.

Hücrem, büro raporlarında mükemmel düzeni ve bakımlılığı kaydedilmiş olan hücrelerden biri. İkinci katta, tıpkı diğerleri gibi parlak, sürgülü bir kapı. Onördüncü Bölüm. Numara otuzdokuz. Ben Numara «14-39»um. Hücrem iki ikibuçuk metre uzunluğunda. Genişliği de o kadar. Küçük bir meşe masa, duvara çakılmış. Kızgınlıktan ve umutsuzluktan ne yapacağı

belli olmayan bir adamın elinde silah olmasın diye, ağır sandalye de zincirle duvara bağlanmış. Az çok temiz olan bir portatif karyola gündüzleri katlanıp duvara dayanıyor. Hemen hemen hiç yer kaplamıyor. Mahkum, akşamları verilen bir işaretle yatağını yapar. Zaten o saatten sonra ayakta durmak da yasaktır. Sabahleyin, gene bir işaret üzerine yatağını toplar. Hastalık durumunda bile, doktorun izni olmadan gündüzleri yatmak yasaktır. Bir de bir köşede, raf olarak kullanılan bir tahta var. Şimdilik üzerinde sadece bir konserve kutusu ile tahta bir kaşık duruyor. Siyah duvarın tepesindeki iki dar ve uzun pencere, parmaklıklarla örtülmüş ve buzlu camlı. Bir köşede porselen bir tuvalet ve bir musluk var. Yemeğin konulabilmesi için kapıya bir raf yapılmış. Kapıda bir de gözetleme deliği yapılmış. Ne zaman gardiyanlar etrafta dolaşsa oradan bir gözün kirpiklerini kırparak size baktığını görürsünüz. Kırk santim yüksekliğe kadar duvarlar koyu kahverengiye boyanmış. Onun üstü açık sarı. Üzerinize düşen ışık her zaman pis bir renkte.

Burası bir oda gibi değil: Daha çok büyükçe bir banyoya yada bir rahip hücresine benziyor. Gene de içinde yaşanabilir. Bunu zamanla anladım. İnsanın yaşamak için çok az şeye ihtiyacı var! Yaşantısı bittikten sonra dinlenmek için iki metrelik bir topraktan başka bir şey gerekli değil. Rahibin hücresinde olduğu gibi ölümün yakınlığı burada hissedilebiliyor. Burası da bir mezar... Hapishane bir **Ölüler Evi**... Bu duvarların arasında yaşayan birkaçbin ölüyüz...

Burada oldukça uzun yaşadım. Birkaç kez hücremi değiştirdim. İnsan; konuştuğu, her sırrını paylaştığı ve bir çok yalnız saatleri beraber geçirdiği o gri duvarlardan üzülmeden ayrılamıyor. Kurşuni gri

bir ölüm hücresinin anısı - orada onbeş gün kabus içinde yaşadığım halde - hâlâ büyük bir açıklıkla kafamda...

İlk günler, en zor geçenlerdir. Hele ilk günlerin ilk saatleri...

İşte, burada, dört duvarın ortasında bir adam. Yalnız: etrafında hiçbir şey yok... Hiç bir olay... Olay olmasına imkan da yok... Tümüyle hareketsizlik... Elleri tembel... Gözleri çok geçmeden düz sarı ışıktan yorulur. Ateşli beyni döner durur...

Şehrin yaşantısında ve şehirde yaşayan insanların yaşantılarında şiddetli bir ajitasyon vardır. Dün binlerce üzüntünüz vardı, oradan oraya koşuşuyordunuz. Saatler hızla ilerledi, yaşayan bir deniz içinde kendinize yol açmaya çalışarak, zar zor bir tramvaya bindiniz. Binlerce yüz o gün etrafınızdaydı, elinizde gazeteleriniz vardı, kitapların gür seslerini duyuyordunuz. Dün, yaşantının tam ortasında, karınız, çocuklarınız, dostlarınız, yoldaşlarınız vardı. İnsanlar ve eşyalar, sizin gibi, sizinle beraber, durmadan hareket halindeydiler. Ve birdenbire: boşluk... Sessizlik, yalnızlık, hareketsizlik... Boş vaktin sıkıcılığı...

Birdenbire durdurulan koşucu şok geçirir. Bir tutuklu da... Karmakarışık olan iç yaşantısında herşey gitgide şekilsizlenir, önemsiz şeyler abartılır. En ufak bir endişe gelişerek sabit fikir haline gelir. Hayal gücü, normal bir kafanın üzerinde bile durmayacağı binlerce fikir yaratır. Birçok gözlemlerden, tutukluların büyük bir kısmının yalnızlıklarının ilk saatlerinde, hapishanede geçecek yaşantılarının kısa bir özetini büyük bir hiddetle yaşadıkları sonucunu çıkarttım. Hızla yoldan çıkarlar... Hareketli bir yaşantıdan ölü bir durgunluğa geçmek, akli dengesiz-

lik için yeter bir nedendir... Daha ilk saatlerden itibaren birkaç sabit fikir kafalarını kaplar: «adva»ları ile uğraşmak, aile dertleri, cinsel baskılar...

Hücreye giren herkesin bir sabit fikri ona arkadaşlık eder. Hücreye atılan herkes deliliğin gölgesi altında yaşamaya başlar.

Hücreye yanınızda hiçbir şey getiremezsiniz. Bazen bir kitap bulabilirsiniz orada. Ama asla bir parça kağıt bulamazsınız... Üzerinde çalışabileceğiniz hiçbir şey yok. Mahkemeyi bekleyen tutukluların üzerinde çalışabilecekleri bir şeyler istemeye hakları vardır, ama onu elde etmeleri için günler geçer ve yaptığınız, değersiz monoton bir iştir: kahve taneleri dizmek, kesekağıtları, kağıt yelpazeler yapmak, defter kağıtlarını katlamak. Aynı monoton hareketi günde binlerce defa tekrarlarsınız... Ne kadar aptalca olursa olsun, sabit fikirlerinizden sizi kurtaran bir iştir bu yaptığınız, ama gene de insanı fazla oyalamaz. Sadece daha başka şeyler yapabilmeniz için ilham verir size. Mahkemelerini bekleyen tutukluların bir nöbetçi hakimden izin alarak, dışardan kitap getirtme hakları vardır: Kurtuluş budur işte. Ne yazık ki bu işlem de günlerce sürüp gider. Ben böyle bir izin almıştım ama Anatole France ile Pierre Loti'nin kitaplarını bana vermeyi reddettiler. Bir tutuklunun okuması için uygun olmayan kitaplardı bunlar herhalde. Çünkü hapisane, ne kadar modern olursa olsun, hâlâ içerdekilerin **cezalandırılmaları** gibi ortaçağ fikirleriyle yönetilir. Bir tutuklu zamanını kötü şeyler okuyarak harcamamalıdır... Neyseki bu vahşeti bürokratik ahmaklıklarından faydalanarak yendim: «edebi bir araştırma» yapacağımı söyleyince istediğim antolojileri almama izin verdiler.

Ceza sistemini uygulayan bu idare, her hapisa-

nede bir kütüphaneye sahip olmaktan büyük bir gurur duyar. Santé hapisanesinde her tutukluya haftada aşağı yukarı üçyüz sayfalık bir kitap verilir. Ama herhangi bir seçme hakkı yoktur. Birden sürgülü kapı açılır ve bir ses «Kitaplar» diye bağırır. Bir hafta önce almış olduğunuz kitabı geri verirsiniz. Bu işle görevli olan bir tutuklu, elindeki kitap demetinden bir tane seçerek içeri atar. İlk hücremde bulduğum kitap, Mayne Reid tarafından yazılmış bir macera romanıydı: kafatası avcıları, tuzaklar, vahşi bir orman... Komşu «vahşileri» öğrenmek için hemen hemen herşey vardı kitapta... Kitabın aşağı yukarı beşte biri eksikti. Sayfa kenarlarına ilkel bir tarzda çeşitli süsler, hatta erotik resimler yapılmıştı. Kitabın kabı ve sayfaların köşeleri o kadar pisti ki, kitabı okumaya karar vermeden önce bomboş geçen saatlerle epey mücadele ettim.

Galiba Santé Hapisanesinin kütüphanesi kötü macera romanlarından, eski hediye kitaplardan, Mayne Reid ve Jules Verne'in eserlerinden, tanınmamış, amatör, dışarda satılmamış romanlardan ve Balzac koleksiyonundan ibaret. Daha sonraları, bu tür yirmi kitap arasından istediğimi seçebilme imtiyazına sahip oldum. Neredeyse uyutucu ahlak kaideleri hakkındaki kitapları unutacaktım. Sayfalarının temizliğinden anlaşıldığına göre en az okunan kitaplar bunlar. Ama sayfaların kenarlarına yazılan notların vahşiliği en iyi anlaşılan kitapların da bunlar olduğunu ortaya çıkartıyor. Hiç olmazsa burada burjuva ahlakı kimseyi aldatamıyor...

Hiç hayvanat bahçesinde kafese tıkılmış tilkileri gördünüz mü? Boz kürkleriyle hafifçe yan bakarak durmadan, yorulmadan hapishanelerinin içinde dönerler bu hayvanlar. Hapse atılmış bir adam

da, ilk bir kaç saatin sonunda, aynı şeyi keşfeder: yürümek. Ve yürümeye başlar... Hücresinin etrafında döner, adımları, o anki duygularına göre mekanik yada bilinçlidir. Adımlarını sayar, onbir; Kötü!... Adımlarını ritmik yapar ve uğursuz bir sayının kendisine kurduğu tuzaktan kurtulduğu için sevinir. Hücresinin etrafını tam oniki adımda alır. Yapabileceği daha birçok şey vardır: gerekli zamanı saniyelerle hesaplar, hücrenin etrafında kaç kere döndüğünü sayar ve yürümüş olduğu kilometreleri hesaplar... Kendi kendinizle bahse girebilir, nefis oyunlar yaratabilirsiniz. Bir sonraki kontrola kadar kaç adım atabilir, hücrenizin etrafında kaç kere dolaşabilirsiniz. Otuzsekiz kere... Kaybettin, kaybettin! Hayır, Kazandın! Doğru... tam otuzsekiz!... Tutuklu durarak gizli gizli gülmeye başlar, psikologların çok iyi tanıdıkları, yalnız bir insanın gülüşüdür bu. Yada dönen bir derviş gibi, başınız dönene, nefesiniz kesilene, kulaklarınız uğuldayana dek döner durursunuz. Sonra, zorlukla ağır, tahta iskemleye çökersiniz; etrafınızdaki duvarlar uzar, şekilden şekile girer, bir eksen etrafında dönmeye başlarlar. Çoğu kez düşünceli adımlarla yürürsünüz, kafanız hücum ve savunma taktiklerini düşünmekten yorulur. Bu birkaç ay yada birkaç sene sürdükten sonra, gözlerinizin ifadesi, yüzünüzün çizgileri değişmeye başlar. Bir tutuklu size şaşkın şaşkın bakar, ilgisiz bir nezaketle sizi dinler ve akıllıca taktikleriyle konuşmayı kendi savunma sistemine getirir. Sekiz - on sene durmadan kendilerininkini düşünen birkaçıyla karşılaşmıştım.

Hücresinin etrafında dönüp duran adamın - oniki adım, asla onüç değil! - kimi zaman hain, ama çoğu kez onu sakinleştiren, aptallaştıran yada boş

saatlerinin ağırlığından onu kurtaran bir arkadaşı vardır: delilik.

Ben, hemen, kendime göre bir yürüyüş şekli ve hücremin baskısına karşı bir direnme sistemi buldum. Tabii pek yeni bir şey değildi bunlar. **Anılarında,** Peter Kropotkin, St. Petersburg'daki Peter - ve - Paul hapisanesinde geçirdiği yılları anlatır. Uzun bir süre ona ne kitap ne de bir parça kağıt vermişler. Tembellikten delirmemek için, kendi kendine, büyük bir ciddiyetle, her gün bir gazete çıkarttığını düşünmüş: Baş makale, haberler, bilim ve sanat sayfaları, toplum haberleri... Bu şekilde, aklından binlerce makale yazmış. Ben de aynı şeyi yaptım. Bu benim için bilgimi, hatıralarımı ve fikirlerimi incelemek ve metodik bir şekilde sınıflandırmak için bir fırsattı... Kişinin, hareketli zamanında yapamayacağı ve geçmiş yüzyılda Katolik dünyasında yapılan ve bugün arasıra tekrarlanan «inziva»ların değerinin anlaşılmasına yarayan kocaman bir emektir bu. Düşünce; kişinin değerlerini, kendisiyle ve dünya ile olan hesaplarını tekrar gözden geçirmesini sağlar. İç gözlem; iç yaşantının sonsuzluklarını görmenizi sağlar, kişiliğinizin en gizli yönlerini açığa çıkartır.

Ama o görünmez arkadaşınız yanınızda kalmaya devam eder. Kendinizi incelerken, onunla samimi olursunuz. O her zaman oradadır ve iradenin zayıflayacağı, metafizikçilerin ruh dedikleri, o kafa mekanizmasının kayacağı anı gözlemeye ve beklemeye başlar. O zaman düşüncelerinizi tek bir fikir kaplar ve yavaş yavaş beyninize doğru yol almaya başlar.

Fransızlar bu bunalım durumuna **«le cafard»** derler: hamam böceği.

İmaj çok uygundur: Çirkin, siyah bir böcek kafatasınızın içinde dolanıp durur...

Duvarlar konuşurlar. Dikkatli bir göze, her yüzey, karanlık köşelerine iğneyle yada kurşun kalemle yapılmış bir sürü işaret açıklar. Bu hücreden geçmiş olan yaşantıların özü dört konuda toplanabilir: Kadın ve Erkek. Okla parçalanmış bir yürek. **«Catalan Barla Fren'den, Ovadaki Tina'ya bütün ömür boyunca».** Yada daha kısaltılmış olanlar: «Bastille'li Büyük John'dan Fare Lena'ya». Yaşantı için vermek yada almak... Bu duvarlara yazılmış kutsal rüyalardan biridir. Acaba gerçek bir fedakarlık fikrine inanıyorlar mı? Galiba biraz da kendilerini beğenerek, sevginin kurnaz hainliğinden acı çekiyorlar... Diğer aşk resimlerinin üzerine hayvani yazılar kazınmış: Erkeklik uzvu sembolleri, sivri yada yuvarlak memeler, gizli dudakların aralığı ve daha az rastlanan bir kadın vücudu. Başta sadece karakteristik bir saç biçimi vardır. Açık saçık kartlardaki çirkin resimlere benzeyen ilkel seks resimleri... Bu simgelere bakarak, büyük şehirlerimizin arka sokaklarında bir cins seks kültürünün yaşadığını nasıl inkar edebiliriz? Aşkın, sevginin sonsuzluğu yazılarda belirtilmiş; hayvani bir şehvet ve bu şartlar altında beraberinde yarattığı acılar bu resimlerde bağırıyor... M.A.V. yada M.V., **mort aux vaches,** (*) yani polislere ölüm! Bu yazının altında birçok imza var... Temel olarak iki görev var çünkü: kadınını sev, düşmanından nefret et... Bir başka tutku da bağlılık. Aldatılan adam, batmakta olan bir geminin kaptanının denize boş bir şişe atması gibi, etrafına tehditler yağdırır.

«Montparnasse'lı Dédé bir ibnedir.» Altına B.H. harfleri yazılmış, beş nokta konmuş ve bir tarih atıl-

(*) Vaches: Sığır, (Ç.N.)

mış... Yada, **«Riri, Alsas'lı taraflarında ispiyonlandı, iki sene, hırsızlık,»** kısa bir tarih bu! Bu türden bir sürü yazının altına imzalar atılmış.

Aşağıdaki sözleri ilk hücremin duvarlarına derin bir şekilde kazılmış buldum:

«Sadece yedi ay kaldı, sonra öldüreceğim onu.»

Altına bir çeşit takvim yapılmış. Mahkum her gün için bir çizgi, ay sonları için bir çarpı koymuştu. Bu hücrede tam beş ay iki gün geçirmişti...

Duvarlar, içinde bulunduğunuz zamanı anlatan seslerle de konuşurlar. Gardiyan hücreleri dolaşırken, ancak bir farenin çıkartacağı ses kadar hafif birşey duyarsınız. Üç tok vuruş, duruş, üç vuruş daha. Taş duvarın öteki tarafında bir adam beni çağırıyor. Cevap veriyorum: üç vuruş, duruş, üç vuruş. Daha düzgün gelmeye başlayan vuruşlar uzun seriler halinde devam ediyor. Alfabenin her harfi için belli sayıda bir vuruş: 16, p; 9, i; 5, e; 18, r; tekrar 18, r; 5, e. Duvara vuran adamın ismi Pierre. Yakalanmamak için bir kulağınız koridordaki seslerde, diğer kulağınızda, acele acele vurulan harflerde bir yanlışlık yapmamak için büyük bir dikkatle dinlemeniz gerek. Uzun bir süre sonra ne dediğini anlıyorum: «Dörtler Çetesinden Pierre,» Bana şöyle diyor, «Merhaba, cinayetten burdayım, ya sen?»

Dörtler Çetesinden Pierre'e söyleyecek hiç bir şeyim yok. Fare tıkırtılarından ve uzatılmış alfabeden oluşan bu konuşma beni yoruyor. Duvara vuruyorum:

«Allahaısmarladık!»

Tekrar sessizliğime, işime dönüyorum.

Çok geçmeden hapisanedeki seslerden saati tahmin etmeyi öğrenirsiniz. Uzun uzun süren tabak şıngırtıları, bir sonraki yemek saatinin geldiğini haber

verirler. Saat dörttür, günün sonu gelmiştir. Kapılar aceleyle açılıp kapanır: hapisanenin postacısı mektupları dağıtıyordur.

Birdenbire, hücresinde dolaşmakta olan bir adam aptallaşarak olduğu yerde dona kalır. Koridorun ucundaki gardiyanın masasından bir ses az önce şu haberi vermiştir:

«Numara 13 - 21, tahliye!»

Yukarıda, çimento hücrelerde numara 13 - 20 ve numara 13 - 22 buz gibi olurlar. Telaşla, göğüslerini kapıya dayayarak beklerler. Uzakta, birisi ağır ağır merdivenleri tırmanır, koridordan aşağıya doğru gider. İşte geliyor!... İşte geliyor!... 13 - 21 numaralı hücrenin kapısı büyük bir gürültüyle açılır. Aşağıdaki konuşma duyulur:

İlgisiz kalın bir ses:

«Numara 13 - 21, Michaud, Oscar - Léon, sensin değil mi bu, ha?»

Titrek, sabırsız bir ses boğulur gibi cevap verir:

«Evet, memur, evet, benim.»

Zavallı adam duymuştur. Biliyor. Ama, daha inanamıyor. Elindeki yazılı kağıtta kaderini tutan bıyıklı, kırmızı suratlı gardiyanın önünde eğilmek istiyor. Aynı zamanda, fırlayacakmış gibi çarpan yüreğini saran zincirleri koparmak ve bağırmak geliyor içinden:

«Evet benim! **Ben! Ben!**»

Kalın ses sakin bir şekilde konuşmaya devam ediyor:

«Eşyalarını topla. Geçici tahliye.»

Diğer ses, heyecanlı bir öğrenci gibi telaşla cevap veriyor:

«Teşekkür ederim efendım.»

Gidiyorlar. Zavallı adamın alelacele hikayesini

anlattığı duyuluyor. 13 - 20 ve 13 - 22 numaralar oldukları yerde doğruluyorlar, ikisinin de birden kaşları çatılıyor. 13 - 20 numaranın daha iki senesi var. 13 - 22 numaranın ise on senesi...

Koridorun ucunda bir ses daha duyuluyor:

«Numara 13 - 23, tahliye!»

13 - 20 numara dudaklarını ısırıp, ellerini ovuşturuyor. Numara 13 - 22, bir anda kararan hücresine şaşkınlıkla bakıyor, sinirleniyor ve öfkeyle bağırıyor.

«Ah! Piçler! Eşşeoğlueşşekler!...»

Romanlarından birinde Alexander Dumas, Venedik'te korkunç bir idamı anlatır. Üç mahkum, vahşi işkenceler görmüşlerdir. Sonunda ölüme hazır bir şekilde sessizce kendilerini bekleyen darağaçlarına doğru yürürler. Ruhları çoktan ölmüştür zaten... Birdenbire bir haberci görünür. Mahkumlardan birinin affedildiğini bildiren bir kağıt getirmiştir. Diğer iki mahkum müthiş bir öfkeye kapılırlar. İçlerinden birinin kurtulması onlar için ölümden de beterdir. Romandaki bu pasaj, büyük bir psikolojik gerçeği anlatmaktadır. Burada da her tahliye haberi dinleyenlerin sinir krizleri geçirmelerine sebep olur. Alışkın olmalarına rağmen tutuklulara ve mahkumlara indirilen büyük bir darbedir bu. Tahliye edilenin komşuları, özgürlüğün bu kadar yanlarından geçtiğini görünce, haksızlığın verdiği bir kızgınlıkla dolup taşarlar.

Ziyaretçi odasına çağrılma da aynı tepkiyi yaratır. Arkadaşları sevdikleri tarafından ziyaret edildiklerinde, terkedilmiş olanlar korkulu bir kıskançlığa kapılırlar. Birbirlerinden nefret eden iki hücre arkadaşıyla tanışmıştım. Birisi sevgilisi tarafından polise ihbar edilmişti... Diğeri ise karısından her gün sevgi dolu mektuplar alıyordu!...

Akşam olunca sessizliği başka sesler bozar...

Kasvetli gün yavaş yavaş bitmektedir. Birden dışardan bir ses duyulur.

«İyi akşamlar, dostlarım, iyi akşamlar!»

Bir anlık sessizlik... Bütün hapisane dinlemektedir. Duygulu ses, kızgınlık ve öfkeyle bağırır.

«La Chapelle'li Didi size iyi akşamlar diledi! Cesaret ve kan...»

Kimi zaman ayrılmakta olan bir adamın vedasıdır bu; kimi zaman da uzun bir süre daha orada kalması gereken - ve o gece ceza hücresinde cezalandırılacak olan - sabırsız bir adamın isyanı. Bir yalvarış, bir nasihat, bir vaat...

Kızgın ses, sessizliği yırtar. Paris'in derinliklerinden gelen bu bağırış, cesaret ve kan geleneğinin gerçek bir tanığıdır.

Bazen, özellikle akşamları, sokaktan gelen bir ses, hücresindeki bir adama ulaşır. Bir araba korna çalar. Uzaktan geçen bir tramvayın sesi duyulur. O anda ışıklı caddeler ve tramvayın gelişi gözünüzün önünde belirir. Vatmanın, yün eldivenli elleriyle önündeki koca tekerleği çevirdiğini görürsünüz... Herşeyi görürsünüz... Asfalt ve benzin kokusunu duyarsınız... Sonra herşey kaybolur...

Hızla açılıp kapanan göz deliğinden iki göz size bakar. Diri diri gömüldüğünüzü hissedersiniz. Etraftaki sakin grilik eski halini hızla yada yavaş yavaş almaya başlar. - Eski bir mahkum, yada yeni gelenlerden biri olmanıza bağlıdır bu.

Şehir ve yaşantı yalandan başka birşey değildir.

Bu duvarlar... Gerçek olan bunlardır ve de bilinmeyen biri tarafından karanlık bir köşede yüz altmış çizginin altına kazılmış olan şu sözler:

«Sadece yedi ay kaldı. Sonra öldüreceğim onu.»

6

● SİSTEM

Sabah yedide bir zil çalar ve kalkma vaktinin geldiğini bildirir. Onbeş dakika sonra kontrol için hücrenin kapısı görevli gardiyan tarafından açılır. Portatif karyola kapanıp duvara dayanmış, yatak örtüleri ise kurallara göre katlanmıştır. Bir gardiyanın eşliğinde önlüklü bir mahkum, içeri bir **boule de son** (*), 700 gramlık bir siyah ekmek atar. Yalnız açlığın zoruyla yiyebileceğiniz şeylerdir bunlar. Bir saat sonra sabah çorbası gelir. Kapıdaki pencereden kirli bir el tarafından içeri uzatılan, üzerinde - arasıra, her zaman değil - bir kaç lahana parçasının yüzdüğü sarı suyla dolu bir yemek kabıdır bu. Hafifçe tuzludur. Kışın çok aç olduğunuz zamanlar, eğer «çorba» midenizi ısıtacak kadar sıcaksa siyah ekmeğinizi banarsınız. Ama çoğu kez açlıktan ölenler bile bu kirli suyu - yiyecekten çok bulaşık suyuna benzer -

(*) boule de son: Askerlere verilen bir günlük tayın ekmeği. (Ç. N.)

tuvalete dökerler. Bununla beraber idare, belirli miktarda kuru sebze, yağ ve taze meyvayı gardiyanlara vermektedir. Ama, kuralların ne şekilde uygulandığının tek kontrolunun gene aynı personel tarafından yapılmasının yanısıra, bir sürü yağmacılığın sonunda tutukluların ve mahkumların yiyecekleri en aza inmiş olur. Mutfakta görevli olan az maaşlı gardiyan, küçük bir yankesiciden başka bir şey değildir. Ondan önce çavuş, hapisane aşçısının hayırsever gözlerinin önünde formalite icabı tartılan yiyeceklerden kendi payını alır. Sonra da aşçı kendi çıkarlarının icabına bakar Tabii ki yiyebildikleri kadarını yerler ve fazlasını paketler yapıp arkadaşlarına dağıtırlar. Onların da paraya ihtiyaçları var. İmtiyazlı mahkumlarla ve hatta pek de vicdansız olamayan gardiyanlarla geniş bir yağ ve soğan ticareti yaparak kendileri için gerekli olan parayı toplarlar. Soyulup soğana çevrilen yiyeceklerden geriye ne kalırsa, o da, hücrelerdeki bakımsız mahkumlara gider. Eğer her gün yemek getiren gardiyana yeteri derecede bahşiş verirseniz yemek tabağınızda az çok lahana parçaları görebilirsiniz. Parasız olanlar ise sarı bir sudan başka bir şey alamazlar.

Dört sıralarında ikinci yemek gelir. Aynı çorbanın yanına bir tabak sebze, bir de bezelye yada patates püresi ile pilav eklenmiştir. Sebzeler hiç yağ konulmadan haşlanmış ve tuzlanmıştır; gerekli olduğu için yediğiniz tatsız tuzsuz bir şeydir bu. Püre; jelatinli, zamk gibidir. Bazen de dişinizi kıran ve birkaç santim yüksekliğinden tabağınıza bıraktığınızda madeni bir ses çıkartan fasulyeden verirler. Perşembe ve Pazar günleri eklenen az bir parça et suyu, onu leziz bir şey yapmak için yeterlidir. Pazar günleri akşam sebzesinin yanında «sekiz gram-

lık pişmiş biftek» verilir: bir tahtanın üzerine yapıştırılmış birkaç et parçası.

Santé Hapisanesinde mahkemelerini bekleyen tutukluların perhizleri ceza evlerindekilerden çok daha kötüdür. İdare herhalde şurları göz önünde bulundurmaktadır. Mahkemelerini bekleyen tutuklular yemek açısından üç sınıfa ayrılırlar: zengin yada orta sınıf, yardım alanlar, terkedilmişler. Gerçeği söylemek gerekirse, onlar, sadece birinci sınıfla ilgilenirler. Bunlar, tanınmış avukatları ve istediği anda basının gözünü hapisaneye çevirtebilecek güçte ahbapları olan tutuklulardır. Ama zaten bunlar idarenin verdiği küçük yemeği almazlar. Alsalar da çöp tenekesine atarlar. Lokantalardan yemek getirtmek için izinleri vardır, şişelerce şarap ve istedikleri herşeyi aldırtabilirler. Daha az şanslı olanlar, yani ailelerinden az çok yardım görenler, dışardan gönderilen yada kantinden aldırttıkları yiyecekleri yerler. Terkedilmiş, akrabasız ve parasız olanlar, büyük bir öfkeyle sabahları kendilerine verilen pis sarı suyu içerler, ekmek haklarını öğleye kadar mideye indirdikleri için bir parça daha ekmek alabilmek amacıyla doktora baş vururlar. Mahkemelerin tayin ettikleri avukatlar tarafından savunmaları alelacele yapılan bu adi tutukluların hiç bir şikayete hakları yoktur: Bu onların kafalarına iyice sokulmuştur. Ağızlarını birazcık açmaları, ceza hücresine gönderilmeleri için yeterlidir. Hücrenin kapısında duran gardiyan omuzlarını silkerek onlara şöyle der:

«Hadi, istersen şikayet et, eğer istediğin buysa. Umurumda bile değil...»

Kapana kısılmış fareler gibidirler. Tabii şikayet ederler, ama hiç bir şey söylemeden. Bazen kaçabilecekleri, hatta intikam almak için ellerine fırsat ge-

çebilecek ağır iş kolonilerine gönderildiklerini düşlerler.

(«Ah! Tanrıya yemin ediyorum ki, eğer benimle kavga ederse bıçağımı barsaklarına sokacağım.»)

Akşam çığlıkları - cesaret ve kan! - sabaha dek bu adamların içini ürpertir...

Doktora çıkmak için dilekçe vermek de en büyük çarelerden biridir. Daha fazla ekmek, bir parça yağ ve ilaç - tanrı bilir ne çeşit ilaçlar - alabilirsin.

Ahlakçılar bazen tıbbı, bir papazın vaazına benzetirler. Doktorun, papazın, avukatın görevi: hastaya, güçsüz, masum kurbana yada suçluya yardım etmek. Hapisane duvarlarının arasına girdikten sonra bu eski sahtekarlıkların ne kadarı kalıyor! Kurban, yada suçlu bir insan - ne kadar kurnaz bir ayırım! - Mahkemesini bekleyen tutuklu... Eğer parası yoksa, avukatı da yok demektir. Hastalığının dördüncü yada beşinci ayında açlıktan ölmekte olan veremli hasta, ciğerleri acıyla şişip kronik kulak enfeksiyonu başını dayanılmaz bir şekilde ağrıtınca, doktora gitmek için «dilekçe» verir.

Saat onbire doğru bir gardiyan hastaları toplar. Neşeli bir şaşkınlık içinde on kadar tutuklu dışarı çıkar ve en alt kattaki koridorda arka arkaya dizilirler. Kendilerinden önce gidenlerin çıkmalarını beklerken; yanağı şiş bir adam, artık yürüyemediğinden şikayet eden ve damarları şişmiş başka bir tutukluya gizlice selam verir. Veremli biri, elindeki kanlı mendile bakarak hafifçe öksürür. Bunu göstererek bir parça daha ekmek kopartabilmeyi umuyordur. Zengin görünüşlü bir maliyeci, eski bir zampara için oldukça acı olan yalnızlıktan birkaç dakika kurtulmanın verdiği neşe ile, uzun boylu ve sinsi bakışlı Jadin ile konuşmaya dalmış («Bagnolet soygununda-

ki Jadin'i hatırladın mı?...»)... Kurnazca yaptığı planını uygulamak için dilekçe vermiş Jadin...

«İlerleyin!»

Doktorun bürosu olarak kullanılan en alt kattaki hücrelerden birinin kapısında birçok karşılaşmalar, selamlaşmalar, tutukluların birbirlerine gönderdikleri mesajlar alınıp verilmekte... Doktora çıkmanın en değerli yanı da bu karşılaşma ve konuşmalar zaten. **Diğer insanlar**'la karşılaşılan bu anlarda, tüm psikolojik sıkıntılar bir anda çözülüveriyor...

Beyaz bir masa. Üzerinde kocaman bir kayıt defteri. Arkasında gene beyaz bir gömlek giymiş bir beyle iki tane de görevli tutuklu oturuyor. Bir cins mahkeme sanki... Bir gardiyan, hastaları çağırıyor.

«Pirard, Marcel...»

Marcel, Pirard, gri koridorun ucunda belirerek yaklaşıyor ve hâlâ bir önceki hastayla uğraşmakta olan doktorun masasının önünde duruyor. Bir önceki, Crispin, Gustave - Leon, yirmiiki yaşında; bronşit... Doktor, büyük kayıt defterindeki ilaçlar bölümünün altına şunları yazıyor: «Tentürdiyot.» Bugün için sadece sekiz damla tentürdiyot... Kasım!

Başını kayıt defterinden kaldırmadan Marcel Pirard'a ayrılmış olan bölümdeki notları okuyor ve gene gözleri defterde, soruyor:

«Derdin nedir?...»

Bir yük arabacısı olan Marcel Pirard (kayıt defterinde şöyle yazıyor: «tecavüz ve dayak»; kendisini aldatmak isteyen bir müteahhidi kırbaçla dövmüş), iki gündür hazırlanmaktaydı. Hücresinde yalnız kalmak onu deli edecek... Geceleri artık uyuyamaz hale gelmiş... Soğuk soğuk terliyor, kabuslar görüyor, kulakları uğulduyor, artık böyle devam edemez, yanına bir arkadaş istiyor. Konuşabileceği, canlı bir in-

san. Bu çıplak, boş, sessiz ve soğuk duvarlar çıldırtacak onu... Ama kendisine ayrılan şu birkaç dakika içinde bütün bunları nasıl anlatacak!...

«Doktor, bana ne oluyor bilmiyorum, deliriyorum galiba!...»

Doktorun arkasında duran iki görevli tutuklu sinsi sinsi gülüyorlar. Bu da başka bir dolandırıcı, («Deliriyormuş... Bundan bize ne ahbap»). Doktor önce başını kaldırıyor, ama sonra bu sabah daha yirmiüçüncüde olduğunu ve daha kırkyedi kişiyi muayene etmesi gerektiğini hatırlıyor. Marcel Pirard'ın suratına bile bakmadan derdinin ne olduğunu hemen anlayıveriyor.

«Başağrısı mı?...»

«Evet, öyle, doktor!...» diye mırıldanıyor Marcel Pirard.

Zaten hafifçe bir kenara itilmiş. Doktor ilaç bölümüne «Bromide,» yazıyor. Maekers, Henry içeri çağırılıyor. Her hasta aşağı yukarı kırk ila altmış saniye vakit alıyor... Zaten bu da ilaç kolonunu alelacele doldurmakla geçiyor.

Marcel Pirard, hücresine daha zayıf ve daha karamsar dönüyor. Çılgınca, kapıya doğru koştuğu ve vahşi bir hayvan gibi sesler çıkartarak kafasını duvarlara vurduğu güne kadar sessizce «delirmeye,» devam ediyor. Onu bayıltıyorlar, soğuk duşun altına soktuktan sonra da ceza hücresine atıyorlar. Daha sonraları mecburen yanına birini veriyorlar.

Doktorların stetoskoplarıyla bir hastaya dokunduklarını hiç görmedim.

Tabii sık sık da tutuklulardan biri hücresinde ölü bulunuyor - tamamen doğal nedenlerden -...

Kurallara göre hergün yirmi dakikalık bir yürüyüş yapabilirsiniz. Ama bunu reddetmek de sizin hak-

kınızdır. Avludaki pisliklerden iğrendiğim için birkaç kez dışarı çıkmayı reddettim.

Avlular dört-beş metre genişliğinde ve sekiz-on metre uzunluğunda. Santé hapisanesinin binaları koskocaman bir dikdörtgen meydana getiriyorlar. Ortalarında ise tutukluların jimnastik yapmaları için ayrılmış olan avlular var. Koca bir bahçe aşağı yukarı eşit parçalara bölünmüş. Bazılarının sadece üç, bazılarının da dört tarafları kapalı. Duvarlar, aşağı yukarı iki metre yüksekliğinde. Yukarıda gardiyanlar duruyor. Yirmi kadar tutuklu onların gözlerinin önünde yalnızlıklarından bir an bile kurtulamadan hava almaya mecburlar. Avlulardan bazılarının üstleri bile kapalı.

Çarpan kapıların gürültüleri arasında koridorlardan geçersiniz. Komşu hücredeki tutuklu birdenbire önünüze çıkar. Sonra kendinizi bir kafeste bulursunuz. Çamur renkli duvarlar; yukarıda gene çamur renginde, sayılamayacak kadar çok parmaklıklı penceresi olan dört köşe binalar... Açık olanların birdenbire kapandığını farkedersiniz.

Saat yedi ile on arasında bu delikten hemen hemen dokuz adam geçmiştir. Onuncusu ise sigara izmaritleri ve balgamlarla dolu bulur burayı. Bu pislik beni o kadar iğrendiriyordu ki, çoğu kez yirmi dakikalık temiz havadan da vazgeçmek zorunda kalıyordum.

Yirmi dakika işte bu balgamlı kafesin içinde döner durursunuz. Kimi zaman duvarın öteki tarafından atılan bir kağıt parçası önünüze düşer. Yada parmaklıkların arkasından bir ses sizi çağırır. Döndüğünüzde, hücrenizdeki ağır hava sizi çarpar.

Haftada iki kez tutukluların akrabaları hapisanenin kapılarında erkenden bekleşmeye başlarlar.

Ziyaret günleri hastanelerin de kapısında görülen garip gruplardan biridir bu... Birbirleriyle fısıltı halinde konuştukları, bir diğerine dertlerini anlatan yada sessizlik içinde birbirlerinin yüzlerine bakan bu garip topluluğun çoğunluğunu yaşlı kadınlar oluşturur. Hepsi bir pencereye benzerler. Uzaklardan ellerinde sepetleriyle gelen fakir, yaşlı adamların acıklı suratları vardır. Hareketleri ve suratlarındaki ifadeler utançla gölgelenmiştir. Bazıları anlayış içinde bir araya gelirler. Bir hırsızın annesi, büyük bir acıyla katilin annesine bakar. Hiç kimse yüksek sesle konuşmaya cesaret edemez. Hantal eller, içinde yiyecek ve çamaşır bulunan torbaları oradan oraya taşırlar. Saygıdeğer kimseler ise kazara oradan geçecek bir komşu tarafından tanınmanın korkusunu yaşarlar.

Ziyaret odası, arasında yarım metre bulunan iki tel örgüyle bölünmüştür... Anne, idare tarafındaki bölüme oturur, oğlu ise hapisane tarafındakine... Birbirlerine dokunmaları imkansızdır. Suratlarını bile zorlukla görür, zorlukla konuşurlar. Yarı karanlık içinde tanıdıklarını görebilmek için gözlerini kırpıştırırlar. **Diğer adamlar da oradadır:** hayalet gibi bir çavuş oradadır, ama varlığı, tahammül edilmez birşeydir. Bu ikiye bölünmüş odalar, paralel sıralar halinde uzayıp giderler. İçleri; sesler, ağlayışlar, iç çekmeleri, nidalar ve nasihatlarla doludur. Bu gürültülü yerden kulaklarınız uğuldayarak ayrılırsınız. Ama kimbilir kaç tane af dileme, vaad, üzüntü, kırık kanatlarıyla o çamur renkli yerin üzerine çöker...

Bir kadın, bir erkek... Erkek: geniş, atletik omuzlu, kısa boyunlu, çökük alınlı, kalın kaşlarının altında iki kömür parçası parlıyor. Erkek: terör, bir katil... Kadın: göğüslerinden sarı saçlarına kadar

yuvarlak yapısıyla tam bir dişi. Kadın: geceleri aşk satan, gündüzleri isteyerek veren, şimdi ise erkeğini görmeye gelmiş, ona şöyle bağıran kadın:

«Ben seninim, anlıyor musun!... Herşeyimle... Sen benim erkeğimsin!...»

Tel örgüye yapışmış, hafifçe öne doğru eğik. Bu kadın yüzünden bıçağını kana bulamış erkek... Dişlerini sıkarak donuk gözleriyle karşısındaki yalancı dudaklara bakıyor. Ve bir erkeğe yakışan sesiyle konuşuyor.

«Bana biraz tütün gönder.»

Sağda bir anne ile oğlu.

Yirmi dakika. Anne daha da sararmış, kararsız adımlarla kafesten çıkıyor, sarhoş gibi. Şapkası bir kulağının üzerine düşmüş. Yaşlı gözleri yanıyor, üst dudağı titriyor Herhalde «Diğerlerinin,» önünde ağlamaktan utanıyor. Dışarı çıkmak için acele ediyor. «Açıkhava bana iyi gelir herhalde,» diye düşünüyor. Hapisanenin duvarları, etrafında dönüyor, çatlıyor, üzerine yıkılıyor.

«Demek doğru, hepsi doğru... Gazetelerin yazdığı herşey doğruymuş!... Tanrım!... Benim zavallı Marcel'im! Zavallı küçük Marcel'im benim...»

Öte yanda oğlu biraz titreyerek gözlerinde hâlâ yaşlı anasının acılı hayaliyle, yürümeye başlıyor. Bağıra bağıra yaptığı itiraf, hâlâ kulaklarında; ama artık bitti, bitti... Ne kadar büyük bir rahatlık. Artık anası herşeyi biliyor, herşeyi: bütün bunları bir pilot olabilmek için yapmış olduğunu...

Hücresinde, annesinin eliyle yaptığı hediyeleri buluyor: bir kavanoz reçel, biraz beyaz ekmek, yeni açılmış bir sardalya konservesi, temiz bir gömlek. Gömleğin üzerinde yağ lekeleri var.

Yandaki hücrelerde terkedilmiş olan tutuklular, kıskançlıkla titriyorlar.

Ara sıra müfettiş gelir. Kenarları gümüşle işlenmiş şapkasıyla kasıla kasıla büyük bir azametle kapıda durur. Arkasında görevli gardiyan, başgardiyan yada şişman bir çavuş vardır.

«Herhangi bir şikayetiniz var mı?...»

Benim yok. Kimsenin yok. Hiçkimse başını güçlü otoritelerle derde sokmak istemiyor. Gardiyanların, «Küçük piç,» diye çağırdıkları solgun, zayıf çocuk kendini korumak istercesine şapkanın üzerindeki gümüş sırmalara bakıyor. Gözleri nefretle dolu. Ama susuyor.

Islık çalmak, şarkı mırıldanmak, kendi kendine yüksek sesle konuşmak, yada herhangi bir gürültü yapmak kesinlikle yasaktır. Hücrelerde disiplini korumak kolay görünebilir. Ama kuru ekmek, kantinden herhangi bir şey aldırma izinlerinin kaldırılması, hatta ceza hücrelerine hergün belirli sayıda mahkumun gönderilmesi, sık sık uygulanan cezalardandır. Bu cezalara çarptırılanların çoğu duvara vurarak, mektup yazarak, yada başka bir şekilde birbirleriyle konuşmaya çalışan suçlulardır. «Telefonu,» kullanmak, en ağır şekilde cezalandırılır. Tuvaletler kattan kata geçen tek bir boruya bağlıdır. Böylece içine konuştuğunuzda, üstünüzdeki, yada alt katınızdaki tuvaletlerdekilerle konuşabilirsiniz. Ama bu, «telefonla,» konuşmak bile oldukça zordur. Durmadan gelen su sesi, konuşmanızı anlaşılmaz bir hale getirir. En iyisi, gardiyanlara duyurmadan yandaki hücreye bağırmaktır.

Tüm kurallar, şu iki kelimede özetlenebilir:

Yaşamak, yasaktır!...

Ama insanları yaşamaktan alakoymanın bir yo-

lu var mı?... Taşlarının, çimentosunun ve demir kapılarının ağırlığıyla hapisane, bunun mümkün olduğunu gösterir.

Tutukluların çok sayıda olması, hapisane idaresinin herkesi yalnız bırakma prensibini uygulamasını önler. Hücrelerin az sayıda olması, neyse ki birkaç zavallıyı bu özel işkenceden kurtarır. Üç kişi bir araya konur. Ama yalnız bir yatak vardır. Diğer ikisi, eşyalarını yere sererler. Zorluklar ne olursa olsun, tek bir yararı vardır: yalnızlığın kaçınılmaz sonucu olan delilik, az çok engellenmiştir. Ama iradesi güçlü olan ve kafasını disipline sokabilen bir adam için yalnız kalmak daha iyidir. Başkalarıyla birlikte olmak, kimi zaman çekilmez birşeydir.

Şans eseri bir araya düşmüş üç adam aynı hücrede... Aralarındaki fark ne olursa olsun, yirmidört saat bir arada yaşamaları, birbirlerine tahammül etmeleri gereklidir... İçlerinden birinin kriz geçirmediği gün sayılıdır. Çekilmez ve mahzun, kendine ters düşer ve kendini zehirler. Ona acırsınız, birlikte acı çekersiniz onunla... Nefret eder ve sonunda da onun hastalığına yakalanırsınız... Eğer üçünden biri akrabaları tarafından ziyaret ediliyorsa, kendisine gönderilen şarabı içerken yada diğerlerinin asla görmedikleri mektuplardan birini okurken, kıskançlıkla izlenir tüm hareketleri... Eğer içlerinden biri, tüm sevdikleri tarafından terkedilmiş aç bir insansa; açlık ve nefret, diğer ikisine karşı çıkması için yeterli bir nedendir. İçlerinden birinin pis olması, hücrenin her tarafını tükürükler ve balgamlarla doldurur... Kokular pis, hareketler çirkindir.

Bir kişiye bile yetmeyen hava, üç kişi için o kadar azdır ki, sonunda dayanılamayacak bir hale gelir. Ekşi bir kokuyla uyanırsınız uykunuzdan. Önceleri

insana hoş gelen sonra boğucu olan tütün kokusu da karışıktır odanın o pis havasına. Üç adamın hayaletler gibi dolaştığı iki metre karelik oda kalın bir sis tabakasıyla kaplıdır. İnsanlardan hayvan kokusu çıkar ve kolay kolay temizlenmez bu hava. Hücre sıcak, iğrenç bir kokuyla doludur.

Herbiri işini diğer ikisinin gözleri önünde yapar. Ama belki de vücutların bu kadar yakın olması beraberliğin en kötü taraflarından biri değildir. Kişinin kendisiyle yalnız kalamaması daha da beterdir... Diğerlerinin meraklı bakışlarından suratını saklıyamamak... Her hareket ile, her an, dengesiz bir iç yaşantının sırlarını açığa vermek... Çalışamamak...

7

● GÖMÜLME VE ZAFER

Yaşantının nabzı neyle durur?... Bunun, zamanla olduğunu söylemek hemen hemen imkansız. Durmadan tekrarlanan aynı duygular gittikçe durgunlaşırlar. Saatlerin ve günlerin hesabını kaçırırsınız. İlk günlerde sizi dehşete düşüren şeyler, artık ilgilendirmez bile. Nefes alamamak mı?... Boğulmak mı?... Şakaklarınızın arasına damarlarınızdan sızan bir uyuşukluk yerleşir. Tüm yaşantı, hücrenizin o gri rengine bürünür. Bu dört duvarın arasından kaçamadığınız gibi, uyuşukluktan da kaçamazsınız. İç yaşantınızın ritmi yavaşlar. Bundan, daha sonra da söz edeceğim. Arasıra heyecanlanmalar da olur. Ama onların da ritmi yavaştır. İçinizdeki uyuşukluğu sarsmadan gidip gelirler.

İnsanlar, tekrar çocuklaşıyor. Onyedi yaşın neşesi geri geliyor. İlk Rus İhtilalinin (1905) militanlarından biri olan Gregory Gerchuny, ölüm hücresinde kendisine verilen bir kalıp sabunun onu ne kadar

mutlu ettiğini anlatıyor. Daha azı bile aynı tepkiyi yaratabilir!... Bir parça güneş ışığının insanlar üzerinde yarattığı o tarifsiz heyecana birkaç kez tanık oldum...

Tavanın bir köşesine, sabahları on sıralarında birkaç santimetre karelik bir yerine, güneş ışığı vurur. Tutuklu ve hücre, o anda değişmiştir. O küçük dikdörtgen, bir çizgi halini alır. Etrafı ne ısıtan, ne de aydınlatan bu küçük güneş ışığı, tarifsiz bir duygu yaratır. Adımlarınız hızlanır, sırtınız dikleşir, gününüz aydınlanır... Hücrenize hayat getiren ışık yavaş yavaş kaybolmaya başlamıştır artık. Donuk bir endişe sarar sizi, tamamen yok olmuştur artık o. Büyük çocuk durgunlaşır.

Rüya görmek, çok geçmeden öğrendiğiniz başka birşeydir. Afyonun tesiri gibi... Bu yol da insanı deliliğe götürür. Tıpkı hücreye giden yol gibi.

Zamanın gerçek olmadığı apaçık ortadadır. Her saniye yavaş yavaş geçer. Bir sonraki gelinceye dek, arada ölçülemeyecek kadar büyük bir boşluk vardır. Altı ayın - yada altı senenin - böyle geçeceğini düşündüğünüz zaman korkunç bir uçurumun başında bulursunuz kendinizi. Dibi derin, sisler içinde olan bir uçurumun...

Zamanın geçişini kaybetmemek için günleri büyük bir dikkatle saymanız ve herbiri için bir işaret koymanız gereklidir. Bir sabah kırkyedi günün - yada yüzyirmi günün, veya üçyüzkırkyedi günün - kaldığını keşfedersiniz. Hiçbir durak yeri olmayan, dümdüz, renksiz, anlamsız bir yoldur bu geriye kalan. Aylar, günler gibi, günler de dakikalar gibi geçer. Gelecekteki zaman korkunçtur. Şimdiki zaman ise uyuşukluk dolu. Her dakika doldurulabilir. Bu, daha çok size bağlıdır. Çok kısa saatler yada çok uzun saniyeler

olabilir. Geçmiş zaman kaybolmuştur. Olayları kişiye hatırlatabilecek herhangi bir kronolojik şey yoktur.

Günlerin üstüste yığıldığını bilirsiniz. Yaşantıya dair tek tük anılarınızın yavaş yavaş zayıfladığını hissedersiniz. Gömülmektir bu... Her saat, bu mezarı doldurmak için sessizce atılan bir kürek dolusu topraktır...

Hücrede geçen ilk gün, belki de ölüme dek devam edecek olan yılları, ayları ve saatleri kapsar. Hücrede yaşamanın insan üzerine etkileri belirli bir eğriye göre gelişir. Belki de hapisanede insanlar arasında değişik olan tek şey bu etkinin ritmidir.

Genellikle bu etkiyi üç çeşit durum belirler. Birincisi, belki de tamamen önemsiz olan bir heyecanlanma anıdır. Sadece bir tanıdıklarını görebilmek umuduyla birkaç gün mutluluk içinde yaşayan tutuklular tanımıştım. Onbeş dakikalık bir ziyaret, uzun günleri bekleme ile, daha sonraki günleri de anılarla doldurabilir. Bir kelime, bir hareket yada küçük bir ayrıntı; kişinin içindeki ateşi uzun bir süre besler. Hele mektup gelmesi, ne kadar da olağanüstü bir olaydır! Savaşan askerler birçok yönleriyle bir hapisaneye benzeyen siperlerindeyken, **öteki dünyadan** - yaşayan insanların doldurduğu o garip dünyadan - üzerlerinde tanıdık el yazıları bulunan o dört köşe kağıtları almanın mutluluğunu bilirler... Ve mektuplarla gelen kötü haberler okunduktan sonra, kalın kaşların nasıl çatıldığını da bilirler.

Hapse tıkılmış bir adamın heyecanları çok çeşitli biçimlere bürünebilir. Duygusal bağlantıları, cinsel istekleri, yaşama arzusu, dini inançları, yada politik görüşleri bunun en belirgin örnekleridir. Bu gergin heyecan dönemlerini, gevşeklik dönemleri iz-

ler. Karşı çıkmak: uyuşukluk, ilgisizlik... Bana göre bu heyecanlanma dönemleri, **mücadelenin** bir parçasıdır. Uzunluğu değişir ve kişi, kafasındaki sabit fikirden kurtulup da direnmekten vazgeçtikten sonra biter. Bitkisel, durgun yaşantısında artık acıların yada mutlulukların yeri yoktur. Altıncı, yedinci yada onuncu senelerinde şaşılacak kadar sakin olan tutuklular tanıdım.

Bu apansız heyecanlar, kimi zaman da sabit fikirlere yol açarlar. Bir zamanlar çalışmakta olan beyni, sadece bir görüntü ve bir fikir kaplar. Dış dünyanın gerçekliği ile hiçbir ilişkide bulunmamak, bu ölüme benzeyen yaşantının içinden sıyrılamamak, akli dengesini yavaş yavaş kaybetmek bu **idée fixe**'in (*) yavaş yavaş beyni hakimiyeti altına almasına sebep olur. Bu durumda genellikle erkekler, halisünasyonlar görmeye başlarlar. Bazıları sürekli cinsel baskılar altında şehvet düşkünü olurlar. Bazıları gece gündüz günlerce kıskançlıktan kıvranırlar. Onlarla konuştuğunuz zaman önceleri anlamazlar, sonra kızarırlar ve bu beklenmeyen değişimlerine sevinirler. Bir de - ki bunların sayısı hiç de az değildir - «Davaları,» ile aşırı derecede ilgili olanlar vardır. Durmadan, dinlenmeden kafalarında dosyalardaki ayrıntıları incelerler. Bunlar, gerçekten «Suçlu,» olanlardır. Yorulmadan uzun uzun yazılar yazarlar, iddialarını birkaç kez üstüste tekrarlarlar, artık ezbere bildikleri ceza kanunu üzerine tartışmalar açarlar, saçmalamaya varana dek savunmalarını tekrarlarlar ve hatta bazen farkında olmadan inkar ettikleri noktaları kabullenirler... Bazıları da sürekli bir ölüm korkusu içindedirler... Ve bunlar, genellikle hapiste ölürler. Çünkü ölüm korkusu, ölümü

(*) idée fixe: sabit fikir (Ç. N.)

en çok yaklaştıran şeylerden biridir. Kişinin yapısını zayıflatır, hatta ölümün ta kendisidir... Bazıları, endişeyle ayrıldıkları insanları özlerler. Kafalarında durmadan bir kaza olacağı ve bu insanların öleceği fikri vardır... Bazıları nefret ederler: kendilerini mahkum eden hakimden, bir polisten yada bir kadından... Bunlar hapisten çıkınca cinayet işleyecek olan insanlardır. **Onlar,** asla hapiste ölmezler. Nefretin bir insanı yaşatması çok olağandır.

Sabit fikirler, yada batıl inanışlar, her tutukluya göre değişen çeşitli baskılardır. Akli dengesizliğin, mantıksızlığın ve iradesizliğin açıkça ortaya çıktığı durumlardır bunlar. Duruşmalarını beklerken savunmalar üzerine endişelenen tutuklular, bir çeşit «Usul» manyaklığına kapılırlar. Ceza kanununu ezbere bilenler bunlardır. Fıkraları, maddeleri, bunların yorumlarını ve hakimlerin vereceği kararları çok iyi bilirler. Kanunlarda, savunmalarında kullanabilecekleri yeni açıklar bulurlar. Davalarından bahsetmeden yada kanunun yeni bir maddesini belirtmeden birkaç dakikalık bir konuşmayı sürdürmeleri imkansızdır. Savunmalarını yazılı yapanların, bir de, yazma tutkuları vardır. Mahkum edilmelerinden çok sonra, hatta mahkumiyetlerinin altıncı, yada onuncu senelerinde bile hâlâ yazmaya devam ederler. Belki de yeni bir dava açılması için dilekçe veriyorlardır. Ama bu, onların yaşantılarına bir anlam kazandırır. İsterseniz bunları büyük bir tutku ve zevkle ezbere bile anlatırlar size... Başarısızlık, onları hiçbir şekilde yıldırmaz. Ama, eğer yazı yazma izinleri kaldırılacak olursa, işte o zaman öfkeye ve umutsuzluğa kapılırlar.

Uzun bir zaman içinde tutuklunun yaşantısı, daha önemsiz tutkularla çizilir. Sahip olduğu küçük

şahsi eşyalarını her gün çeşitli şekillerde düzenleyip bir kenara kaldırır. Bu titizliğin en ufak bir biçimde bozulması bile onu çıldırtabilir. (bu zayıflığın çok iyi farkında olan gardiyanlar, atölyelerde ve hücrelerde yaptıkları gereksiz aramalarla bunu sık sık tekrarlarlar.) Elbiselerini belirli bir şekilde katlarlar, düğmelerini bile kendilerine göre bir ilikleyiş biçimleri vardır. Hücresinde her tutuklunun kendine has bir yürüyüşü olur. Şu yönde, şu kadar adım atılacak... Başka bir yöne asla gitmez...

Tutukluların batıl inanışlarını öğrenmek daha zordur. Çünkü bunları sadece çok yakın arkadaşlarına açıklarlar. Bana kalırsa, özellikle entellektüel gelişimi olan bir tutuklunun mutlaka birtakım batıl inanışları vardır. Kişinin akli mekanizması ne kadar tam, düzgün ve mükemmel olursa, yoldan çıkması da o denli kolaydır. Aptalların böyle bir tehlikesi hemen hemen hiç yoktur. Şanslı, yada şanssız tarihler, karşılaşmalar, rüyalar, numaralar üzerine batıl inanışları olmayan insan hemen hemen yok gibidir.

Eğer kapı açıldığında üç defa onbire dek sayabilirsen, bu, iyi bir şey olacak demektir.

Mistisizim (*) de hapisanede gelişen birşeydir. Ama bu, açıkça anormal bir durumdur. Duruşmalarını bekleyen tutukluların dini inanışlara saplanmaları, herhangi bir şeyin kendilerini koruması, yada bazı özel haklar elde etme umuduyla yaptıkları şeylerdir. Gerçekten inananlara bugün çok az raslanır. Hapisanede yaşantının büyük sorunları üzerine düşünmeye başlayan hemen hemen herkesin kapıldığı birşeydir mistisizm. Zaten sistem, sürekli bir biçim-

(*) Mistisizm: İnsanın hakikati kendi yalnızlığında arayışıyla doğan, hakikate ancak sezgi ile varılabileceğini öneren dini ve felsefi öğreti. İslam mistisizmi: Tasavvuf. (Ç. N.)

de aklı zayıflatmak, iradeyi bozmak, kişiliği yıkmak ve insana eziyet etmek için çalışır. Eğer ilkel bir dinsel mantığa kapılmak istemiyorsanız kafanızı düzenli bir biçimde çalıştırmanız gerekir. Bu da hemen hemen imkansızdır.

Deliliğin çok yönlü ve güçlü baskısına karşı tek sağlıklı tepki, neş'edir.

Hepimizin içinde neşelenebilmek için büyük bir güç vardır. Hepimizin içi o denli büyük bir yaşantı aşkıyla doludur ki, en küçük bir dış olay, içimizdeki alevin yükselmesine sebep olabilir. O zaman şimdiki zamanın, umutsuzluğun, hapisanenin, hatta kendimizin biraz olsun ötesine geçebiliriz. Bir keresinde bir yoldaşa - acı dolu, hapisanelerde geçen hayatının yavaş yavaş bitmekte olduğunu çok iyi biliyordum - yaşantısının en mutlu anının ne olduğunu sordum. Bana şöyle cevap verdi:

«Bir Noel gecesi V ...hapisanesindeydi, yalnızdım. Hava çok sıcaktı. Elimde iyi bir kitap, biraz da içecek şarabım vardı... Birdenbire öylesine iyi, öylesine sakin hissettim ki kendimi... Düşünebildiğime, yaşadığıma memnundum...»

Delilikle savaşabilmeyi başarabilmiş olanların iç yaşantıları, yeni bir yaşantı kavramı bulmalarına, kendilerinin bilinçlerine varmalarına, onun değerini ve gücünü bilmelerine yardım eder. Hapisaneye karşı kazanılmış zafer, büyük bir zaferdir. Bazı anlarda şaşılacak kadar **hür** hissedersiniz kendinizi. Bu işkencenin, sizi yenemedikten sonra hiç bir şeyi yenemeyeceğini anlarsınız... Sessizlik içinde, bedeninin acı çekmesinden ve delilikten çok daha kuvvetli olan bir adamın iradesi ve zekası ile o koca hapisane mekanizmasıyla çarpışırsınız... Ve ne zaman parmaklıklı pencereden içeri bir parça güneş girse, ne zaman dı-

şarıdan iyi bir haber gelse, ne zaman bomboş günü değerli bir işle doldursanız, ilahi gibi tarifsiz bir neşe kaplar içinizi...

Göz deliğinden sizi seyreden gardyanlar, açık alnınızı ve garip bir şekilde sessiz duran dudaklarınızı görünce şaşırırlar. Çünkü, sessiz çıkan bu haykırıştaki yaşama mutluluğunu duymuşlardır.

8

● AMA HAYAT GENE DE DEVAM EDİYOR

En uzun kaldığım - bir sene - hücre, ilk girdiğimde gözlerimi kamaştırdı. Yüksek, büyük ve parmaklıklı pencereden içeri çok fazla gün ışığı giriyormuş gibi geldi sanki bana. Karanlık bir hücrede iki ay kalmak, zaten gözlerimi bozmuştu. Olduğum yerden, sadece avlunun karşı tarafındaki gri duvar görünüyordu. Pencerenin önündeki tahtaya çıkıp parmaklarının üstünde yükseldiğim zaman, bir parça da olsa göğü görebiliyordum: beş santimetre kareden daha az bir parça... Özellikle yazın, o bir parça göğe bakmak, hoşuma giderdi: Acaba gök açık mavi miydi, yoksa yağmurdan sonra olduğu gibi dumanlı bir gri mi?... Sis mi vardı, yoksa gök, şairin şu satırları yazmasına sebep olan o esrarlı renkte miydi?...

Oû fuir dans la révolte inutile et perverse?

Je suis hanté. L'Azur! (*) L'Azur! L'Azur! L'Azur! (1).

---

(1) Bu boş, ters ve aksi isyandan nereye kaçabilirim?
Rahatsız edilmişim, Azur! Azur! Azur! Azur! (*)
- Mallarmé -

(*) Azur: Gökmavisi. (Ç. N.)

Bütün edebiyat bir yana, beni en çok etkileyen mısralar bunlardı. Tarifsiz bir duygu idi bu. Acaba kaynağı ne idi, neşe mi?... Bütün acıların bir anda inkar edilmesi mi Yoksa birden harekete geçen bir gururluluk mu?... Ne olursa olsun, pek önemli değil.

Kışın yapraksız kalan ağaç iskeletleri, dallarını penceremin önüne uzatırdı... «Orada bir sokak var,» diye düşünürdüm. Ama hangisi olduğunu bilmiyordum. Merkezi ısıtma pek çalışmıyordu. Günde birkaç saat soğuktan donuyorduk. Elektrik erken yanıyordu. Fakat çok yükseğe asılı ve oldukça zayıf olan ampul, önümüzdeki kitabı aydınlatmıyordu bile. Gözlerimiz yanıyordu. Ama gene de o donuk, gri gün ışığından daha iyiydi.

Bahçeye çıkış sıram, sabah erkenden, sekiz dolaylarında geliyordu. Yarı karanlık sabah aydınlığında, kafesin içinde, ama soğuk ve açık bir göğün altında hızla dolaşıyordum. Etrafım kapalı: dört köşe bir meydan. Kocaman siyah binalarla sıra sıra parmaklıklı pencereler, bu küçük meydanın etrafını çevreliyor. Ara sıra bu parmaklıkların arasında bir çığlık duyuluyor. Kafasını penceresine dayayan bir adam - ki bunu yapmak, oldukça maharet ister - tuğla ve çimentodan yapılmış kafesinden ışığa ve açık havaya bağırıyor. Haykırışlar kesiliyor, sonra tekrar yükseliyor, rüzgarla kıpırdayan alevler gibi bir solup bir parlıyor... Önce feci bir biçimde dövülen ve sonra da ceza hücresine sürüklenen umutsuz adamlarla gardiyanlar arasındaki mücadeleyi tahmin edebilirsiniz...

Bir başka olay: kedinin geçmesi... Hapisanenin kedisi oldukça akıllı korkunç bir canavardı. Usta bir

kabalıkla bahçenin etrafında dolanıp dururdu. Etrafındaki insanlara hiç önem vermezdi. Kendisine verilen yemek artıklarını acele etmeden yer, sonra da küçücük bir canlı yaratık bulmanın sevinciyle kendisine eğilmiş olan adamın yanından hiç umursamadan geçip giderdi. Kirli postu, hapisane taşlarının rengine bürünmüştü.

Kimi zaman ilkbahar başlarken, güneşin o nefis ılıklığını tatma şansına sahip olurduk. Eğer mikroskobun altına küçücük bir su damlası koyup da ışık vererek bakacak olursanız, yaşayan minicik canlıları görürsünüz. Güneşin yer yer aydınlattığı hapisane bahçesi bana bu deneyi anımsattı; güneşin altında soluk ve neşeli bir halde titreşen adamlar da mikropları...

Duvarların gölgeleri, bahçenin tümüne güneşin inmesini engelliyordu. Ama çimento kafesin bir köşesi ise her zaman pırıl pırıldı. İşte insanlar, bu köşede dururlardı. Yakasını kaldırmış olan yaşlı bir adam, donuk yeşil gözleriyle bu sıcak aydınlığın altında gülümser; genç bir tutuklu mutluluk taşan bir gerinmeyle kollarını yana açar, titreyen hasta bir adam da sanki derisindeki gözeneklerden güneşi içine doldururmuşçasına bir kenarda dururdu. Birden, bütün vücudumun kamçılandığını hissettim; meraklar, arzular, anılar, düşler ve bir sürü proje hayal dünyamı doldurarak kafamdan geçti ve tüm iç dünyamın ritmi hızlandı...

Bizler ne mikroplarız...

Sonra duvarın dışında dalların göğe uzanarak onu çizgi çizgi parçaladıkları noktada yeşil yapraklar belirdi.

Oldukça ender olarak ziyaretime gelen dostlarımdan biri o yapraklara bakarak şöyle bağırdı:

«Hey, atkestaneleri çiçek açmış!..»

Birlikte mavi göğün önündeki parlak yeşil yapraklara baktık. Üzerindeki kar tanelerini andıran beyaz çizgileri görebiliyorduk. Orada çiçekler vardı. Günde birkaç kez seyrettim onları. Daha sonraları yaprakların koyu yeşil olmasından, çiçeklerin dökülmüş olduklarını farkettim. Ama tüm yaşantım boyunca en çok sevinerek anımsadığım çiçekler bunlar oldu.

Gözlerimizin renklere ihtiyacı vardır. Bütün bir mevsim boyunca o yeşil yapraklardan başka hiçbir renk görmediğim için büyük bir renk tutkusu başladı bende. Kimi zaman bana da gelen mektupların içlerinde kırmızı, mor, mavi yada yeşil astarlar vardı. Bu kağıtları kitaplarımın arasına koyuyordum. İki sayfada bir kırmızı bir renk görmek, bana büyük mutluluk veriyordu. Bir çocuk gibi kimi zaman bu renkli kağıtları masamın üzerine diziyordum ve onların önüne geçip gözlerimi kapatarak geçmişteki ilginç olayları hatırlamaya çalışıyordum.

9

● KARŞILAŞMALAR

Hapisanenin baş amacı, insanları birbirlerinden tamamen tecrit etmektir, ama eninde sonunda tutuklular arasında haberleşmeler kurulur. Karşılaşmalar, bahçeye çıkarken anlayışla birbirlerine bakmalar... Birisi, ağırlık yapsın diye ekmek kağıtlarına sardığı bir «Telgrafı» sizin bulunduğunuz tarafa atar. Arkadaşlıklar başlar, mektuplar gidip gelir...

Uzun aylar boyunca komşum; soluk suratlı, geniş omuzlu, bir palyaço gibi kocaman kafası olan bir tutukluydu. Onunla arkadaş olmak için özel bir isteğim yoktu. Bu ilgisizliğimi bahçeye çıkarken bana verdiği selamlarla yıktı:

«Dinle!.. Bak ne kadar güzel!..»

Duvarın iki yanındaki iki küçük ayrı bahçede duruyorduk. Ne zaman tepemizdeki yüksek duvarların üzerinde yürümekte olan gardiyan öbür tarafa gitse, konuşacak otuz saniyemiz oluyordu.

«Ne kadar güzel, değil mi?..»

Duvarın ötesinde, komşumun sessiz sessiz güldüğünü duyabiliyordum.

«Dinliyor musun?... Ha, senin o arkadaşın B... var ya, emniyet müdürünü öldürmüş... **Oremus** (*) (1) (**)»

Birkaç aydır arkadaşım B...'den haber alamıyordum. Bütün bildiğim, her yerde onu aradıkları ve onun da postunu kolay kolay deldirmeyeceğiydi. Ama komşumun neşeli sesi, birden düşüncelerimi kesti.

«Bütün bildiğim bu kadar dostum. Temizlik bölümündeki çocuklardan biri söyledi, hepsi kahkahadan kırılıyorlar. Haberi aldıklarından beri küçük kadınlar kadar neşeliler... Geceleyin kızları duyuyor musun?..»

Duyuyordum... Geceler güzel, yıldızlıydılar, hayatın ateşi ile sarıldığınızı hissettiğiniz o yaz akşamları... Pencerelerimizden on metre kadar uzaklıkta, kestane ağacının dallarının altında genç çiftler geceleri otururlardı ve sık sık genç kadınların tiz kahkahalarını, aşk oyunlarında sık sık duyulan o sinirli kahkahaları duyardık.

«Onları duyuyorsun, ha?.. Çok iyi vakit geçiriyorlar, değil mi?.. Orospular!..»

Sonra ortak bir acıya bağlı olan ortak neşeye dayalı gizli bir anlaşmayı mühürlemek istermiş gibi komşum, sözlerini tamamladı.

«... Neyse, o pis herifin de fazla birşey elde edemediğini bilmek, insanı rahatlatıyor.»

(*) Oremus: bir beddua.

(1) Burada sözü geçen olay, bölüm 1'de anlatılan olaydır. (Sayfa 3).

(**) B..., V. Serge'nin bir zamanlar (1910'larda) içinde bulunduğu Bonnot çetesinin lideridir ve Emniyet Müdürünü öldürdükten sonra iki gün boyunca küçük bir polis ordusuyla çarpıştıktan sonra intihar etmiştir.

Buzlar kırılmıştı. Daha çok dost olduk. Asık suratlı palyaçomuz, hırsızlıktan dördüncü cezasını çekmekteydi. Onsekiz ay yemişti galiba. Ama savcı, aleyhinde birkaç dava daha hazırlamaktaydı. Bunlardan da epeyce yerdi herhalde. Sonunda ölümden, yada bir mucizeden başka hiç bir çıkar yolu yoktu. O, sessizce bir mucizeye, kaçacağına inanıyordu. Şimdilik burada, Santé Hapishanesinde kağıttan yelpazeler yapıp, «karısından» gelen mektupları okuyarak geçirdiği «mutlu» saatleri uzatıyordu.

«Hepsini birbirine eklediklerinde Guiana'da en az beş sene yatarım, anlıyor musun? Bir oraya gideyim, kaçmanın yollarını arayacağım hemen...»

«Ne kadar yattın?»

«Sekiz ay dostum, üstelik de yiyecek hiç bir şeyim yoktu...»

Günde kazandığı birkaç kuruşu, gizli gizli getirttiği tütüne veriyordu. Ama haftada üç kez postacının büyük bir gürültüyle onun kapısını açtığını duyar, sessiz neşesini, içten gülüşünü hissederdim; küçük dikdörtgen bir kağıt parçasının alevlendirdiği üzüntülü palyaço neşesini...

Ölümle bitecek olan yaşantısını bu neşe o denli aydınlatıyordu ki, sonunda bana güvenmeye başladı. Ama önce hiç bir eski yarayı deşmiyeceğinden, beni incitmeyeceğinden emin olmak istedi. («bir karın var değil mi, ha?... Hergün postacının sana geldiğini duyuyorum... Kendi kendime şöyle diyorum: Ancak karısı ona bu kadar sık yazabilir...») Bahçedeyken duvarın üstünden bana o kıymetli mektuplarından birini attı. İri, çocukça bir elyazısı ile yazılmıştı ve «benim sevgili erkeğim» ve «bütün hayatım boyunca senin kadının olacağım» sözleriyle doluydu.

Bunları yazan kadın her gün beşten sonra şeh-

vetli görünüşüyle Sebastopol Bulvarında bir aşağı, bir yukarı yürüyordu. Sevgilisinin artık kaybolmuş bir adam olduğunu biliyordu, kaç sene yiyeceğini de...

Daha az samimi olmak üzere iki arkadaşla daha tanıştım. Gardiyanlar kimi zaman yalnızlıktan bitap düşmüş bir adamın yalvarışları karşısında dayanamaz ve bahçeye çıktığı zaman yanına bir arkadaş katıverirler. Bu, bir sene boyunca birkaç kez benim de başıma geldi. Bu şekilde koridorun karşısındaki hücrede oturan yaşlı, bembeyaz, ufak tefek, biraz dağınıkça ve başkan Combes'in (*) portrelerine çok benzeyen bir arkadaşla tanıştım... Anarşist olduğumu öğrenince büyük bir hararetle elimi sıktı. Bu, «Ayı kafesinin» içinde bir çocuk gibi bütün nezaket kurallarına dikkat ediyordu. Durgun bir su parçası kadar mavi olan küçük gözlerini bana dikerek ellerini oğuşturup sanki sosyetik bir salondaymışız gibi şunları söyledi.

«Çok memnun oldum bayım, gerçekten çok memnun oldum...»

«Küçük Combes Baba'nın» sahte bir benzeri olan bu adam, bir avukattı. Lyons Mahkemeleri sırasında Prens Kropotkin ve Pierre Martin ile tanışmıştı. Onların anıları saygıyla doldurmuştu içini, ama o şartlar altında bu, sadece kibarlıktandı belki. Sonra iş hayatına atılmış ve uzun yıllar maddi spekülasyonlar yaptıktan sonra ceza kanununun birçok maddelerini ihlal ettiğinden dolayı başını belaya sokmuştu. Çeşitli suçlarından dolayı dava açabilmek için savcı iki senedir uğraşmaktaydı. Bana, ceza kanununu, usulleri, hakimlerin tavrını, dilekçe vermeyi ve oya-

(*) Combes, Emile: Fransa'da radikalizmin doğuşu sıralarında (1910'lar) başbakan. (Ç. N.)

lama taktiklerini herkesten daha iyi bildiği için bu süreyi en az bir yıl daha nasıl uzatabileceğini anlattı.

«Anlıyorsunuz, değil mi bayım, insan benim yaşıma gelince değişikliklerden pek fazla hoşlanmıyor. Burada hiç olmazsa yalnızım, etrafımdakiler bana saygı duyuyorlar. Hapisane müdürü çok hoş bir adam. Yemeğimi de lokantadan getirtiyorum...»

Beş sene yiyeceğini tahmin ediyordu. Ama bundan hep gizli gizli bahsederdi. Bunun da en azından yarısını hapisanede, geri kalanını da söz üzerine serbest geçireceğini umuyordu.

Seneler sonra başka bir hapisanede ondan Fransa'nın en akıllı adamı diye söz edildiğini duydum. Ona ne olduğunu sordum, mahkemesi başlamadan hapisanede öldüğünü söylediler. Ama, mesleğinin en parlak işlerinden birini yaptıktan sonra... Anlaşılan bu dolandırıcı, hapisane müdüründe de öylesine bir güven yaratmıştı ki, müdür birazcık olsun işletmek için bütün biriktirdiği parayı buna vermişti... Tabii hapisane müdürünün bütün paraları bu sevimli ihtiyar için beyaz şaraplar alınmasına harcanmıştı...

Aynı şekilde tanıştığım ikinci komşum uzun boylu, ordudan atılmış bir subaydı. Çenesi geniş, yelpaze şeklinde bir sakalla kaplıydı. Alnına kadar çilli olan suratı esmerdi. Parlak siyah gözleri vardı. Anlattığına göre kolonilerden birinde subayken zimmetine para geçirmek ve resmi olmayan madalyalar takmakla suçlanmıştı. Tarihi bir ismi vardı: bu asırda deri tüccarı yankileri aldatarak bütün servetlerini almak için gerçekten uygun bir isim... Onuncu bölüm, yirmidört numaralı hücrede oturan komşum; Kudüs Kralı ve Bizans İmparatorunun ve de XVI. Louis'nin maliye bakanlığını yapmış olan bir kardinalin soyundan geliyordu!..

İnsanlar genellikle eski asillerin bu dünyadaki yerlerinin pek farkına varmıyorlar. Eski suçluların listesinde bir maliye bakanının ve yakışıklı Philip'in soyundan olanlara raslanır...

Ah bu eski aileler!..

Tutuklu insanların patalojik bencilliği, hemen hemen hiç aklınıza gelmeyen biçimlerde kendini gösterir. Bahçede, tesadüfün bizi biraraya getirdiği bu insanlardan biriyle karşılaşmıştım. O gün, tutukluluğumun sekizinci ayına raslıyordu.

«Ne kadar zamandanberi buradasın?» diye sordu bir ses bana.

«Sekiz ay.»

Usulen sorulan sorulardan biridir bu. Kendinizden söz etmeden önce karşınızdakiyle ilgileniyormuş gibi görünmeniz gerekir. Ama asıl gaye kendinizden bansetmektir. **Ben'den, Ben'den Ben'den** anlıyor musunuz... **Ben** buraya, **ben** buraya...

Duvarın öteki tarafındaki adam içini çekti. Kısa bir sessizlik... Gardiyan geçiyordu. Sonra büyük bir heyecanla ve acı dolu bir sesle bana cevap verdi.

«Ben, sekiz gündür buradayım. Sekiz gün geçti! Çok zor!.. Sekiz gün! Sekiz gün!...»

«Burada sekiz yıldır yatan ve ağızlarını açmayan bir sürü insan var,» diye cevap verdim.

Mahkemelerini bekleyen tutukluların gazete almaya hakları yoktur. Haberleşmeleri, nöbetçi hakim tarafından sansürden geçirilir. Aile meselelerinden başka herhangi birşey konuşmaları yasaktır. Benim dış dünyayla olan ilişkim, oldukça azdı. Ama hapisanede bile etrafımda görünmez ve sessiz olmasına rağmen, bir çeşit masonluğun varlığını hissedebiliyordum. Dış dünyada ilgimi çekebilecek herhangi bir

olay olduğunda, bu arkadaşlık sayesinde hemen haberini alabiliyordum.

Tanıdığım iki insan öldürülmüştü: iki harika asi ziyan olmuştu. Sabah çorbaları dağıtılırken üzüntülü bir bakışı üzerimde hissettim. Yirmi dakika sonra kapıdaki aralıktan yemek kabımı verirken ayaklarımın dibine katlanmış bir gazete düştü.

Birden, başka bir gezegenden gelen yabancı bir gazeteyi okuyormuşum gibi geldi bana. Arnavutluk'da çarpışmalar oluyordu. Karadağlılar, Işkodra'daydılar. Bay Poincaré (*). Lord Grey (**). Harp, hastalıklar, felaketler, hükümet krizleri, bu mükemmel makinenin, yani hapisanenin işleyişine en ufak bir biçimde bile tesir etmeden bütün dünyayı kasıp kavuruyordu.

Sessiz karşılaşmalar da vardır. Bir sabah, tel örgülü tarafı bir hücrenin penceresine bakan bir bahçeye çıkarıldım. Pencerede bir adamın silueti açıkça belli oluyordu. Uzun boylu, sakallı ve oldukça da yaşlıydı. Hücresinde hızlı hızlı yürüyordu. Her yarım dakikada bir beni görmeden pencerenin önünden geçiyordu. Dosdoğru ona gelen güneş ışığından başı, özellikle profili gayet rahat seçiliyordu. Çıkık bir alın, kemerli bir burun, kalın dudaklar, güçlü bir surat. Ama sanki zayıf bir yönünü istemeden açıklıyormuşçasına yüzündeki ifadede bir eksiklik vardı. Yürüyor, ama hiçbir şeye bakmıyordu. Başını eğerek dolaşmasına devam etti.

«Onu tanımadın mı?..» diye sordu beni hücreme

(*) Poincaré, Raymond: 1913 - 1920 arasında Fransa Cumhurbaşkanı. Combes'in radikalizminden sonra muhafazakarlık ve milliyetçilik döneminin başlamasında etkin rol oynamıştır. (Ç. N.)

(**) Sir Eduard Grey: 1910'larda İngiltere dışişleri bakanı. (Ç. N.)

götürmek için gelen gardiyan, «O, T...'dır. Tanırsın canım, katil!..»

Katil mi?.. (O zamandan beri elleri kanlı bir sürü adamla tanıştım ve onların diğerlerinden hiç de farklı olmadıklarını öğrendim.) Sıradan bir katil... Eski, kaba çamaşırların altındaki para destelerini alabilmek için yaşlı bir kadının boynunu kemikli elleriyle sıkan cinsten... Normal bir surattan daha kızgın görünüşlü, daha çıkık alınlı, içindeki gizli gücü ifşa eden, derin çizgili bu yüzü iyice inceledim. Fabrikalarda ve bankalarda karşılaştığınız, etrafı bir sürü iş dolu, her yerde bir parmağı olan yaşlı adamların sakallı suratlarına benziyor. Sanki bu benzetmeyi tamamlamak istercesine T... pencerenin önünde durdu, monoklünü taktı ve bir mektubu okumaya başladı. Birden gözgöze geldik, ama beni görmediğinden emindim. Mavi gözleri şaşkın ve bomboş bakıyordu. Migren ağrılarından muzdarip bir adam gibi...

10

● SADAKA VE SADAKA VEREN

Hücrenin eşiğini bir tek ziyaretçi aşabilir: sadakacı, rahip, papaz yada haham. O, varlığının sözlerinin ve hareketlerinin sadakalarını getirir. İnancı, hücredeki adamın inanmasından, yada inanmamasından daha önemli değildir. Gardiyanlar ve memurlar, duvarlar, parmaklıklara ve sürgülere karışır, onlarla bir olurlar. Onların da bu hapisane makinasının bir parçası olduklarını ta içinizde hissedersiniz. İnsanlar artık onlar için yaşamıyordur. Sadece şu yada bu hücredeki bilmem kaç numaralı mahkum vardır. Tutukluların, insanların sayısı değil, hücrelerin sayısı önemlidir. Bu papaz bir insan, bir düşman değil. O, insanlarla ilgili. Görevi, garip bir şekilde tarihe uymuyor. O, tarif edilemeyen **je ne sais quoi** (*), ruh ile ilgili.

«Ruh mu?..» diye güldü onsekiz yaşındaki tu-

(*) Je ne sais quoi: bilmem ne!.. (Ç. N.)

tuklu bir «Katolik», «Bana kalırsa o, yaşlıları güçlendirmek için gerekli birşey...»

Hapse girerken katolik, protestan yada yahudi olduğunu söyleyenleri kendi din adamları ziyaret eder. «Allahsızların,» hücreleri ise tam bir mezar gibidir. Onlar kimseyi görmezler.

Benim fikirlerim; yaşlı, zengin Huguenot'lara (*) benzeyen bir protestan rahibini hiç şaşırtmadı. Oldukça açık ve geniş fikirli olan bu adam, aşağı yukarı yirmibeş seneden beri hapisanede görevliydi.

Bir öğleden sonra benimle konuşurken alçak sesini, başını sallayışını ve iç çekişini çok iyi hatırlıyorum.

«İdam sehpasına kadar birçok kişiye eşlik ettim şimdiye dek. Birkaç saniye için başına gelecekleri onlara unutturmak ve onlara 'Tanrı size yardım etsin!' diyebilmek için... Birçoklarına...»

Tüm görevinde olduğu gibi, burada da papazın sözlerindeki iki yüzlülüğü açıkça görebiliyordum. Hele adamın içten ve iyi niyetli olması ve bu çağrısını sosyal vicdanın akıllı burjuvalara verdiği bir iç güvenliği ile yapması, insanı daha da çok isyana sürüklüyor. Giyotin muhakkak ki hristiyan değil. Ama hristiyanlar için gerekli bir şey. O önceden kararlaştırılmış saatte «Kanun adına,» Pierre Durand'ın ölümü korkunç birşey. Rahibin görevi Pierre Durand'ın son acılarını anlayışla karşılamak... «Sosyal» görevi ise, giyotinin düzgün bir şekilde işlemesine nezaret etmek. Hristiyan şefkati, kendi rolünü oynuyor... Tıpkı bıçağın yağlanması gibi...

Haftada bir kere rahip hapishaneye gelir. Midesi iyi bir yemekle dolu, elleri mevsime uygun iyi dikil-

---

(*) Huguenot: Fransız Protestanlığına (Calvinist'lere) verilen ad. (Ç. N.)

miş bir pardesünün ceplerinde, kafası günlük meselelerle meşgul, rahibimiz şehirden geçer... Yolda bir kitap sergisi, zarif bir vücut, gazetelerdeki başlıklar, borsadaki haberler dikkatini çeker. Kafasından günün programını şöyle bir geçirir:

Üçten beşe kadar hapishane. 5.30'da **Kilise Yaşantısı**'nın yazı işleri bürosunda olması gerek... 6.30'da da bilmem ne hanıma telefon etmek için söz vermiştir...

Hapishaneye yaklaşırken, seksen kişinin hücrelerinde kendisini beklediklerini düşünür. Bir idam mahkumu, affedilmesi hemen hemen imkansız, idama mahkum olacak bir iki kişi, bir düzüne «müebbet» mahkumu, oldukça çok hasta olan küçük D..., durmadan yatan ve birşeyler isteyen B..., dua edip kahkahalarla gülen H..., gitgide dengesizliği artan Z... Gördüğü bu acılı insanları düşünmek ve onları rahatlatamamak, rahibi üzüyor. Seksen tane! Hapishane de o kadar büyük ki!.. Beşinci bölümden ondördüncüye gitmek tam onbeş dakika alıyor. Rahip nefes nefese kalıyor.

Kapıda rahip birkaç gardiyanın elini sıkıyor...

8-6 Numaralı hücrede kalan düz omuzlu, hasta bir tilkiye benzeyen tutuklu, kapıların birden bire açıldığını duyunca telaşlanıyor. Rahip az önce dosyada onun kaydını okudu: 19 yaşında, hırsızlık. Tanımadığı bir isim. Üzülüyor. İçeri giriyor. Kafesindeki avlanmış adam utanarak selamlıyor onu, sonra da masum olduğunu söylüyor. Masum ve de aç olduğunu. Açlıktan ölüyor. Çorba, sudan başka birşey değil. Annesi ve babası onu evlat olarak kabul etmiyor artık. Çocuk düşüren karısından hiç bir haber alamıyor. Çok nazik bir delikanlı.

«Artık bu şekilde yaşayamam,» diyor gülerek, «bütün bunların hepsi çok fazla. Dayanamayacağım.»

Doğru, hepsi çok doğru. İki adamın arasında görünmez bir denge var. Söylenen her sözle de suçlu adamın kefesi biraz daha ağır basıyor. Rahip hiç bir şey yapamaz. Bir dükkanı basarak hırsızlık yapmak, diye düşünüyor. Beş sene hapis. İki sene de sürgün. Hem de büyük bir ihtimalle Afrika'daki disiplin taburlarında...

«Bir İncil ister misin oğlum?»

Ah! Evet! Ondokuz yaşında dükkana girerek hırsızlık yapan bir delikanlı, bir incil, bir kitap, kalın bir kitap istiyor...

«**Job Bülümü**'nü oku. O da allah tarafından terkedildiğine inanıyordu.»

19 yaşında bir dükkana girerek hırsızlık yapan delikanlı, **Job Bölümü**'nü okuyacak... Ama rahip çok iyi biliyor ki, eğer Tanrı Job'u «Ondörtbin koyun, altıbin deve, bin öküz ve bin dişi eşek sahibi olunca ve de yedi oğula ve üç kıza sahip olunca ve de Job yüzkırk sene yaşadıktan sonra ve günlerini tamamen dolu geçirip öldükten sonra affettiyse - ki kutsal kitabın XLII. Bölümünün 12. 13. 16 ve 17. bölümlerinde böyle yazılıdır - Job'dan çok daha fakir olan bu zavallının bu acılı günlerini asla kısaltmayacaktır.

Bir sonraki hücre kötü kokuyor. İçerideki öksürüklü adam pencereyi hiç açmaz. Ama gene de sanki bütün yaşantıdan elini ayağını çekmiş gibi hareketsiz ve yaşı belli olmayan bu adam çok temiz. Sonunda idam sehpasına gidecek, fakat suçunu da asla itiraf etmeyecek bir katil. Davası bitmiş. Şimdi en büyük derdi ruhu. Bu kapı üzerine kapanmadan önce bir kez bile ruhu olduğu aklına gelmemiş. Kumar, yarışlar, kadınlar, bir de neredeyse boynunu jiletle ke-

seceği Mitzi... Şimdi bol bol dua ediyor. Gözleri büyümüş, yuvarlaklaşmış, çökmüş. Bakışları cam gibi.

«İki haftaya kadar gidiyorum,» diyor bu kez.

Rahip onu iyi anlıyor. Uzun deneyleri sonunda bu adamın yaşayacak kaç günü olduğunu çok iyi biliyor. Son dilekçe için üç gün var. Sonra da dilekçenin incelenmesi, Cumhurbaşkanının affı için verilecek dilekçe ve infazın yerine getirilmesi için gereken zaman... Şimdi Nisan. Ancak Haziran'a kadar sürer... Bu hesaplar hızla rahibin kafasından geçiyor. Giyotine gidecek adamın omuzuna elini koyuyor sertçe.

«Beraber dua etmemizi ister misin dostum?..»

Seksen! Rahip bugün otuzdan fazlasını göremeyecek. Tam iki saati var. Hapishanenin koridorlarında dolaşacağı vakti de çıkartırsak, her ziyaret için ancak üç dakika otuz saniye ayırabilir. Beşte gidiyor rahip. Saat beşte, «Delirmekte,» olan Marcel Pirard, rahibin o gün kendisini görmeye gelmeyeceğini ve bir insan yüzüyle karşılaşmak için bir hafta daha beklemek gerektiğini düşünerek eziliyor. Neden?.. Evet, neden? Marcel Pirard'ın bu son isteğini, bir insanla üç dakika otuz saniye beraber olma isteğini reddettiler bu akşam...

Ayda iki kez Pazar sabahları bir kilisenin papazı vaaz verir. Hapishanenin küçük bir kilisesi, bir protestan şapeli ve bir de sinegogu vardır. Tanrı'ya Tanrı'nın olan herşeyi verebilmek için... Protestan şapeli, hücreler şeklinde yapılmıştır. Bu büyük icat, hapishane bilimi ile dinin uygulanmasını en mükemmel bir biçimde birleştiriyor.

Hücreler birkaç sıra olarak yarım daire şeklinde yerleştirilmiş. Bir diğerinden tahta perde ile ayrılmış bölümlere tek bir insan giriyor. İnsana, ayakta duran tabutları hatırlatıyor bunlar. Önünüzde bütün

görebildiğiniz, papazın mihrabı ile iki de siyah pencere. Bu pencerelerden birinden bir duvar köşesi görmek mümkün. Kuşlar konuyorlar oraya; hayat!.. Mihrabın önünde görevli gardiyan canı sıkkın bir tavırla duruyor.

Papaz, hücrelerinde hareketsiz duran soluk yüzlü adamlar sürüsüne kutsal kitaptan söz ediyor. Bu karnı aç suçlulara çok uygun düşen Saint Paul'ün sözlerini anlatıyor («Tembellik bütün kötülüklerin anasıdır!»). **Çalışmayan yemeyecektir!** Sesi kalın ve derin. Kutsal kitap hakkında söyledikleri, bu cehennem gibi yerde akıllarını kaçıracak hale gelmiş insanların kafalarına taşlar gibi çarpıyor. Burjuva ahlakı üzerine söyledikleri, bu şanssız ve yenilmiş insanlara çok çabuk tesir ediyor.

Bazıları kiliseye elden ele «Telgraf» geçirmek için gidiyor.

«Yedi numaraya, dikkat et, yakalanma!»

Diğerleri, saygılı görünmeye çalışarak sessiz duruyorlar. Ellerini önlerinde kavuşturup dua sırasında başlarını eğiyorlar.

«Ey gökteki babamız! Kutsal adını anıyoruz, saltanatın gelecek. Gökte olduğu gibi yerde de ona saygı göstereceğiz...»

Dışarı çıkarken birisi mırıldanıyor.

«Hadi yürü geveze. Senin yeterince yiyecek şeyin var!»

Şapelden dönülüyor.

Komşum, asık suratlı palyaço, kapısının önünde siyah bir kova buluyor. İçinde yerleri silmek için kullanılan pis bir bez yüzüyor. Bu sıhhi usül, hapishanenin bizim tarafımızdaki bölümünde sık sık yerine getirilen bir olay. Hücreden hücreye geçtikçe kovanın içindeki su azalıyor. İçindeki iğrenç bezi iki elinizle tu-

tarak yerleri siliyorsunuz. Temizlemekten çok kirletiyor. Uzun bir süre sonra bile kurumayan ıslaklığı, elbiselerinize geçip kemiklerinizi titretiyor.

İtaatkar tutuklular olarak kapılarımızın önünde durup gardiyanın bizi kilitlemesini bekliyoruz. Komşum, eğilerek kovayı alıyor, sonra da bakarak alaylı alaylı konuşuyor.

«'Gökteki Babamız...' Babamız şeker bir herif, değil mi!.. Piç!»

II

● ÖLÜM CEZASI

Çok yönlü ölüm... Böyle değiştirilemeyecek bir sonuç karşısında tamamen çaresiz kalmak, zamanın uçarak gittiğinin farkına varmak, ölümün bilinci... Yaşama arzusu zayıflar. Bunalım, yorgun beyine işkence eder. İdam cezasının kocaman ağırlığı... Burada öleceğinin, değiştirilemeyecek bir sonuç olması ve nihayet ölüme mahkum olanların son işkencesi...

Ne zaman bir adam giyotinle idam edilse, bıçak yavaş yavaş iner, bükük ve kendisini beklemekte olan boynu kopartıp atar... Diz çöküp boynunu bıçağın altına uzatmış olan adam, kendini savunmak istercesine, ama biraz da kabullenerek, dehşet içinde titrer.

Paris'te bir kalabalığın korkunç bir idam infazı etrafında toplandığını görmüştüm. Hapishaneyi çevreleyen caddelerde gecenin gürültüsü gittikçe azalmış, huzursuzluk artmıştı. Askeri birliklerin arkasındaki binlerce vücut, sanki bir cephe teşkil ediyor-

du... Bu cümbüşü seyretmeye gelenler arabalarından indiler. Sokak lambalarının altında, garip ve alaycı gülüşleriyle, etrafı saran pis havaya çok iyi uyuyorlardı. Şaşkın şaşkın bakınmakta olan işçiler ve genç aydınlar, ellerinden hiç bir şey gelmeyeceğinin bilinciyle kızgınlık içinde oradan buraya dolanırlarken, atlı süvariler ve polisler tarafından itilip kakılıyorlar, geriye gönderiliyorlardı.

Birçok çiftler, sevgiyle bakıyorlardı birbirlerine. Onların, yolun ucundaki ıssız sokaklara bırakılmış otomobillerinden çıktıklarını görebilirdiniz... Onlar için idam, bir med cezir gibi yükselen ve geri çekilen doğal bir gürültüden başka birşey değildi. Bu kalabalığın yükselip çekildiği o kıyı, ne kadar da soğuk taşlardan yapılmış... Ölüm mü, yoksa hapishane mi?... Onların, gruplar ve kümeler halinde işçi sınıfının oturduğu fakir çevrelerden - La Bastille, La Chapelle, Charonne, Monmartre ve Montparnasse - sadece bilginin kendilerini kurtarabileceği bir kurbanlar dünyasından geldiklerini anlayabilirdiniz...

Vahşi bir karışıklık içinde, **katiller, katiller!** bağrışmaları arasında tan yeri ağardı. Santé hapisanesinin parmaklıklarının arkasındaki hücrelerinin karanlıklarında duran mahkumlar da, onlar için aynı şeyi söylüyorlardı. Hiçbir anlamı olmayan kavgalar, polisin öfkeyle kalabalığa saldırmasına sebep oluyordu. Uzun aralarla duyulan tabanca sesleri, panik yaratıyordu. İnsanlar oraya buraya koşuşuyorlar, bağırıyorlardı. «Bir polis vurulmuş...» Uzun boylu genç kadınlar askerlere bakıyorlar ve «Bize ateş edebilir misiniz?..» diye soruyorlardı. Kimisi oldukça sakin bir şekilde cevap veriyordu. «Tabii!» Diğerleri ise, «Asla,» diye mırıldanıyorlardı. Birkaçı da karanlık

suratlarını öteye çevirip, «Allah cezanızı versin,» diye bağırıyorlardı.

Gün ağardı. Uzakta ağaçların ve insan kafalarından meydana gelmiş dalgaların üzerinden, caddenin ucunda beyaz bir çizgiden başka birşey görünmüyordu. Ne yani çıplak, titreyen, öfkeli, umutsuz, canlı, sinir sistemlerinin en küçük noktalarına kadar, ve beyinlerinin ta derinliklerinde korkunç bir şekilde canlı olan, ölüme mahkum edilmiş bu insanın arabadan çıkışını, ne de onları getiren arabanın gürültüsünü duyabildik.

«Suçsuzum,» diye bağırıyordu. Doktor Guillotin'in bu insancıl makinasının etrafındaki sosyal mekanizmayı temsil eden gerçek suçluların hiç birinin anlamadığı acı bir şakaydı bu. Saygıdeğer insanların arasında bir gölge gibi belirdi ve sonra bıçağın ani hareketiyle tekrar yokoldu. İki şey birden yere düştü; gözleri açık, hâlâ bilinci yerinde olan kafa sepete, sıcak bir kan seli de daha önce birisinin kum serpmiş olduğu caddeye yayıldı. Olanları hiç birimiz, kalabalıktan hiç kimse, kendi gözleriyle görmemişti. Ama o anda hepimizin içinde aşağı yukarı aynı duygu vardı. Etraftaki insanların aniden suratlarına yayılan solgunluğu, dudaklarının mırarmasını, şehrin ve kalabalığın üzerini kaplayan o karanlık kanatları, bıçağın düşmesiyle yaratılan ortak duyguyu çok iyi hatırlıyorum...

Paris'te yaşantısı bu biçimde bitecek olan her yolcu, son günlerini Güvenlik Bölümünün aydınlık hücrelerinde geçirir.

Duvarda bir yazı asılıdır.

«Yirmidört saatlik gözetim...»

Her beş dakikada bir demir kapıda açılmış olan gözetleme deliğinde bir çift göz belirir, mahkumu bir

süre seyreder. Hücrede hiç bir şey yoktur. Diğer hücrelerde olan ve içinde yüzünüzü yıkamanız için konulmuş bir parça soğuk su olan toprak kap, bu hücrede yoktur. Hapisane kantininde üç **sous** (*) karşılığında aldığınız kör bıçak burada yasaktır. Gardiyanı yaralamak için, yada damarlarını kesmek için mahkumun kullanacağı süt şişesi bile yasaktır burada... İdam mahkumu, buraya gelir gelmez elbiselerini değiştirir. Kurbanın katli için yapılan ilk değişimdir bu. Bir keresinde, mahkum olduktan sonra mahkemeden dönen bir yoldaşı görmüştüm. Saçları kısacık kesilmişti. Üzerindeki elbiseler, taş zeminin üzerinde karanlık bir küme teşkil ediyordu. Kolları titriyor, yavaş yavaş akan gözyaşları, suratında düşey çizgiler meydana getiriyordu. Aptal aptal ayaklarının dibinde kümelenmiş olan eski elbiselerine bakmaktaydı..

Güvenlik Bölümünde mahkumun tecrit edilmesi, çok daha iyi bir biçimde başarılır. Bahçeye çıkarkenki tesadüfi karşılaşmalar yoktur burada... Hücre kapısı, başka bir kapıyla asla aynı anda açılmaz. Bir gardiyan kilidi açar. Ayağında terlikleri olan mahkum, kapısının önünde bir çift tahta ayakkabı bulur. (Tabii, ayağına göre değildir bunlar...) Üç adım ötede kendisine eşlik edecek gardiyan beklemektedir. Koridorun ucunda başka bir gardiyan bahçeye açılan kapıyı kontrol eder. Üç çift göz...

Elektrik devamlı açıktır. Tavanın ortasında ve uykusuz mahkumun yorgun beyninde durmadan yanar. Yorgunluktan kendinden geçinceye kadar karışık düşünceleri ve kabusları içinde pırıl pırıl yanmakta olan platin telin etrafında döner.

Duvarlarda hemen hemen hiç yazı yoktur. Sadece

(*) Sous: metelik.

yer hizasında, gizli, esrarlı bir yazı: **Antoine, giyotine gitti...** Hiçbir tarih yok!

Ölüm, cezaların en doğal olanıdır. Doğada hemen hemen her yerde görülür. Yüzücünün kayıtsızlığında, dağcının yanlış bir adımında, insanın ormanda kaplanla yaptığı mücadelede, açlığa, soğuğa ve doğaya karşı verdiği savaşta, bundan daha kesin bir sonuç yoktur. İki anlamda ölüm cezası, cezaların en **insanca** olanıdır. Birincisi; insanlar milyonlarca yıldan beri -böylelikle kendilerini hayvanlardan ayırmışlardır- bunu kullanmışlardır... Klan, klana... Kabile, kabileye... Kent, kente... Devlet, devlete... Ve toplum, topluma karşı... Musa peygamberin on emrinden biri olan, **öldürmeyeceksin** eksik ve ilkel bir yalandır. Kimse gerçekten düşünmez bunu. Ahlak kuralı şöyledir: kabilede, kentte, ulusta yada sınıf içinde **yoldaşını öldürmeyeceksin**... Ve, öldürmeyeceksin, kuralı bir de başka türlü tamamlanır: diğer kabilenin, diğer kentin, diğer ülkenin ve diğer sınıfın **adamını öldüreceksin!**

Cezaların en insancasıdır. Bu noktada modern uygarlık, hainlikte paradoksal bir gelişim göstermiştir. Açlık tarafından zorlanarak çalışan insanları, sömürerek varlığını sürdürdüğü gibi, mahkumların da yaşama arzularının devamına bağlıdır. O zaman toplum hesabını yapar ve sahte bir duygusallıkla ölüm cezası vermektense müebbet hapsi tercih eder. Tabii bunun sonu da ölümdür, ama uzun yıllar hapisanede işkence çektikten sonra. Belçika, İtalya ve İsviçre «en azgın» suçlularını ömürleri boyunca hapsederler. Fransa ve Almanya, idama mahkum olmuş adamları, cezalarını müebbet hapse çevirerek affederler. Gerçekte ölümden de beter birşeydir bu... Dreyfus olayında kahramanlığıyla ün yapan büyük bir Fransız

avukatı, bir zamanlar ölüm cezalarının kaldırılmasını ve onun yerine «altı yıl tamamen tecrit cezası» konmasını önermişti. Altı yıllık korkunç bir ceza... Altı yıl karanlıkta, kaçınılmaz bir sonuç olan deliliğe ve ölüme doğru durmadan yürümek!..

Bir kafanın üzerine inen yumruk, savaşta yapılan herhangi bir hareketten - ve barışta yapılanlardan - hiç de daha hain değildir. Aslında düşünürseniz, acı çeken birine ölüm cezası vermek, yaptığı şanslı bir spekülasyonla kömürün yüz kilosuna üç **sous** zam getiren ve böylece fakir şehrin fakir bölgelerinde oturan birçok yoksulun kışı çıkartmadan ölmelerine sebep olan bir iş adamının hareketinden hiç de daha haince değildir...

Bir eylem, ancak sonuna dek götürülür ve sonuç elde edilirse yararlıdır. Maskeleyerek yada gizlice örterek uzun zamandan beri bize karşı, yani çalışan insanlara karşı ölüm cezalarını kullanmaya ihtiyaçları var onların. Ve bütün bunlara bir son vermek için bizim de ona, ölüme ihtiyacımız var... Cinayet çemberini ancak cinayet kapatır. Çünkü bir savaş ancak bir zaferle sona erer. Ancak kazananlar kurtarıcı olabilirler, çünkü kendilerini de kurtarabilmişlerdir. Sınıf savaşında - ki bu herhangi bir sahtekarlığın dışındadır - en yüce insanlık; kuvvetin, en kararlı bir biçimde kullanılmasıyla birleştirilmelidir. Bütün öldürme mekanizmalarından arınarak yeni bir dünya kurmak isteyen sınıf, savaşta ölmemek için öldürmeyi öğrenmelidir. Ama aynı zamanda, sabırla geleceğe bakan bütün insanlarla birlikte, insanlara bu silahları veren geçmişi, vahşi, ama çoğu kez şanssız, kimi zaman asi, ama her zaman toplumun kaçınılmaz ürünleri olan ve her zaman biraz da diğerlerinin suçunu yüklenen bu insanlara «adaletin» verdiği anlamsız,

hiçbir işe yaramayan ölüm cezalarını ortadan silip atmalıdır.

Bolluk içinde bir ülkede hiç bir şey, o çok kötü şeyi affettiremez: bir sürü karışık formaliteden sonra altmış, yada yüz gündür Güvenlik Bölümünün gri duvarları arasında tutulan ve bütün bu süre boyunca giyotinin bıçağını, o soğuk duyguyu ensesinde hisseden talihsiz bir tutuklunun belirli bir günde, önceden tayin edilen bir saatte idam edilmesini... Danton'un Eylül katliamını neden istediğini anlayabilirsiniz... Geçmişteki Fransız ihtilali gibi Lenin'in kanlar içinde yere düştüğü birkaç yüz yada birkaç bin burjuvanın öldürüldüğü Rus ihtilalini anlıyabilirsiniz. Hiç çekinmeden otuzbin yenik komünculeri öldüren üçüncü Fransız Cumhuriyetini de anlayabilirsiniz; onların asil kanları ziyan olmadı, hepsi ödenecek... İşte biz, bütün bunların karşılığında sınıf savaşının kurallarını öğreniyoruz. Bunların içinde değişik bir zaferin sırrı gizli. Ama senin ölümün, Beşinci Bölümden kim olduğun belli olmayan senin ölümün Antoine, bilinmeyen bir tarihte giyotine gitmen, bana tamamen gereksiz birşeymiş gibi geliyor.

Karmakarışık törenlerle çevrili ve tamamen faydasız olan sosyal mücadelenin bu zavallı kurbanlarına uygulanan ölüm cezası, tüm ceza sistemini ilkel bir vahşetle özdeşleştiriyor. Giyotin (başka bir yerde balta, ilmek, gaz odası, elektrik sandalyesi, birbirinden değişik aletler...) hapishaneye daha açık bir anlam kazandırıyor. Hapishane, hayatları yavaş yavaş öğüten bir değirmen. Bıçağın parlaklığı, onları sadece daha iyi öğütmesine yarıyor. Modern hapisaneler mükemmel... Ne kadar ilkel olursa olsun, bütün idam şekilleri mükemmel uygulanıyor. Hapishanelerin ve idam sehpalarının varlığı onların gerekliliğini ve ay-

nı zamanda da güçsüzlüklerini kanıtlıyor. Onların varlığı, sonunda ancak tek bir zaferin kesin olduğu sınıf savaşı sürdükçe devam edecek. Hapisanelerin ve idam sehpalarının yıkıcılarının zaferi... Bilinmeyen bir tarihte senin ölümün Antoine, sadece senin de bu sınıf savaşı içinde kötü davranış gördüğünü kanıtlıyor. Belki sen bir an olsun aklından geçirmedin sınıf savaşını...

Bir keresinde avukatımdan dönerken, hapisanenin ölüm bölümünde tutulan bir yoldaşa tesadüfen rasladım. M... uzun boylu, uzun suratlı, dar, çıkık alınlı, düz şakaklı bir çocuktu. Durgun bir su gibi donuk gözlerinde en küçük bir hayat kıvılcımı bile yoktu. Yüzünde her zaman giyotinin altında takınacağı ifade vardı. Kendini kandıramayacak kadar basit fikirli bir insandı. Benim selamıma belli belirsiz cevap verdi. Gözleri irileşti, kaşları kalktı. Sonra uzun, soluk, kemikli sağ elini boynunun hizasına kaldırıp, bıçağın düşüşünü taklid etti.

İşte bu şekilde, o anı hep önceden yaşıyordu. Başka birinin suratındaki imajı görmek istiyordu. Yürüdüğü zaman, ortasında eğri bir bıçakla iki uzun sopanın gölgesi düşüyordu üstüne. Onun bu bekleyişi boşa çıkmadı...

Tanımış olduğum, ölüm cezasına çarptırılmış ve bilmemkaç günleri bu beklemeyle geçen insanları düşündükçe aklıma önce hep bu en zayıf, en vahşi olan, o hareketi, eliyle işaret ederken geliyor. O hareket: seneler önce bir sabah infazı sırasında bir sokak lambasının altındaki kadınların ağlaşarak etrafını çevirdikleri zayıf bir çocuğun da bu hareketi yaptığını görmüştüm...

Güvenlik Bölümündeki hücrelerde ölüm cezaları garanti, yada çok mümkün olan beş-altı kişi vardı.

Garip bir şekilde kuvvetli olan bu adamların yüzlerindeki alaycı ifadeyi çok iyi bilirdim. Herkesin yaşadığı gibi bir hayat sürdürüyorlardı. Ama çok daha akıllıca ve çok daha istekle... İçlerinden biri, ciddi bir öğrenciye benzeyen suratı ve çekingen bir çocuk gibi olan yapısıyla vaktini, çalışmaları, düşünce sandığı hayalleri, jimnastiği ve kafese tıkılmış insanların durmadan yaptıkları gibi yolunu kaybetmemek istermişçesine dikkatle kafesinin etrafında dönüp durduğu saatler arasında bölüyordu. Ama gene de yaşama umudu o kadar inatla ve o kadar mantıksız bir şekilde içinde büyüyordu ki, onun ölümü düşünmesi hemen hemen imkansızdı. Ölümün muhakkak olduğunu anladığı an bütün kan beynine hücum etti, suratı kıpkırmızı oldu. Boğulacak gibiydi... Ama giyotin bıçağının ilk düşüncesinden sonra bu düşünce gerçekleşinceye dek içindeki terörü bastırıp kendisini kontrol edebildi.

Bir yıl kadar önce tanımış olduğum oldukça yakışıklı ve olgun bir adamla, ölüm hücresinden çıktığı zaman karşılaştım. Yirmi yıl yaşlanmış gibi görünüyordu. Suratındaki çizgiler derinleşmişti. Kadife gibi kahverengi gözleri, kendini kontrol ediyormuş maskesi altında içindeki paniği saklamaya çalışıyordu. Masumdu. Affedileceği güne kadar boynuna o bıçağın düştüğünü kimbilir kaç defa hissetmişti. Bizler de onunla aynı davadaydık. Bir başka hapishaneye nakil sırasında tesadüfen karşılaşmıştık. Eninde sonunda giyotinin altına girecek olanların gözlerinde, dudaklarının kıvrımlarında, kemikli, beyazlaşmış sinirli ellerinin ani hareketlerinde, o belirli izleri gördüm...

Güvenlik Bölümünün gri duvarları en sessiz olanlarıdır. Ama bu hapishane yapıldığından beri o kadar çok işkence görmüş ruh bu pis ve ilgisiz duvar-

lar arasında çürümüştü ki, onları düşünmek bile duvarda isimleri kaybolmuş yada anlamsızlaşmış bu adamların işkencelerinin sürüp gittiğine inandırıyor insanı... Aynı acılar, yıllar boyu durmadan duvarlara yazılan bu isimlerin o zamanki sahipleri tarafından çekiliyor. Bu acı, elden ele geçerek - hayır, eski bir meşale değil bu... - dertli kafalarında ve kıpırdaşan gözlerinde kendini sürdürüyor.

«Yarın.»

Kapıdaki delikte gördüğüm, yuvarlak kaşların altında iki göz sadece. Tiz bir ses, ancak tek bir kelimeyi fısıldıyor.

«Yarın.»

Yarın ne? Dört gri duvar, ağır sessizlikleriyle bana cevap veriyorlar. Önümdeki masada açık duran incil kayboluyor, kayboluyor... Duvarların görünüşünü aniden değiştiren nedir? Sanki bir güneş - ama etrafta güneş yok - batıyormuş gibi... Bu ani soğuk nereden geliyor?... Boynumun böyle gerilmesi neden?... Ben ölüme mahkum değilim... «Yarın.»

Bu iki kötü hece, hücreden hücreye geçecek. Yada o yuvarlak kaşlar, bu anlamı hücreden hücreye taşıyacak... Yada duvarda garip garip vuruşlar duyulacak... Gardiyanlar etrafta dolaşırken acele edecekler. Gürültüler, işaretler, bakışlar, bir duygu... Bütün bu ihtarlar, kilitli bir hücrenin kapısında son bulacak. Ama o adam anlayacak. Eğer bu gece gene de uyursa, bu, onun bütün bunları çok daha önceden bildiğinin işareti. Sıkıntılı uykusu, heyecanlarla bölünecek, ancak gün doğuşundan altmış dakika önce biraz sakinleşecek... Ama kırk dakika sonra uyanacak. İdare, ölüm infazının yapılması için gerekli süreyi yirmi dakika olarak tayin ediyor.

Ölüme mahkum insanlar, özel muamele görür-

ler. Delirmelerini engellemek ve alınan her türlü tedbire rağmen intihar etmemelerine dikkat etmek için gardiyanlar, yada emniyet memurları, onunla birlikte kalırlar. Kağıt oynarlar. O'ndan hiç bahsetmezler. Ama bütün düşündükleri, odur. İdam mahkumu ise, yanındakinin hafifçe solumasından, hafifçe eline değen elin titremesinden, onun, yarın olduğunu anlar. Kimi zaman dışarıdan gelen bir ıslık sesi onu uyarır.

Bir tanesi bir gece gardiyana sordu:

«Demek yarın, ha?...»

Gardiyan donarak inkar etmeye çalıştı.

«Korkma,» diye cevap verdi on saat sonra düşecek olan baş, «Ben biliyorum. Hepsinin canı cehenneme, anlıyor musun?...»

Bu gece tüm hapishane büyük bir endişeyle etrafı dinlemekte. Yüzlerce insan, nefes almaya bile korkuyor. Bütün beyinler çok geçmeden mosmor olup yere düşecek olan bir başı düşünüp ateşleniyor. Sanki bir hastalığa yakalanmış gibi... Ölümü bekleyerek yaşıyorlar.

O anın gelmesinden çok daha önce yalın ayaklar karanlıkta kilitli hücrelerin önüne doğru gidiyorlar, kapalı gözetleme deliklerinin kenarlarındaki çatlaklardan birçok arkadaş gözü acı içinde son yolculuğa çıkan adamı görmeye çalışacak.

Kimileri bir an için ömürlerinin sonuna dek kafalarında yer edecek şaşkın bir adam görecekler.

Belirsiz siluetler, gölgeler, şapkalar... O: gri bir profil, çökmüş gözler. Gömleğini giymiş. Dirseklerinden yakalayan kollar sürüklüyor onu. Belki de bayılmış, şaşkın, o...

Sonra pencerelerdeki parmaklıklar, donuk gökyüzünün üzerinde umursamaz bir tepkiyle kararacaklar.

12

● SOURİCİÉNE VE CONCİERGERİE (*)

Mahkemeye çıkmadan önceki oniki ay boyunca, her seferinde en az dört-beş saat süren bir sürü sorgudan sonra kafam, beni Guiana'ya giden bir vapura bindirecek kadar suçla yüklenmişti bile. Yeteri kadar paraları olan tutuklular, yanlarında sivil giyimli polislerle birlikte, mahkeme öncesi sorgularına taksiyle giderler. Büyük gazetelerin fotoğrafçıları Adliyenin merdivenlerinde onların bir-iki fotoğrafını çekmeye çalışır. Yakaları temizdir, kravat takarlar. Onlara «Beyefendi,» denilir. Beş parası olmayan tutuklular ise yırtık pırtık elbiseleri içinde birdenbire hücrelerinden alınırlar ve hapisane arabasına, yani Siyah Maria'nın, kirli bölmelerine tıkılırlar. Bunlara ise «Çocuklar,» yada, «Herifler,» denilir.

Aylarca kilitli kaldıktan sonra Siyah Maria içindeki seyahat, sorgu düellosu, - burada kurbanını sa-

(*) Souriciére: Fare kapanı. Conciergerie için sayfa 8'e bakınız.

vunmasız yakalayıp ona beklemediği ani sorular soran atmaca gibi bir adam, masanın bir başında oturur - gerçek olaylardır.

Parkelerin yada asfaltın üzerinde giden arabanın gürültüsü... Sokak gürültüleri... Santé Hapishanesinin etrafında, sükunetleri sadece ara sıra geçen arabalarla bozulan sessiz sokaklar... Sonra sayısızca insanın ve mekanik seslerin doldurduğu ana cadde. Çoğu kez özgür ve canlı adımlarla yürüyerek geçtiğiniz sokaktan, düşey duran bu tabut gibi yerde geçmenin verdiği garip duygu... Hava deliğinden dikkatle dışarı bakmak, dışarıdaki kadını arzulamak... Kalbin sıkışması, ellerinizin yumruk olması... Tramvayın hareketli geçiş sahnesi...

Siyah Maria'dan çıktıktan sonra bir polis, yada bir inzibat, yeni gelen tutuklunun bileklerine kelepçe geçirip onu Souriciére'ye götürür.

Souriciére adı, yada «Fare kapanı» çok uygun. Ancak bir adamı ve bir helayı içine alabilecek büyüklükte iki katlı tel bir kafes gibi. En fazla iki adım eninde, beş adım boyunda. Bir ucunda tel örgülü bir kapı var. Diğerinde ise herhangi bir zarar verilmesini önlemek için oturacak yeri paslanmış demirden yapılan pis bir tuvalet. Duvarlar sidik ve pislik lekeleriyle dolu. Suçlu burada uzun saatler boyunca tutuluyor. Neyle meşgul olmalı? Savunmanız hazır: durmadan burada olduğunuzu düşünmek, sadece kafanızı yorup sinirlerinizi bozar. Onun için gidip gelenleri seyredersiniz. Ama sonunda bu da can sıkıcı olmaya başlar. Hiçbir değişikliği olmayan monoton bir manzaradır bu. Tuvaletin duvarındaki kirli rafta kalem ararsınız. Yoksa ceketinizin cebinden kendinizinkini çıkartır ve bu duvar kitabına kendi sayfanızı eklersiniz.

Bu duvar bir zamanlar beyaza boyanmış. İlk bakışta karmakarışık yazılar ve çizgilerle kirli gri bir tonda görünüyor. İsimler, hikayeler, mısralar, randevular, itiraflar. Çizgiler ve resimler, dört büyük tema üzerine örülmüş; mücadele, üzüntü, aşk ve şehvet. Sosyal ormanın bu üyelerinin ilkel edebiyatı, her hapishanenin duvarında aynı. Oraya buraya sayısız eller tarafından yazılmış bir nasihat görülüyor:

Asla itiraf etme!

Bu yazının altını imzalamamış olan biri, kendi deneyini, **Adéle** isminin üzerine yazmış.

Ben aptaldım. İtiraf ettim. Yakalandım artık. Herşey bitti benim için.

Bir başka yazı:

İtiraf ettim: ben sene...

Taş yerden tavana kadar, kapılar, hatta tuvaletin etrafı, İran minyatürlerine benzeyen iğrençlikte resimlerle dolu. **Souriciéne**'deki kaldığım hücrelerden birinin bütün bir arka duvarına çıplak bir kadın resmi yapılmıştı. Dik göğüslü, kıvrık dudaklı, bir orospunun resmi. Rüya aleminde yaşayan ressamı, orantıları doğru çizmeyi başaramamış. Sadece cinsel kısımların yapımında iyice uğraşmış. Gözler, omuzlar, kollar, on yaşındaki dikkatsiz bir çocuğun yaptığı resimlerden farksız.

(Ancak çok seneler sonra ve buraya hiç benzemeyen bir yerde, bu denli estetikten yoksun, pornografik resimler gördüm. Bu, Petrograd'da, Napolyon sonrası Avrupanın hakimlerinden ve Kutsal İttifakın başlarından biri olan Çar I. Nikola'nın mütevazi asker evlerinden birindeydi. Yatak odasının girişinde, bir yanında duş diğer yanında da bir gardrop olan küçük bir bölmenin arkasında önemsiz bir tablo asıl-

mıştı. Kutsal ellerin çok iyi bileceği gizli bir mekanizma, öndeki bu tabloyu kenara çekince, arkasından kırmızı, yorgun bedenlerin birbirine karıştığı, en karışık pozisyonları gösteren bir tablo ortaya çıktı...)

Aynı duvarın üzerinde birisinin parmakları, pis lekeler bırakmıştı. Başka birisi, kanıyla bir yazı yazmıştı. Zamanla kirlenip kahverengileşmiş bu yazı, sanki bokla yazılı gibi duruyordu.

Birisi, herkes tarafından tekrarlanan nasihati birkaç kelimeyle ifade etmişti.

Ya sesini kes, yada bağıra bağıra şikayet et!

Bir gardiyan (tehlikeli sayılan tutuklular için iki gardiyan veriliyor) tutukluyu almaya gelir ve bileklerine kelepçe taktıktan sonra onu savcının odasına götürür. Küçük bir meşe kapının yanında, merdivenlerin döndüğü yerde, siyah roblu avukatların, üniformaları içindeki görevlilerin, alçak dereceli memurların dolaştığı bir hole - meşgul, gürültülü bir dünyaya, insanların el sıkıştıkları, birbirlerine güvendikleri, yada ihanet ettikleri bir dünyaya - gelirsiniz. Tutuklular kendi sorgu hakimlerinin bürolarının önünde birikmiştir. Çok yavaş kapanan bir kapı, içeride gizli birşeylerin olup bittiğini haber verir. Bir adam vardır bu odanın içinde; yalnız, elleri başında, sanki daha fazla dibe çökmek istemeyen, boğulmakta olan bir insan gibi... Ve bilerek ihanet eder...

Numara 12 - 20, bu fare kapanındaki hücresinden sürüklenerek çıkartılır. Kalbi heyecanla çarpmaktadır. Çünkü bugün bir kapı aralığından gördüğü o kıvırcık saçlı baş, kaderini tayin edecektir. Etrafıyla o kadar ilgisizdir ki, gözlerini kapadığı an, tamamen yalnızmış gibi gelir ona. Gelip geçenler

arasında hiç kimse - zaten hepsi çok meşgul ve çok duygusuzdurlar - diğer iki tutuklu ile birlikte bir kenardaki sıranın üzerine atılmış olan bu zavallının çekisini anlamaz... Kimi zaman bir avukat birdenbire hatırlayarak bir eli, yada bir omuzu okşar. Kuşkulu tavırlarıyla bir kenara büzülmüş olan numara 12 - 20 ile kendisine çok güveni varmışçasına ortalıkta dolaşan avukatı arasında bir konuşma geçer.

Bir memur, kapıyı hafifçe aralayarak, «Legris!» diye bağırır.

Legris, numara 12 - 20, elleri kelepçeli, ayağa kalkar, bir makina gibi odaya girer. Arkadaki kocaman pencereden gelen ışık gözlerini kamaştırır. Şişman bir Bay, bir mektup yazmaktadır. Herhalde sorgu hakimi bu olacak.

Fare kapanında başka bir hücre: Legris, bir kedinin pençelerine yakalanmışçasına titrer...

Mahkum olmuş tutuklular, Souriciére'nin önünden geçerler. Aklımda en iyi kadınlar kalmış. Babacan tavırlı bir polis tarafından sürüklenen, saçları dağılmış, ağlayan bir kadın.

«Altı ay kolay geçer şekerim. Aralıkta çıkarsın... Belki dilekçe verirsen cezanı azaltırlar bile...»

(Evet, azalttıkları görülmüştür. Ama çoğu kez cezayı azaltacaklarına yükseltirler.)

«Altı ay... altı ay...»

Perişan kadın, gözden kayboldu. Ama sesi, yüzlerinde acı bir gülümsemeyle onu seyreden tutukluların hücrelerinde hâlâ yankılanıyordu.

«Altı ay! Şaka gibi geliyor insana... Keşke o kadar olsaydı...»

Bir başkası: sarışın, şişman, kahkahalarla hızlı hızlı yürüyerek geçiyor. Neredeyse kendisine eşlik eden gardiyanın önünden yürüyecek. Bir eli kalça-

larında, dudaklarını büküyor. Vahşi ve öfkeli. Onsekiz yaşının o kiraz gibi dudaklarından akan gençlik, gömülmüş bir kenti gün ışığına çıkartıyor...

Güzel vücutlu bir kız. Beyaz saten bluzunun altında dik göğüsleri, dolgun dudaklarının arasından görünen muntazam ve beyaz dişleri, ince boynu ve tatlı sesiyle kafeslerinde kilitli olan erkeklere bir ziyafet çekiyor. Birisinin onu «İspiyonladığını,» ve müşterilerinden para çaldığı için bir sene yediğini öğreniyoruz...

Bir de daha ondört-onbeş yaşlarında, incecik, ağlamaktan gözleri kızarmış, elbiseleri paramparça ve bir çoban gibi pis kokan çocuğun geçişini hatırlıyorum... Donuk gözleri, gardiyanın beyaz eldivenlerine, pırıl pırıl parlayan düğmelerine, yeni boyatılmış deri ayakkabılarına dikiliydi.

Suçluları ve polisi seyretmek, bana acıklı bir masalın adını hatırlattı:

Çiğnenen Gelincik ile Atlı Süvari

Conciergerie, nezarethaneden sonra zindana atılana dek bir tutuklunun geçtiği en son fare kapanıdır. Souriciére'de birkaç kez kalış, bir insanı bu en son tuzak için hazırlar. Ağır, gotik kemerlerin altında Paris'in en eski toprakları üzerine kurulmuş, içi ortaçağ kanı ve kralların kanıyla sulanmış, bilmemkaç asırlık, eski ve kalın duvarlardır bunlar... 1792 Eylül katliamından sonra Marie - Antoinette, asil kafasını **lunette de Sanson**'a (*) koymak için bu binaların arasında beklemişti...

Edebiyat! Bu deliğe tıkılıyorsunuz ve anlamsız bir suç, kafanıza koca bir taş gibi düşüyor.

Bu eski, koca Adalet Sarayı, bir sürü yeraltı pasajının üstüne yapılmış. O kadar çok katı var ki,

(*) Giyotinde boyunun yerleştirildiği oyuk. (Ç. N.)

Conciergerie'nin en alt kattaki hücrelerinin sokak hizasında olup olmadıklarından emin değilim. Ama nerede olursa olsun yerin altındaymışsınız gibi hissediyorsunuz kendinizi. Geniş, asık suratlı sessiz koridorlarının taş kemerleri, masif kolonlarla desteklenmiş. Souriciére'ninkilerden hiç de büyük olmayan küçük hücrelerinde ışık, dar ve parmaklıklı pencerelerden içeri giriyor. Pencereler, dışarıdaki uzun, gri duvarların çevrelediği kalın bir avluya bakıyor. Günün en aydınlık saatinde bile pencerenin hemen altında durmazsanız, birşey okumak imkansızdır. Benim kaldığım hücredeki masa hiç ışık almıyordu. Beyaza boyalı tavanda asılı ampul, kendini bile aydınlatmıyordu. Gündüz yarı karanlık, gece ise elektrik ampulünün insanın sinirlerini bozan kirli ışığı... Bir keresinde mendilimi gözlerime bağlayarak uyumaya çalıştım. Bir gardiyan, öfkeyle uykumdan uyandırdı beni. Neden böyle bir infaz mangasının önündeymişim gibi numara yapmıştım!... Hepsi, büyük bir telaşla bizim intihar edeçeğimizi sanıyorlar...

Onbeş santim kalınlığındaki duvarlarla birbirlerinden ayrılan manastır hücreleri gibi küçücük bölümlerdeyiz. Ama gene de bu duvarlar, içindekileri tam bir sessizliğe gömecek kadar kalın değil. Günlerce burada komşumu, bana tamamen yabancı bir adamın bilinmeyen bir üzüntüyle ağlamasını dinledim (okuyamadan, yazamadan ve hücremin karanlığında yürüyemeden mecburen dinliyordum). Hiç utanmadan, gururunu hiçe sayarak üç - dört gün ağladı. Çıkardığı sesler üzgün bir çocuğun isyanına, yada ölüm yatağındaki insanların umutsuz yakarışlarına benziyordu (Hayır, imkansız bu... imkansız!...). Sonra bu çığlıklar, yerini, gittikçe yavaşla-

yan mırıltılara, vücudun da yorulmasıyla birlikte gücünü yitiren bağırmalara bıraktı.

Birkaç saat için bu yarı karanlık ve taştan yapılmış dikdörtgenden çıkarılırsınız. Yeraltı geçitlerinden güçlükle geçerek kuleye çıkan dar, döner merdivenleri tırmanırsınız. Ve sonunda oniki kişiden oluşan jüri ile hakimlerin - hayvani hareketlerini büsbütün ortaya koyan kocaman cübbeler giyen bürokratların - oturduğu bol ışıklı mahkeme odasına girersiniz. Yalan ve merasimle dolu bir yerdir burası...

Savun kendini Legris!... Suçuna rağmen - birgün açlıktan bir dükkanın camlarını kırmana rağmen - diğerleri gibi biri olduğunu, onlardan ne daha iyi, ne de daha kötü olduğunu göster!!... İnkar et, itiraf et, pişman ol, bu beyefendilerden af dile. Bu oyunun kuralları son bir kere hâlâ izin veriyor buna. Söyleyeceğin, yada yapacağın herhangi bir şeyin bu törende pek bir önemi olmayacak. Polisler, sürgüler, gözetleme delikleri, bu koca fare kapanının tuzakları tarafından ezilip, üçyüz sayfalık iddianamenin, bitmez tükenmez sorguların ve suçların altına gömüldükten sonra yavaş yavaş kaybolacaksın. Yüzyirmi dakikalık bir tartışma sırasında iki ince sahte ses, suratına karşı yalan söyleyecekler. Onlar sana asla benzemeyen şanssız, sahtekar insanlar. Evet, oyun bitti. Daha sonra anlayacaksın bunu, yol boyunca... Zamanla tebeşirle duvara şu yazıları yazacaksın:

Kırkbeş frank için sekiz sene...

Bu duvarların arasında hiç kimseyi öldürmemiş olan güçlü, sakin bir eşkiyaya veda ettim ben (sadece başımı sallayarak. İkimiz de yanlarımızdaki gardiyanlara kelepçeyle bağlıydık...). Bir atlet hafifliği içinde biraz yana kaymış gülümseyişiyle yürüyüp

gitti. Adeleli yüzünün kırmızılığı ve gri gözlerinin üzerindeki şiş göz kapaklarının kırışıklığı, içindeki fırtınayı açıklayan tek belirtiydi.

«Çok iyi karşılıyor,» dedi birisi.

Yirmi sene yedikten sonra hücresine dönüyordu. Ben, beş sene yemiştim.

Sabahın yedisi.

Akşam vakti benim affedileceğimi uman sarhoş bir gardiyan, biraz sohbet etmek için kapımdaki deliğe geldi. Alt dudağı titriyordu. İçki kokan nefesiyle acele acele fısıldayarak konuştu.

«C... az önce göçtü. Tam bir adam gibi öldü. Zehir, ayakkabısının topuğunda gizliymiş. Onu iyileştirecek hiç bir şey vermemeleri için ölene dek çenesini kapalı tuttu...»

Yirmiki yıldan beri burada görevli olan ihtiyar zindancının nemli gözlerinde acıma duygusu okunuyordu.

«Neden öldürüyorsun kendini?... Yirmi yıl nedir ki?... Kaçabilirdi, affedilebilirdi... Düşün!... Onun karakterinde ve onun gücünde bir insan, yirmi yıl sonra buradan benden çok daha güçlü çıkabilirdi... Hayır, iyi birşey değil bu, hiç akıllıca değil.»

Yuvarlak omuzları, elbisesinin solmuş kıvrımları altında daha da çökmüştü. Ayaklarını sürüyerek, yirmi seneden beri aşındırdığı koridorlarda dolaşmaya devam etti. İyice ehlileştirilmiş bir hapisane faresi gibi soluk ruhu, hapisanenin gölgeleri arasında kayboldu.

13

● SARHOŞ GEMİ

Bilinmeyene doğru yapılan bir yolculukta geceleyin dışarı atılan bir adım gibi, yürüyüş uzun olacak. O kadar uzun ki, ne kadar süreceğini ölçecek hiç bir şey yok... Yolda düşüp kalmak, aysız bir gecede karanlık bir göle batmak gibi olur. Hiç kimse bağırışlarınızı duymaz. Öyleyse, ne olursa olsun, sesinizi çıkarmayın. Suyun dalgalanışı, onun durgunluğunu bozmaz bile... Ve çok geçmeden boğulan adamın üzerine, hiç bir şey olmamış gibi kapanır.

Zamana değil, boşluğa yapılan bir yolculuk: Geçirilecek kırkaltı karanlık ay var... Ondört aylık bir süre tamamlandı. Bu sadece bir başlangıçtı. Geri kalanı nasıl olacak?

Gelecek?... Zaman?... Gelecek diye bir şey var mı?... Zayıflar ve güçsüzler yolda düşecek, yorgun gözlerini hapisanenin revirinde kapayacaklar. Zamanın iki subjektif boyutu olduğunu biliyorum: Acılarla dolu olan dakikalar sonsuza kadar sürüp gidecek;

bomboş geçen aylar, kişinin ruhunda en küçük bir toz parçası bile bırakmadan uçacaklar. Bir kül bile...

En route!... (*) Asıl olan başta cesaretli olmak ve bunu bütün yol boyunca sürdürmek. Şimdiden sonra evrende iki dünya var: benimki ve düşmanınki! Makinenin dişlileri, yıllar boyunca, her an, her taraftan beni öğütmeye çalışacak. Umutsuzca, zincirli kollarımı ona isyan etmek için kaldıracağım. Bırakın zincirlerini - kurtulamayacakları acılarını - ne zayıflık göstererek ne de karşı çıkarak taşısınlar. Benim bir başka dünyam daha var: Makine onu elimden alamaz. Koskocaman bir hapishane makinesi ve ben, eşit olarak karşı karşıya geliyoruz. Güçlerimiz ve zayıflıklarımız birbirimizi sınırlandırıyor. Kurtulunması güç olan bu oyunun içine kitlenmiş kalmışız. Serbest bırakılacağım güne dek, ben Numara 6731, bir tutuklu, hapisane kurallarına uyması için programlanmış bir robot olacağım. Bunu değiştirmek için hiç bir şey yapamam. Serbest bırakılacağım güne dek ben, zincirlerin, üstünde numara yazılı ceketimin içinde, saçma, katı kuralların altında ben, ben olacağım: korkusuz, eğilmeyen, güçlü, özgür bir insan... Makina da bunu değiştirmek için hiçbir şey yapamaz. **En route!**

Ben istedikçe, o karanlık yolda yürümeye devam edeceğim. Delirinceye yada ölünceye dek mi? Hayır. Kendime güvenim var. Eğer biri yada diğeri beni yenerse, beni korkutamadan, zor kullanarak yapacak bunu. Hapisaneyi yeneceğim.

En route!

Benim davamda alınan kararlar pek de öyle övünülecek gibi değil. Ben az yatacak mahkumlarda-

(*) En route: Yol (Yaşantı için seçilen yada çizilen yol anlamında). (Ç. N.)

nım. Uzun, ağır cezalar sekiz seneden başlıyor. (İlk girdiğimde, yaşlı mahkumlardan biri bana şöyle dedi: «Beş sene mi? Çok şanslısın! Çabucak biter. Ben yirmi sene yedim. Ondört sene yattım, pis bir iş...»)

Üç şekilde karşılayabilirsiniz hapishaneyi. Onu bir düello olarak kabul etmek. Bazı suçlular - özellikle gerçek suçlular - bunu tercih ederler. Bunların arasında çok güçlü, moralleri düzgün insanlara rastladım. Ona teslim olmak, başınızı eğerek hiç bir iç direnme göstermemek; hapishanenin ruhunuzun içine girerek onu şekillendirmesine izin vermek; onun karanlık kıvrımları arasına yerleşerek orada bitkisel bir yaşantı sürmek, ses çıkarmadan şikayet etmek yada iyi bir köşe bulduğunuz için mutlu olmak... İşte mahkumların çoğu bu şekilde hareket ederler. Bunlar, suçun ender olduğu çeşitli sosyal gruplardan gelirler: işçiler, orta sınıftan insanlar, zampara rahipler, pis işlere karışmış avukatlar, sahte maliyeciler, kötü idareciler ve «duygusal» suçlar işleyenler. Bir de tamamen kendinizi bırakmamak şartıyla hiç direnmeyebilirsiniz. Yediğiniz ceza ile yaşama arzunuzu tamamen yitirmiş, huzur içinde günlerce sürüklenir - belki üç ay, belki de üç sene - ve sessizce yaşadıktan sonra da bir sabah hapishanenin revirinde ölürsünüz. Bu tür mahkumlar arasında gerçek suçlular asla bulunmaz. Hapishane havası bu «acıklı vakaları» geldikleri anda, hemen anlar. İki kere mahkum edilmiş bu insanlar, kaderlerini de birlikte götürürler...

Bilinmeyen bir yere doğru gidiş. «Sivil» elbiselerimi giydim. Mahkum olduğum günden beri hiç giymemiştim onları. Onların kırışıkları arasında dış dünyanın o kadar anısı gizlidir ki... Bileklerim kelepçeli. Trenin bir kompartımanı hücrelere bölün-

müş. Dapdaracık çelik bölmeler ayakta duracağınız yada hafifçe uzanabileceğiniz kadar bir yer bile bırakmıyor. Dizlerim duvarla sandalye arasına sıkışmış. Bileklerimdeki demirler daha fazla hareket etmemi önlüyor. Bu nakil vagonu karanlık, kirli, pis kokulu ve gürültülü. Ölüm sessizliğimiz ile şarap renkli suratları olan gardiyanların gürültüleri ve bir de terfiler, rüşvetler, şarap ve kadınlar üzerine yaptıkları konuşmalar birbirlerini tamamlıyorlar. Kaba erkek sesleri boş hücrelerimizi dolduruyor. Vagon gitmeye devam ediyor... Bir zamanların **bateau ivre**'si gibi sinsi ve sarhoş bir vagon bu.

Planche folle, escortée de hippocampes noirs (1)

Rahat köşelerinde yuvarlanmaktan hayvani bir mutluluk duyan bu iki üniformalı adamı ve bu yaşayan insanların gölgelerinde, yaşantının dışında, zincirlenmiş, hareketsiz, tecrit edilmiş, susuzluktan ölen, hareketsizlikten her tarafı kaskatı kesilmiş dört mahkumu da beraberinde taşıyor. Yiyecek taşıyan bir trene bağlanıyor, bir makasta ayrılıyor. Kenar bir istasyonda saatlerce unutuluyor. Küfürler arasında tekrar bir trene bağlanıyor, terkedilmiş bir istasyona dönüyor. Oradan oraya dolaşan hapisanemiz, anlaşılmaz yolculuğu boyunca bizi zaman ve uzayda beraberinde sürüklüyor. Sabahleyin yola çıkmıştık: Öyle duymuştuk... Nereye? Saat akşamın altısı. Bize ne? Bizim asıl istediğimiz tutulmuş bacaklarımızı, uyuşmuş ayaklarımızı şöyle bir uzatmak, sırtımızı dikleştirmek, koca bir bardak su içmek. Çok iyi olurdu bu.

Dört kişiyiz.

---

(1) «Siyah denizatlarının eşliğinde çılgın bir tahta parçası...» Bu mısra, Rimbaud'un **Bateau Ivre** (Sarhoş Gemi)'sinden alınmıştır.

Aşçı diye çağrılan Morge. Bir «anarşist». Yirmiiki yaşında olduğunu sanıyorum. Yirmi sene ağır ecza yemiş... Arkadaşının hırsızlık yaparken yakalandığı, ıslak havluları kullanarak eldivenli elleriyle bir hizmetçiyi boğduğu sonra da o öfkeyle yetmiş yaşında bir adamı öldürdüğü bir evin kapısında nöbet tutuyormuş. Eldivenli arkadaşı giyotine çok yaklaştı... Önceden aldığı tedbirler ise onu kurtardı. Serbest artık o... Bu soluk çocuk kendi payını çekiyor. Sesini çıkartmayacak. Henüz umudunu yitirmemiş. Karısı (genç, sarı boyalı saçlı, tüberkülozlu, «serbest aşka» inanan, yumuşak davranışlarıyla önüne gelen her erkeğe kendini veren bir kadın) Guiana'da onunla buluşacağına dair söz vermiş. Eğer davranışları iyi olursa oradaki mahkumlara işleyebilecekleri bir parça toprak verdiklerini söylüyorlar. Boşa gitmiş isyanların alevlendirdiği bu genç kafa, ceza kolonisindeki yaşantı umutlarıyla dolu. Belki aşk da orada doğacak. Bir istasyonda M. başka bir sarhoş vagona binmek üzere bizden ayrılıyor. (Karısı onunla hiçbir zaman buluşamadı. O sene içinde öldü.)

Horel altmış yaşında ve yetmiş yaşında görünüyor. «Davası» birdenbire yaşlandırmış onu. Beyaz saçı, durmadan akan kırmızı bir burnu, ıslak, kanlı gözleri var. Horel durmadan gevezelik ediyor. Arasıra, ensesinin arkasındaki pembe bir şişi yaşlı, kırışık elleriyle sıkıyor.

«Sık, sık,» diyor. «Hissediyor musun? Kurşun hâlâ orada duruyor.»

İyi şans mı yoksa kötü mü? Kendisi de bilmiyor. Herşey onu aşmış artık. Yaşamak istemiyormuş. Şimdi de ölmek istemiyor. Ama o yaşta hapishanede altı sene geçirmek de çok fazla. Horel aşk yüzünden bir suç işlemiş. Büyük zorluklarla yaşatıl-

mış, hapisaneye gönderilmek için... Sarhoş vagon onu kaderine götürüyor. Daha sonraları onunla sık sık karşılaşacaktım. Dizleri gitgide bükülüyordu, ayaklarında kendisine çok büyük gelen tahta ayakkabılar vardı. İp örme atölyesindeki yaşlı adamların arasında topallıya topallıya yürüyordu. Bir elini kemerine sokmuş, diğer eliyle de üşümemek için ceketini tutuyordu. Burnu akıyor, gözleri donuk, hapishane mezarlığına doğru yaptığı yürüyüşte her adımı titriyordu. Birkaç sene sürdü bu...

Üçüncüsü de bir aşk kurbanıydı. Bu deyim, şişman, pembe suratlı, elma yanaklı bu adam için kullanılınca biraz komik kaçıyor. «Karısı» ile oynaştığı için köyünden bir delikanlıyı öldürmüş. Sadece nişanlı olduğu halde ona «Karım,» diyor. (Sıcak öğleden sonraları, kanı bir şarap gibi beynine hücum ettiğinde, o gençlik heyecanı içinde kimbilir nasıl bir muzaffer kahkaha atıp onu saman yığınlarının üzerine yatırıyordu!...). Şimdi ondokuz yaşın heyecanı, bulaşık dairesinde çorba kazanını günde iki kez taşıyarak harcanacak. Galiba o da öldü, zatürreden. Fakat onu başka bir köylü ile de karşılaştırabilirim (O da aynı şartlar altında cinayet işlemiş, yapılı bir delikanlıydı.). Şimdi hangisinin revirde öldüğünü kesin olarak hatırlamıyorum.

Sarhoş vagonda birbirimizle konuşamadan yanyana, sessizce oturduk. Ancak gideceğimiz yere vardığımızda konuştuk.

Başka bir istasyonda bizim kompartımanımıza diğer geçici yolcular bindi. Bir ceza evine gitmekte olan bu adamların hepsini hatırlamıyorum.

Ters yoldan gelmekte olan bir ekpres treni, lokomotifinin gürültüsüyle bizim sessizliğimizi örttü.

Sonra sarsıntılar oldu, birden bire durduk; bir ayrılma, bir ses...

«Arabalar burada.»

Sekiz saat demirlerin arasında hareketsiz durmaktan her tarafımız tutulmuştu. Zorlukla ayağa kalktık, bacaklarımızı hareket ettirdik. Sıra sıra dizilirken nakil servisindeki gardiyanlar üzerimize yeni zincirler taktılar. Sonunda biribirine bağlı sekiz adamlık bir zincir meydana getirmiştik. Onaltı ayaklı, gözleri dışarıdaki ışıktan kamaşmış, yerdeki raylara takıla takıla yürüyen, titreyen, sürüklenen sekiz başlı bir solucan gibiydik.

Mart gecesinin koyu karanlığında ağır ağır yürümeye başladık. Birdenbire kafam garip bir neşeyle doldu.

Gök!

Başımızın üstünde koyu siyah, yıldızlarla dolu bir gök parlamaktaydı. Bir kış göğü... Acaba daha önce yıldızlı bir göğün ne denli harika birşey olduğunu farketmiş miydim, dörtyüz gece ayrı kalmıştım ondan, kurtuluştu bu...

Gözlerim göğe dikili, yerdeki rayların, çakıl taşlarının arasında yürürken düşebilirdim. Ama solucanın ucu iterek, bir ucu da çekerek beni istasyonun ışıklarına doğru sürükledi...

Zavallı solucan birden bire önünde istasyonun canlandığını görünce, onaltı ayağının üstünde titredi. Sanki tüm ışıklar istasyonu aydınlatmak içindiler... Kaybedilmiş bir yaşantıyı vahşice hatırlatıyordu solucana bu ışıklar... Gazete, dergi, kitap ve tütün satan bir bayi!... Duran bir trenden çıkan kalabalık öylesine yakın, öylesine gerçek görünüyordu ki!... Bir asker, çocuklarının elini tutmuş bir kadın, kompartımanda pencerenin yanına oturup gazetesini

açan bir adam, genç bir kadını öpen bir delikanlı... Mutlulukla onaltı gözlü bir canavar gibi bu normal yolculara nasıl da baka kaldık!...

Sonra solucan ikiye bölündü. Bir araba, dört mahkumu alarak şehrin ışıklı caddelerinde gitmeye başladı. Mahkumlar bomboş gözlerle dışarı baktılar. Hayatın, dışarıda tıpkı onu bıraktıkları andaki gibi hiç değişmemişçesine devam etmesi onları aptallaştırmıştı.

14

● VARIŞ

Geceleyin bir sürü kapıdan geçtik. Parlayan, siyah göğün altında dört köşe, kocaman binalar duruyordu. Bir gardiyan odası. Küstahça, uykulu gözleriyle bize bakan bir adam. Gümüş sırmalı şapkasıyla kırmızı suratlı iri yarı başka biri. Şapkasını bir kulağına yatırmış, nefesi içki kokuyor. Pantalonunun kemerinde bir tomar anahtar asılı.

«Bu taraftan!»

Sonunda zincirlerimiz çözülüyor. Kollarımızın ve bacaklarımızın birden serbest kalışlarına biz de şaşıyoruz... Vücutlarımız hafifliyor... Sanki damarlarımızda damla damla mutluluk birikiyor. İnsanın bileklerini serbestçe oynatabilmesi ne kadar da güzel! Parlak göğün altında karanlık bir yoldan yürüyoruz. Önce duvarların arasına, sonra da kötü kokan bir koridora giriyoruz. Burada birbirimizi kaybediyoruz. Bir elinde anahtarlar olan bir adam, öbür elindeki lambayı korkudan balmumu gibi olmuş yü-

züme tutarak üzerinde numarası yazılı bir kapının önüne götürüyor beni.

«Gir!»

Giriyorum. Nereye?... Bilmiyorum. Karanlığın içine; belki de boşluğun.

Kapı, arkamdan kapanıyor. Gardiyanın adımları yavaş yavaş duyulmaz oluyor. Etraf simsiyah. Ayakta durup, birkaç santim önümdeki ellerimi görmeye çabalıyorum; imkansız.

Parmaklarımı bir böcek anteni gibi kullanarak ellerimi etrafa uzatıyorum. Yolumu bulma çabasıyla yavaşça önüme doğru ilerliyorum. Damarlarımda hâlâ o mutluluk damlacıkları, yürüyüşümü engelleyecek hiç bir şeyin olmayışının verdiği mutluluk var. O saçma anı, kafama takılıp duruyor. Yıldızlı gök ne kadar da güzeldi!

Hah, işte burada duvar, kaybetmemeliyim... Temiz. Üzerinde yazı yok. Dört duvar. Tanrım, o çok iyi bildiğim dört duvar... Bu dört cani duvar, neredeyse benim eski arkadaşlarım oldular **Başka hiçbirşey yok!** Hiç olmazsa bir sıra bulabileceğimi umuyordum.

Şimdi biraz rahatlıyalım. Kolumun altında katlı duran ceketimden bir yastık yapıyorum, buruşuk şapkamı ayaklarımın üstüne koyuyorum. Uygar dünyanın bu artıklarına artık ne ihtiyacım var... Yere uzanıp rüya görüyorum.

Ne olacağına dair hiçbir fikrim yok. Yediğim ceza üzerine soru sorduğum avukatlar, verdikleri cevaplarla neredeyse beni öldüreceklerdi. Umurlarında bile değil! Bir kere bir müşteri buraya girdi mi, o artık müşteri değildir.

Güneşin doğuşunu gördüm. Hücre, karanlığından sıyrılıp donuk gri bir renge büründü. Soluk bir

aydınlık kapladı ortalığı. Saatin kaç olduğu hakkında en ufak bir fikrim bile yok. Giyindikten sonra alışkanlıkla hücrenin içinde dolaşarak bekledim. Onaltı adım. Acele etmeden dönecek olursanız onyedi. Acele etmeye ne gerek var!...

Gün iyi başlamıştı. Üçümüz - sarhoş vagonun üç yolcusu - üçgen bir bahçede bulduk birbirimizi.

«Harika,» dedi Horel.

Küçük köylü, neşeli neşeli gülümsedi.

Aşağı yukarı dokuz metrekarelik bahçenin beş metrekaresi çimendi. Hatta, bir çalıdan pek büyük olmasa da, çiçek açmaya başlamış bir ağaç bile vardı. Burada «özgürdük.» Toprağa ve bitkilere yakın, üçümüz serbestçe konuşabilirdik, değil mi?

«Biz daha sistemin bir parçası değiliz,» dedi küçük köylü, «İmkansız bu.»

Ziller duyduk, sıra sıra adamlar yürümeye başladı. Tahta ayakkabıların taş üzerinde çıkardığı sesler... Daha cezamızı çekmeye başlamadığımızı açıkça anlamıştık. Zaten üzerimizdeki «sivil» elbiseler bunu yeterince hatırlatıyor...

Onları bir saat sonra, revirin küçük «İlk yardım odasında» bıraktık. İki mahkum, bir gardiyan ve Çavuş Zizi, bize üniformalarımızı giydirdiler. Yere atılan, her tarafı iyice aranan elbiselerimiz, bir paçavra yığını halinde duruyordu. Tıknaz, kocaman kemerli bir burnu, uçları tütünden sararmış aklaşmış bıyıklarıyla eski bir veteriner olan Zizi, bir memura eşyalarımızın değerini yazdırıyor. Sanki bir sirkteymiş gibi bağıra bağıra konuşuyor.

«Bir siyah keçe şapka: yirmibeş santim... Askılar: on santim... Bir gri tvid takım: yüz sous!... Bir çizgili gömlek: elli santim...»

Zizi çok iyi vakit geçiriyor.

Söyledikleri, bir hesap defterine yazılıyor, biz de altını imzalıyoruz. İdare bunlara el koyuyor. Serbest kalınca güveler geriye ne bırakmışsa bize geri verecekler. Eğer kazara bunlara birşey olursa idare büyük bir dürüstlükle biçilen ve tarafımızdan tasdik edilen fiatlar üzerinden bize ödeyecek... Soyularak başlıyoruz işe.

Sonra elbise paketlerinin önünde durarak üniformalarımızın verilmesini bekliyoruz: gri patiskadan iç çamaşırları (herhalde bir zamanlar beyazdı bunlar), ceket, pantalon ve kahverengi bir kep. Bize verdikleri eşyalar o kadar eski, o kadar eski ki, neredeyse giyerken elimizde kalacak. Ama temizler. Tahta ayakkabılar.

«Bunu sağ koluna dik!»

Üzerinde 6731 yazılı beyaz bir bez parçası bu. Numara 6731, bu benim. Tahta ayakkabılar yürümemizi zorlaştırıyorlar. Her adım atışınızda **klik klak** diye ses çıkarıyorlar. Her adım atışınızda sanki ayağınızın altından kayacaklar...

Saçlarımı traş ettiler. Az önce onları Horel'in beyaz saçlarıyla birlikte süpürdüler yerde. Artık yönetimdeki kişilerin önüne çıkabilecek kadar kişiliğimi yitirdim. Beni diğer mahkumlardan ayırabilecek hiçbir şey kalmadı. Hepimizin aynı biçimde çeneleri ve traş edilmiş kafaları var. Mutlaka yüzümüzdeki ifade de aynıdır.

Bir çeşit yönetici kadronun önüne çıkıyoruz: Muhafız (Şapkası boydan boya gümüş sırmayla kaplı), Kontrol Memuru (Şapkasının yarısı gümüş sırmayla kaplı), Başgardiyan (Şapkasının bir kısmı gümüş sırmayla kaplı). Şapkalar, şapkalar, şapkalar, sırmalar... Sarhoşa benzeyen bıyıklı, şişman bir adam. Ucu hafifçe yukarı kalkık küçük bir burun.

Şapkasından başka akılda hiçbir şey kalmayan suratsız bir subay. Üçü bir masanın etrafına dizilmiş. Arkalarında Cumhuriyet. Sağ taraflarında Zizi, ayakta duruyor.

Yeni gelenler, gardiyanların yanında masadan tam beş adım ötede duruyorlar. Kurallara göre bir asker gibi... Muhafız, bir dosyayı karıştırıyor ve suçlunun cezasına göre sesini ayarlıyor.

«Ha, demek geldin. Senin bizi uğraştıracağını söylüyorlar. Dikkat etsen iyi olur. Burada senin gibilerine nasıl davranılacağını iyi biliriz...»

Sessizlik... Gümüş sırmalı şapkanın altındaki kaşlar çatılıyor. Gereken söylendi.

«Gidebilirsin!»

Adam sertçe omuzlarından tutulup dışarı atılıyor.

«Bir sonraki.»

«Senin de sert bir karakterin varmış. Biz burada o sertlikleri yumuşatmasını biliriz oğlum, anlıyor musun?...»

Düşük omuzlu, bükük boyunlu mahkum, saygılı bir sesle fısıldıyor.

«Evet efendim.»

Bugün üçüncü sıradaki, bir köyün bütün parasını yürüten bir adli müşavir. Muhafızın gözleri bu acıklı yüzü görünce yumuşuyor. Bu ne bir adi hırsız, ne de bir katil. Sadece kötü yola düşen saygıdeğer bir adam, hepsi bu kadar. Muhafız birden bire mahkumların topluma yeniden kazandırılmaları kuralını hatırlıyor.

«Burada iyi hareket etmeye çalış Boulin. Senin için birşeyler yapmayı düşüneceğiz.»

Bir anarşist olan dördüncüye muhafız sadece şunları söylüyor.

«İhtar ediyorum. Burada propaganda yapmak yok. Yoksa pişman olursun!»

Modern bir toplumda ancak birkaç kişi hapishane muhafızı kadar emrindekilere sözünü geçirebilir. Gerçekte bir muhafız yardımcılığından başka hiçbir görevi olmayan Sivil Kontrol Memurunun hiç bir şeyi kontrol ettiği yoktur. Mahkumlar üzerindeki bütün yetki muhafıza aittir. Başgardiyana bir kere «Ona dikkat et...» demesi yeterlidir. Numarası işaretlenen o zavallı mahkum, en ağır disiplin cezalarını alır, en kötü davranışı karşısında bulur. Muhafız, ceza hücresinde geçecek doksan güne kadar olan disiplin cezalarını verebilir. Gözleri bozan, boğazı şişiren, kulakları iltihaplandıran ve insanın tüberküloz olmasına sebep olan bu ceza, onu hastaneye göndermeye yeter de artar bile. Bazıları ölürler. Her sene gümüş sırma başlıklı bu adam, önemsiz nedenlerden birkaç kişiye ölüm cezası verir.

15

● DEĞİRMEN

Modern bir hapishanenin mükemmelliği; kendisini çevreleyen köye ekonomik bağımlılığına rağmen, silahlı askerlerin kilisesi, hastanesi, hapishanesi, mahzenleri, balo salonları ve dükkanları ile uzun bir kuşatmaya dayanabilecek güçte olan, kendi kendine yeterli bir ortaçağ şatosunu andırır. Hapishane, modern bir kentin içinde ortaçağ şatosunun ekonomik ve sosyal düzenini sürdürür. Yüzlerce insanı duvarları arasında yaşatan ve öldüren - manastırlardaki gibi kişinin kendinin kabul ettiği bir disiplinle değil, tam aksine vahşice onları zorlayarak yapar bunu - içindeki düşman tarafından kuşatılmış korkunç bir şehir olarak planlanmıştır.

Büyük binaları, ağaçlıklı avlularının etrafını çevreler. Gardiyan odasından pek uzakta olmayan kayıt odasının altındaki (hapishane defterleri, tüfeklerden pek uzakta durmamalıdır!) tek girişi, bir yanında idare binasının, diğer yanında asıl binanın bulunduğu bir avluya açılır. Ziyaret odalarının alçak ta-

vanları, idari bürolardan hücrelere kadar uzanır. Başka bir kapıdan geçtikten sonra mahkum kendini ceza ülkesinde bulur. Küçük bir kasabada, beyaz duvarlar ve parmaklıklı pencerelerle çevrili boş bir arka sokağa benzer burası... Mutfaklar, fırın, çamaşırhane ve çeşitli iş atölyeleri, karanlık bir avlunun etrafında bir dikdörtgen meydana getirirler. Aşağı yukarı bir asırlık bu eski hapishane, ayakkabı ve metal işleri yapan atölyeleri kapsar. En alt katta bulaşıkhane vardır. Kilisenin gri kolonları, bir yanı yüksek bir duvar, diğer yanı ise hücrelerin parmaklıklı pencereleri tarafından çevrelenen taş bir avlu üzerine kurulmuştur. Daha yakın bir zamanda yapılmış olan yatakhane, Auburn sisteminin uygulanması için planlanmıştır. Hapishane ekonomisinin son icadıdır bu. Gündüzleri kollektif çalışma, geceleri tecrit... Tipik bir yıldız şeklinde binadır bu... Üç kanadı vardır, ortası hafifçe yüksektir. Uzun pencerelerinin aydınlattığı geniş hole dört kat bakar. Katedral mimarlarının icadı olan bu güzel pencereler, artık sadece hapishanelerde kullanılmaktadır. Hol geniştir. Hücrelerin darlığı ise dikkatle hesaplanmıştır. Bir yatak ve bir adamın ayakta durabileceği kadar bir yer... Bütün hücreler beyaza boyalıdır. Ve hepsinin bir penceresi vardır. Tırmanılması yasak olan küçücük yarıklardır bu pencereler. Ağaçlıklı bir avlu, yatakhaneyi, birbirine bakan iki binanın oluşturduğu revirden ayırır. Revirin pencerelerinden (Bunlar da beyaza boyalıdır) gardiyanların dolaştıkları, bir yelpaze gibi açılan, üçgen avluları olan hapishanenin parmaklıklı pencereli arka bölümünü görürsünüz.

Hücreler üç kata dağıtılmıştır. En üsttekiler aydınlık, ortadakiler yarı aydınlık ve en alttakiler de kapkaranlıktır. Mahsende iki sıra ceza hücresi var-

dır. Hapishanenin demirlerden ve anlamsız kurallardan yapılmış ruhunu bu hücrelerin duvarları teşkil eder - tıpkı bir şatonun ruhunu, bu eski binanın Lordunun en son yattığı karanlık odanın teşkil ettiği gibi -. Mahkumlar arasında disiplin, ancak bu ceza hücrelerinin korkusuyla yaratılabilirdi zaten...

Arkada, camlı koridorun her iki tarafında atölyeler vardır: baskı, dikiş, altın ve gümüş işleme, kitap ciltleme ve metal işleri atölyesi. Bir de patates ekili kocaman bir bahçe vardır. Ve hapisane duvarlarının altında (nerede olduğunu kesinlikle bilmiyorum) bir mezarlık...

Aşağı yukarı dört sene içinde yaşadığım hapishanenin planı, hâlâ eksik ve belirsiz kafamda. Bir mahkum bunu ancak uzun bir süre sonra küçük gözlemlerini birleştirerek tamamlayabilir. Aşağı yukarı onbeş metrelik bir çevreyi görebilir. Hareketleri, kendisine yabancı, bilinmeyen bir güç tarafından idare edilir. Mükemmel bir hapishane o şekilde bölümlere ayrılmıştır ki, içinde senelerce yaşarsınız da, kendi kısmınızdan başka hiçbir yeri görmezsiniz.

Bu kafes gibi küçük kentin içinde hayat, bir saat gibi işler. Sabah yedide beş dakikalık aralarla çalan üç zil, kalkış vaktinin geldiğini haber verir. İlk zil üzerine altıyüz mahkum hücrelerinde yataklarından kalkarlar. İkinci zil, yatakları toplamaları ve hücrelerini temizlemeleri için onlara biraz vakit verir. Üçüncüsü çalınca da hücrelerin önünde sıra olurlar. Sonra sessiz bir insan kitlesi tek sıra halinde merdivenlerden ve bahçelerden geçer. Yolda kendilerine bir parça ekmek verilir.

Atölyede birkaç dakika muslukta ellerinizi yıkamanız için ayrılmıştır. Yedionbeşte çalan bir zil, işe başlama saatini haber verir. Saat dokuzda başka bir

zil çalar: işi bırakın. Bir zil: sıra olun. Bir zil: yemekhaneye doğru gidin. Bir zil: yemekhaneyi terkedin. Dokuzbuçuktan dokuzellibeşe kadar ayrılan yirmibeş dakika, jimnastik içindir. Bir zil: tekrar işe başla. Bir zil, bir zil, bir zil: ikinci ara, jmnastik, iş, akşam sıralanması, yürüyüş, yatakhane, ışıkların söndürülmesi, kalkış ve tekrar başlayış... Yürüyüş, yatakhane, ışıkların söndürülmesi, kalkış, işe başlayış, bir zil, bir zil...

Hergün sonsuza dek uzanırmışçasına tekrarlanan bu mekanik ritm, kişinin acı çekmeden otomatik bir şekilde yaşamasına yol açar. Ziller, altıyüz mahkuma aynı anda aynı hareketleri yaptırırlar. Çok geçmeden herkes bu hareketlere alışmıştır bile... Yeni gelen bir adamın sırada yerini bulamaması, herkesin dikkatini çekecek kadar anormal bir harekettir.

Bir günün ritmi, ayların ve senelerinki içinde eriyerek gider. Pazar gününün monotonluğu, kiliseye, protestan şapeline, yada ziyaret odasına gidiş, bunu değiştirmez. Hatta ne Ağustos sıcağı, ne de robotların dişlerini titreten dondurucu soğuk, en ufak bir değişiklik değildir onlar için.

Kural, durmadan çalışmak ve sessizliktir.

Sabah yediden akşama dek günde on saat, yemekler için verilen bir saat ara ve iki, yada üç sefer onbeşer dakikalık dinlenme vakitleri... Zorla çalıştırılan insanlar... Asgari ücretlerden daha da az bir para karşılığında hapisane idaresi tarafından değişik şirketlere satılan emek!...

Kollektif olarak yaşantıdan koparılmış, kollektif olarak baskı altında tutulan ve gene kollektif olarak çalıştırılan insanların acı sessizliği... Kural, saçmalığı oranında haince işliyor... Eğer buna saygı gös-

terilmesi de beklenseydi, bu, mahkumları delirtmeye yeterli olacaktı. Pratikteki aksaklıklar, bunu biraz olsun yumuşatıyor. Çalışırken mahkumların birbirlerine birkaç söz söylemesine göz yumuluyor. Sonuç olarak, dinlenme günleri en zor geçenleri oluyor... Aslında bu kural, insanları disiplinli bir biçimde rahatsız etmekten başka hiç bir şey değil...

Cezaların çoğu, sessizlik kurallarını bozanlara veriliyor. Mahkumların adını kara listeye geçirmeye yarayan çeşitli cezalar bunlar...

İlk direnişiniz kırıldıktan sonra değirmen yavaş yavaş hiç hissettirmeden sizi öğütmesine devam eder. İnsan «her şeye alıştığı,» için zamanla zillerin ahenk verdiği bu yavaş hareketli yaşantıya alışır... İnsan, zamanı kullandığını sanır, ama aslında hırsla yiyip bitiriyordur onu. Gerçek, korkunç olmak için fazla somuttur. Kimi zaman onun sizi ne denli baskı altında tuttuğunu anlayabilmek için hayal gücünüze ihtiyacınız oluyor...

Uzun bir süre sıradaki komşum şişman, pembe tenli, sarkık yanaklı bir adamdı. Kalın dudaklarını hafifçe oynatarak beni selamlardı sabahları. Sarkık etleri üzerindeki elbise kıvrımları tir tir titriyordu. Ama kendisi çok sakindi. Sekiz sene yemişti ve kağıt deposunda ufak bir işi vardı.

«Onun seni yenmesine izin verme,...» dedi bana dişlerinin arasından. Sesi bile yavan ve soluktu. «... Bütün mesele de budur. Ben, ta başından alıştım buna. Artık rahatsız etmiyor beni. Küçücük bir noktadan yakalıyorsun onu, sonra da üzerinde durmuyorsun... Ve zamanın uçup gittiğini görmek şaşırtıyor seni. Ağır ağır geçiyor, derken, bir bakıyorsun ki bitivermiş bile... Düşün, sadece üç senem kaldı...»

Onun kendine göre küçük, günlük mutlulukları vardı. Kantinden satın aldığı yiyecekleri (otuz santim karşılığında bir parça fasulye, yada bezelye) sakin bir öğleden sonrayı düşünerek rahatlık içinde yiyordu. Hatta o akşam, kendisiyle bir parça sohbet etmekten çekinmeyecek «dürüst» bir gardiyan görevliydi... Pazar günü posta. Haftaya banyo... Bir ay sonra sadece otuzbeş ay kalacak... Tam altmışbir ayı geride bırakıyor... Zaman geçiyor! Bu sakin, kendine güven veren düşüncelerini suratından okuyabiliyordum.

«Bak şu Vallard'a,» dedi bir gün bana, «Ne kadar da sinirli. Sadece altı ayı kaldı...»

Vallard, otuzbeş yaşında olmasına rağmen koskoca üçgen burnu ve tel çerçeveli gözlükleriyle komik yaşlı bir adamın suratına sahip, iri yarı ve biraz da beceriksiz bir adamdı. Eğitim görmüş insanların titizliği vardı üzerinde. Altı senelik cezasını tamamlıyordu. Onun bir karısı, iki de güzel çocuğu olduğunu biliyorduk. Sessiz duruyordu.

«Bak, nasıl o altı ayı sırtında taşıyor!...»

Doğruydu. Adımları canlıydı. İşte bir kez daha bir adam, kaderine doğru gidiyordu. Sırtı dikleşti, acı yüzünde mutluluk belirmeye başladı. Sadece altı ay!... Ama kader onu da buldu: Bir sabah kafası sargılar içinde çıktı hücresinden. Sonra iki gün daha sinirli, yorgun adımlarla yürüdü aramızda. Onun yokluğunu farketmedik bile. Üç gün içinde bütün yüzünü saran yılancık hastalığından kurtulamayarak hapishanenin revirinde öldü.

«Yenildi,» dedi şişman adam, «Onun sizi yenmesine izin vermemelisiniz, **güçlü olmanız gerek**... Zavallı çocuk!»

16

● ATÖLYE

Baskı atölyesi, koca makinelerin çıkardığı seslerle tıpkı bir arı kovanını andırıyor. Yetmiş Adam, kirli tulumları ve kaba şapkalarıyla hiç de doğal olmayan bir sessizlikle çalışırlar orada. Dudaklarının kıpırtıları zorlukla görülebilir. Fısıltılarını hem duyurmaları hem de duyurmamaları gerekir. Sahte bir utangaçlıkla öne eğilmiş olan kafaları, baskı makinalarının arasında büyük bir güvenle yürüyen gardiyanı takibeder. Sarı şapkalı adam bir makinanın arkasında kaybolur kaybolmaz komşum aceleyle bana doğru eğilir. Yüzündeki o yapma maske düşer, tekrar hayata döner ve bana dostça gülümser.

«Nereden geliyorsun?»

Bu akşam gün batıncaya dek birbirimiz hakkında gereken herşeyi öğreneceğiz. Poule, en ufak bir zeka belirtisinden bile yoksun olan bir küçük kasaba çapkını. Les Misérables'daki (*) bir karaktere ben-

(*) **Sefiller,** Victor Hugo. (Ç. N.)

zediği için ona onun adını verdik: «Yarım Penny» namı diğer «İki Milyon». «Bir herif tarafından ispiyonlanması üzerine» tutuklanmış. Söylediğine göre, içinde iki milyonun bulunduğu bir kasanın olduğu binadan dışarıya hırsızlık aletlerini çıkartıyormuş... Hikayesini anlatırken ne zaman bu noktaya gelse, donuk gözleri neşeyle parlar.

«Düşünün, bugün bir milyoner olabilirdim!...»

Buna gerçekten inanıyor mu?... Saatlerce gözleri kapalı, elinde bir sopa, bir kenara çekilip durur. O kadar aptaldır ki, tüm bu anlattığı şeylere kendini inandırdığını sanırsınız. Ama kader onunla oyun oynuyor. Bana kalırsa, hareketsiz durduğu bu saatler boyunca kaybettiği milyonlarını, hızla giden arabaları, Deauville'i, kraliçeler gibi bir kenarda oturan yarı çıplak sarışınları ve onların yapma çiçekler altındaki dipdiri göğüslerini düşlüyor. Ve geceleri ısısız hücresinde bu genç delikanlı, gün boyunca içine attıklarını korkunç haykırışlarıyla boşaltıyor...

Hücrenin sessizliğinden sonra atölyenin gürültüsü, büyüklüğü ve durmadan içinde sürüp giden faaliyet sizi şaşırtır. Kendi başına küçük bir dünyadır burası. Ne kadar da çok insan var ortalıkta!.. Sonra bütün bunlara alışırsınız ve tekrar birtakım şeyler dikkatinizi çekmeye başlar. Onbeş metrelik bir mesafede binlerce şey çarpar gözünüze. Bütün vücudum bu yeni kazanılan özgürlük ve ferahlık içinde mutlulukla coşar. Günde dört kez göğü, ağaçları, çalılıkları, çimenleri görmeye hakkım var. Hapisanenin bahçesi, hepsini kapsıyor bunların... Bu yüzeyde kalan mutlulukları mutluluk olarak kabullenmek istemiyorum, ama ne var ki tüm bunlar içimde, damarlarımda dolaşıyor. Bu duygu birkaç gün sürer ve sonra da hiçbir iz bırakmadan kaybolup gider. Onbeş

metrelik görüş alanımı iyice inceledikten sonra onun ne denli boş olduğunu biliyorum artık. Zamanın, üzerimize bitip tükenmeyen bir kül yağmuru gibi düştüğü bu arı kovanında hiç bir şey değişmiyor. Çok geçmeden umutsuzca ilk günlerdeki mutluluğuma dönmek istiyorum. Ama ziller bana, yapacağı her hareketi, karşılacağı her suratı daha önceden bilen bir robot olduğumu hatırlatıyorlar ve bütün bunların 1300 gün süreceğini (tabii, sağ kalacak olursam)

Baskı makinaları, önünde gardiyan bulunan kilitli kapının sağında duruyor. Bunların önünde, karakter (*) gözleri sağa sola uzanıyor. Gardiyandan bir anlık kaçıp iki çift laf etmemizi sağlayacak şekilde yerleştirmişler bizi. İç duvar boyunca camlı birkaç bölme var. Bir İngiliz şapkası ve bir önlük giyen gri saçlı sivil yöneticinin, baskıları kontrol edenlerin ve muhasiplerin büroları bunlar. Bu imtiyazlı tutuklular, bizim için birkaç küçük iyilik de yaparlar... Onların kıskanılan ve saygı duyulan ayrı bir dünyaları vardır. Siyah duvar, depoları ve litografyacının camlı bürosunu ayıran tel örgüde son bulur. Büroların karşısında gardiyanların içeride çalışan adamları seyrettikleri pencereler vardır. Tuvaletler dar, taş koridolara açılırlar. Temizleme bölümünde çalışanlar, hergün oraya boşaltacakları pislik bidonlarında gizli birşeyler bulma ümidiyle gelirler. İşte hapishanenin mükemmelliği, idare, bokumuzu bile kontrol ediyor!...

Ücretler hergün ödenir. Mürettipler oniki saati dolduracak kadar çok iş yaratmaya zorlanırlar. Neyse ki dizgi işlerinin çoğu, bütün makinaları bir arada çalıştıracak şekilde bölünemez. Baskı atölyesi,

---

(*) Karakter: baskıda kullanılan harf çeşitlerine verilen ad. (Ç. N.)

Dışişleri, Koloni İşleri, İçişleri, Adalet ve Sağlık Bakanlıkları için resmi formlar basar. Kimbilir ne zaman, nerede, memurlar bu korkunç hataların karşısında şaşkın şaşkın duracak ve Fransız mahkumlarının dizgide yaptıkları istatistik hatalarına nasıl da şaşıracaklardır («Reunion Adası. Evlilikler: 6 kadın, 6 erkek. Toplam evlilikler: 12». «Senegal'e yapılan ihracat: ton piyano, metrekare kuştüyü»).

«Görüyorsun ya,» dedi Gillet, şişman bir kontrol memuru, «Bu dizgileri kontrol edenlerin, okuduklarını anlamaları gerekmez. O, sadece aslına uygun olup olmadıklarına bakar. Sanki yazının aslı kutsalmış gibi...»

Kırmızı yüzü bir gülümsemeyle aydınlanır.

«Hele böyle aptallar tarafından yazılmışsa...» (Kendi kendine bir şarkı mırıldanır), «Tabii, biz de hiç aldırmayız, traylaylom, lay lay... Anlıyorsun, değil mi!...»

Burada bir de polis merkezi için «Aranıyor!» ilanları basılır. Böylece kimin arandığını ve yiyecekleri cezaları azçok öğreniriz. Mahkumların elleri, şu saatte herhalde Ménilmontant barlarında, yüreğinde bir korku ile gezen, gelecek senenin mahkumunun resminin altına tarifini dizerler. Kadın suratlarının - o garip, kimi zaman boş, ama çoğu kez asık suratlı ve umutsuz orospu resimlerinin - hapisanedeki adamlar için özel bir çekiciliği vardır. Çoğu kez bilinmeyen bir kadının (Marie Chevrillon, 22 yaşında, hırsız) fotoğraflarından biri çalınır. Korkudan irileşmiş gözleri, çocuğumsu dudakları olan ve adları hiç de önemli olmayan kadınlardır bunlar. Hücresine döndükten sonra bir adam, geceler boyunca, tüm arama tehlikelerini göze alarak elbiselerinin içine sakladığı bu esrarlı portreye durmadan bakar. Aca-

ba Gainsborough'nun en güzel portreleri, yada Mona Lisa'nın o esrarlı gülüşü, insan kalbinin derinliklerinde bu kaba portrelerin mahkumların kafalarında bıraktığı kadar derin etkiler bırakırlar mı?...

Baskı atölyesine bir de ülkeden dışarı atılan insanların sarı listeleri gelir. Ellerimizden geçen suç, sefalet ve mücadele sayısı, gökteki yıldızlar kadar çoktur.

Baskı atölyesinde çalışarak günde 50 santimden 2.75 frank'a kadar kazanabilirsiniz (1). İdare bunun % 60'ına el koyar (Mahkumun fişine göre daha da fazlasına). Geri kalan % 40'ının yarısı, mahkumun kantinden alacağı şeyler için, diğer yarısı ise, tahliye olurken kendisine verilmek üzere ayrılır. İşe ilk girdiğinizde birkaç frank bir kenara konulur: hapisanede öldüğünüz takdirde tabutunuz için gerekli paradır bu. Bir mahkumun ilk vergisi, kendi tabutu için ayrılır...

İş, her zaman kolay değildir... Günde en fazla birkaç santim kazanabildiğiniz ip örme atölyeleri vardır. Bu, genellikle yaşlılara ayrılan bir iştir. Kimi zaman bu ip örme atölyesinin tayfalarını geçerken görürüm: tahta ayakkabılarını sürükleyerek yürüyen, pis kokulu, iki büklüm duran, mumyalanmış gibi suratları, yaşlı gözleri ve kuru elleri olan bir düzine ihtiyar. Bir de aralarında dimdik yürüyen, yağlı şapkasını bir kulağının üzerine eğmiş, iri gövdeli, gagamsı kırmızı burunlu ve gözleri hâlâ parlayan biri var («Komşularının çiftliklerini yakmış, sekiz sene!...»). Bunlar, altmış - yetmiş yaşlarında, beş - on - onbeş sene yemiş mahkumlardır. Sıranın en sonundaki, bir canavarı andırıyor, bir örümceği... Sırtı bü-

(1) Savaş dönemi rayiçleri.

kük, bacakları eğri, iki kolu birer değneğe dayalı, yıldırım çarpmış bir ağaca benzeyen bu yaşlı adam, baştan aşağı kırık ve tedavi edilmemiş bir kemik yığınından meydana gelmiş... Onun buradan canlı çıkamayacağını söylüyorlar (sanki diğerleri çıkıyormuş gibi!...) Suçu bilinmiyor. Birkaç köylü, kazma ve kürekleriyle kemiklerini parça parça etmiş...

İlk yardım odasında bir konuşma:

«Nalları diktiğin zaman pis yaşlı hayvan, bize epey iş çıkacak,» diyor ölüleri giydirmekle uğraşan memur, «seni tabuta sığdırmak için bacaklarını ve kollarını tekrar kırmamız gerekecek!...»

Örümceğin siyah ağzı, zorlukla kımıldıyor ve fısıldarcasına kelimeler dökülüyor.

Meraklanma, sen benden önce cehennemi boylarsın!...»

(Bu sözlerinin ne denli gerçeğe yakın olduğunu belki de bilmiyordu. Ama ben o memurun öldüğünü gördüm).

Yaşlı adamlar, şiş parmaklarıyla kalın ipleri ağır ağır örerlerken ölümlerini bekliyorlar. Pis bir koku sarmış etraflarını. Kimi zaman ceza hücresinden çıkan bir genç, onların yanına konuluyor.

17

● YAŞAMA ARZUSU

Atölyede herkes kendi yerini kendisi yapar. Dizgiciler, hurufat takımının altındaki rafı da kullanabilirler. Bunun yanına bir tabure, karakterleri koymak için bir karton kutu ve bir de sabun koyarlar. Yirmibin franklık bir mirastan sonra kardeşiyle büyük bir kavgaya girişen ve sonra onu öldüren Dillot, kutsal resimlerden mihrap gibi birşey yapmış kendine. Onbeş dakikalık öğle tatilinde başını İsa'nın Kutsal Kalbi'nin üzerine eğip gözlerini dış dünyadan ayırarak dua ediyor. Komşum ve iyi arkadaşım olan Guillaumet - neşeli Akdeniz havasını hiçbir zaman kaybetmeyen çapkın bir adam («Altı senemi tamamladıktan sonra,» - burada gözünü kırpar - «geriye onbeş senem kalacak. Ama ben nasıl yaşayacağımı biliyorum!») - bir uzman havasıyla bana şunları söyledi:

«Gün geçtikçe deliriyor. Bak, bundan sonra neler olacak daha...»

Bir başka komşum, garip bir sefalet içinde yaşıyor. Tam önümde duruyor. Hurufat rafından ne zaman başımı kaldırsam, pis gri saçlı, şakakları yağlı kafasını görürüm. Kimi zaman Dubeux'un profili gözüme çarpar: beyaz dudaklı ve dişlek. Hareketleri çok yavaş. Hiç bir zaman şöyle bir oturup dinlenmez. Şimdiye dek kimseyle konuşmaya çalışmadı. Ne zaman birisi ona çarpsa, yavaş yavaş dönerek tamamen ifadesiz yeşil bakışlarını diker ona. Öğle vakti siyah ekmeğini birbirine eşit küçücük dikdörtgenlere böler, önüne sıralar ve hiçbir hareket yapmadan gözlerini yere dikerek teker teker yemeye başlar. Mekanik hareketleri, bir robotu anımsatır insana. Çocuklardan biri bir gün, ayakkabılarını tutkalla doldurmuş. O zamandanberi tutkalın o mide bulandırıcı kokusunu beraberinde taşıyor. Sırf o yeşil gözlerindeki aptalca bakışı görebilmek için diğerleri, ona bir dirsek atıyorlar, yada kulağına açık saçık şeyler fısıldıyorlar. Onun küçük bir geliri olduğunu, bir genel evde bir kadını öldürdüğünü, şimdi de kayıt bürosunda bıraktığı içi ipekli eşya dolu bir bohçası olduğunu söylüyorlar. Bunlar belki masal, ama bu küçük adamın o robot adımlarıyla küçük bir evden içeri girişini, o cani suratını korkmuş kadının yüzüne yaklaştırışını, mekanik ruhunun ta derinliklerinden gelen otomatik hareketlerle onu öldürüşünü görür gibi oluyorum.

«Çok zayıfsın,» dedi Guillaumet bana, «kendini sıkı tut, dağıtma. Daha dayanacak üç ayın var. Eğer üç ayın sonunu getirebilirsen, o zaman kafan işliyor demektir, kurtulursun. Şimdi, başlangıç olarak biraz rahatla. İşte sana bir içki kitabı. Sakın yakalanma onunla ha... Yoksa iki hafta deliğe tıkılırsın.

Kulüp için de kötü olur bu. İşte şu da birisinin sana gönderdiği peynir.»

Çok sonraları bana bu konuşmamızı hatırlattı.

«O kadar zayıftın, o kadar halsiz görünüyordun ki, çocuklar senin altı ay yaşayamayacağına dair mezarcının şarabına bahse bile girdiler...»

Ne zaman birisi gömülse, temizlik bölümünün şanslı bir üyesi olan mezar kazıcı, yaptığı işe karşılık bir parça şarap alırdı.

«Ben, senin üstüne bahse gitmiştim. Kazandım. Onlara göstereceğiz!»

Ben de yeni gelenlerin kalplerini ve kafalarını okumayı öğrendim zamanla. Onların yaşayıp yaşamayacaklarını **biliyorum.** Onların ne zaman şanslı bir mezarcıya biraz şarap kazandıracaklarını da biliyorum, hem de hiç yanılmadan... Henüz kendileri farkına bile varmadan ben yargımı verebiliyorum bu konuda... Bu sezgiyi tarif edemem. Bakışlarından, baskıya girmeden önce çerçevelerin bağlandığı mermerin üzerine ellerini koyuş şekillerinden, boyunlarını büküşlerinden, omuzlarının yuvarlaklığından ve yürüyüşlerinden anlıyorum bunu. İnkar etmek istediğim, kabullenemediğim, ama yabana atılamayacak kadar büyük bir açıklıkla okuyorum ölümü onların gözlerinde... Örneğin, Guérin... Kibar, oldukça kültürlü, kundakçılıktan hüküm yemiş küçük bir toprak ağasıydı. Altı sene... Suçsuz olduğunu iddia ediyordu, ama bakışları ve ağzının çizgileri onu ele veriyordu. Sıhhatli bir görünüşü vardı, tek sıkıntısı biraz üzgün oluşu idi. Yorgunluk belirtilerini, zamanla içine kapanışını anlamak için biraz dikkatli olmanız yeter bile. Ezilmişti o. Kaderinde yazılı olduğu gibi altı ay sonra öldü.

Kanatlarını çırpan, ama bir türlü uçamayan bir

kuş gibi, diğerlerinin de ölüm mücadelesini seziyordum. Çok güzel, iri gözleri, kırmızı dudakları olan bir genç vardı. Onunla dizgicilerin harfleri ve aralıkları ayarladıkları masada karşılaşırdık. Daha ilk başlarda onun fazla dayanamayacak biri olduğunu gösteren uzun ince elleri, zayıf bilekleri dikkatimi çekmişti. Kulakları soluk, bir kızınkini andıran boynunda da mavi bir damar... Bir gün gözgöze geldik. Dudaklarımızı kıpırdatmadan birkaç önemsiz kelime söyledik birbirimize. İçinde bir katılığın gelişmekte olduğunu görüyordum. Elleri gözüme çarptı. Gittikçe daha incelen, tuttuğu şeyleri sıkıca kavrayamayan elleri...

«Ne oldu?» diye sordu Guillaumet yerime döndüğümde. «Bu gün hayat sana çok mu kötü görünüyor?»

Bu sene hiç olmazsa bir kişinin ölmeyeceği düşüncesiyle gülümsedim.

Bunlar dengesiz bir aklın ürünleri değil... İncelenemeyecek kadar karışık olan ve birçok kere doğrulanan gözlemlerin ve deneylerin sonuçları. Yavaş yavaş geçmekte olan mevsimleri, hapisanede çıkabilecek salgın hastalıkları ve her sene buradaki ölüm oranlarının aynı olduğunu gösteren istatistikleri düşündükçe bu duvarların arasında öleceğimden korkarım. Yaşama şansınızı hesaplamaya çalışabilirsiniz ama bu hesaplar çoğu kez doğru çıkmazlar... Evet, sık sık bu korkuya kapılırım ama yaşayacağımı çok iyi biliyorum. Hastalığa karşı bilinçli bir şekilde direnen inanılmaz insanlar gördüm.

Tashihleri yapan Lemerre, esmer küçük bir adam. Hareketleri, hatta elbiselerinin kırışıkları bile çok sert. Alnı dar, kırışıksız ve çıkık. Suratı üç, düz çizgiden oluşmuş: Kalın kaşları, ince dudakları ve

dümdüz burnu. Titiz, katı, insanlardan uzak duran bir adam. Onun kendinden çok emin, hain bir adam olduğuna karar vermiştim. Lemerre, karısı ile evlenebilmek için patronunu zehirlemiş. Burjuva yaşantısına doğru önündeki engelleri kaldıran olgun, hesaplı bir suç... İdam hükmünün birkaç kez üstüste ertelenmesi onu giyotinden kurtarmış, sonunda cezası yirmi yıla çevrilmiş. Onu da burada geçiriyor. Onunla tanıştığımda onuncu senesindeydi. Aynı sert, dan on yıldır bu değirmenin içinde dönüp duruyordu. Yirmi yılın ağırlığı onu bükememişti. Küçük bir büroda kurşun tozu ile dolu sekiz sene geçirmek, sonunda onun tüberküloz olmasına sebep olmuştu. Her yıl baharda Lemerre'in ağzından kan gelirdi. Ve her sene onu tanımayanlar öleceğini sanırlardı. Ona çok çok kreozot (*) içirirlerdi. Bahçedeki çalılıkların üzerinde tomurcuklar açmaya başladığı zaman biz, daha hafif adımlarla, beyaz bulut kümeleriyle kaplı göğe başımızı kaldırarak yürüdüğümüz, tahta ayakkabılarımızla bahçede döndüğümüz ve içimizdeki acıların umutlarla karıştığı o günlerde, Lemerre, öksürük krizleri geçirip ateşler içinde kıvranırdı. Revir, onu eski bir dost olarak karşılar ve çok az kimsenin sağ çıktığı dördüncü kattaki bir hücreye koyarlardı. Orada altı hafta kalır, hastalığa karşı bir zafer daha kazandıktan sonra, çıkık alnı biraz daha eğilmiş, inatçı ruhu biraz daha kendinden emin, «Tamir edilmiş» bir şekilde revirden çıkardı...

Bir sabah, onun gece öldüğünü duyunca çok şaşırmıştım.

«Lemerre?... Lemerre olduğundan emin misiniz, olamaz!...» diye bağırdı Guillaumet, inanamayarak.

(*) Kreozot: katran ruhu, kayın ağacından elde edilen renksiz, keskin kokulu, yakıcı ve dağlayıcı su. (Ç. N.)

Öğle vakti ayaklarımızın dibine atılan bir kağıt parçası, bize olanları anlattı. Ölen Lemerre değil, Lamarre'dı. Genellikle sıhhatli olan, ama birkaç gün önce dizanteriye yakalanan Lamarre, litoğrafyacıydı.

«Lamarre. evet anlıyorum,» dedi Guillaumet, «Zaten Lemerre'in bu şekilde ölmesi imkansızdı...»

«Zavallı!» dedi başka biri, «Diğerlerinden hiç de daha hastalıklı biri değildi... Ama tabii Lemerre, imkansız... olamazdı!...»

Lemerre'den ayrıldığımda, cezasının onbeşinci senesindeydi ve kendisini çok daha iyi hissettiğini söylüyordu.

18

● BAZI ADAMLAR

Guillaumet, çalışma yerini, her zaman intizamlı durması gereken sıralarımızı, arkadaşlarını, bu atölyeyi («Bu bölümde en iyisi,»), hatta bu hapishaneyi («Fransa'da en iyisi,») çok sever. Garip bir biçimde nefret etmek, yada alışmak, bir insanı bu zincire bağlıyor. Hapishaneden çıktıktan aylarca sonra sıcak bir kumsalda yatarken, birdenbire insanları ezip öğüten bu «Değirmende» geçirdiğim uzun günlerin anısı aklıma geldi. Başımı ellerimin arasına alarak gözlerimi kapadım. Gözlerimin önüne atölye, insanların bir daire şeklinde durmadan döndükleri bahçeler, suratlar, birçok suratlar geldi. Hepsini tekrar gördüm. Kalbim bir acıma, bir pişmanlık duygusuyla doldu. Zaten benim bu kitabı yazmama da o karmakarışık duygu sebep olmadı mı?... Bize işkence yapan eski zincirler, bedenimize öylesine işlemiş ki, artık adeta bizim bir parçamız olmuşlar... İşte bu yüzden tutkunuz ona...

Guillaumet, burada olmanın verdiği mutluluğu rasyonalize ediyor.

«Diğer bölümler, cezaları kısa olan mahkumlarla dolu. İki - üç senelikler. Hiçbir işe yaramayan beceriksiz yankesiciler, sinirli haydutlar ve küçük önemsiz katillerle dolu... Hani lüks bir lokantaya giderek yemek ısmarladıktan sonra kaçmaya yeltenenlerden. Ama ister inan ister inanma, yüzlercesi de başarıyor bunu.» (Bunu düşünmek bile onu mutlulukla güldürüyor.)

Bu ruhsuz, değersiz insanlarla hiçbir şey yapamazsınız. Eğer yüz tanesinin içinde bir gerçek eşkiya, yada on tane büyük şehir eşkiyası bulabilirseniz şanslısınız. Üstelik buradan iki misli daha fazla «ispiyoncu» var orada. Hapishane idaresi öyle bir sistem kurmuş ki, iyi hareketlerinden dolayı (Tabii yaptıkları, yağcılıktan öteye gitmez,) seçilen bazı mahkumlar, diğerlerini kontrol etmekle görevlendiriliyorlar. Bunlar hırsızlar, muhbirler, karaborsacılar ve homoseksüeller oluyor genellikle. Onların iyiliklerini satın alabilirsiniz. Nefretleri ise epey çektirir size. Ceza hücresine sizi göndermeden önce işlediğiniz suça ortaklık ederler. Başkalarına örnek olan davranışları, cezalarının yarısını yattıktan sonra serbest bırakılmalarına sebep olur... Halbuki bizim burada, baskı atölyesinde gerçekten iyi bir gurubumuz var.

«Bütün sahte hukuk müşavirleri, küçük kızlarla dolaşan rahipler, fazla akıllı veznedarlar, hepsi buraya gelirler. Hepsinin birbiriyle bir ilgisi vardır. İnsanlar, onlardan zaten kuşkulanırlar. Görüyorsun ya dostum, biz bu modern hapishanenin değerli konuklarıyız...»

Dudakları hafifçe büküldü, gözleri genişledi ve Guillaumet fısıltıyla konuşmasına devam etti.

«Bu modern hapishaneyi havaya uçurmak ne kadar da hoşuma giderdi!... Başka işlerde heba olan dinamitleri düşündükçe içim parçalanıyor.

Atölyenin dört duvarının arasında küçük bir toplumumuz var bizim. Birkaç veznedar, bankacı, subay, din adamları, öğretmenler, tüccarlar, çiftçiler: hırsızlar, gangsterler, anarşistler... Bir Marki, kolonilerde sürdürdüğü idare geleneğini burada da uygulamaya çalışıyor. Hapishane hâlâ «Arkalarına bir parça dinamit bağlayarak zencileri uçuran,» iki meşhur koloni subayını hatırlıyor. Bir kış akşamı, yeşil elektrik ampullerinin atölyeyi çok daha samimi gösterdiği bir akşam, eski bir mahkum bana bu iki deli tarafından Senegal'de yapılan korkunç seks işkencelerinin hikayesini anlattı. Vahşetleri hâlâ aklımızdan çıkmadı. Onbeş sene önce işkence edilerek öldürülen genç siyah kızların seks organları, bugün hâlâ mahkumların ruhlarında kanamakta...

Kısa bacaklı, tıknaz, emekli, Teğmen - Albay Desvaux, General ve Maliye Bakanlığının eski sekreterlerinden biri, Lemerre ile birlikte koloni istatistiklerinin baskılarını düzeltir. Emekli Yüzbaşı Meslier, kantinden istediklerimizi bir kağıda yazar. Mücadele ve alkolün hatlarını keskinleştirdiği akıllı bir yüzü vardır. Çinhindinde ve Sahra'da bulunmuş... Bir gece Afrika ormanlarında yaralanarak ölüme terkedilmiş... Sonra şeref madalyası... Paris'te vahşi geceler... Ama bütün bu süre boyunca hep içmiş. Her gece kafayı çekmek için parası da yok. Bu eski cengel avcısı, bir zamanların köle sahibi, panterlerin dolaştığı yerde kanını döken bu adam için geriye yapacak ne kalmış ki... Dünyayı bir uçtan diğer uca do-

laşıp bir sürü yara alarak para içinde yüzdükten sonra geceleri barlarda içmekten başka ne yapabilir?... Meslier, metresine şöyle bir yazı göndermiş, «Bu gece elli frank gönder, yoksa seni öldürürüm.» (Kuşkusuz bir zamanlar da Bamako şeflerine de şöyle diyordu: «Bu akşam bana on kız gönderin, yoksa makinalı tüfeklerimi üzerinize boşaltırım.»). On yıllık hapis cezası (onun yerinde başka biri olaydı çoktan Doktor Guillotin'in makinasının altına gitmişti), çok geçmeden beş seneye indirilmiş. Bunun da yarısını yattıktan sonra serbest bırakılacak. Afrika kahramanı, bir kadının kafasını kestiği için sadece otuz ay yatmış. Ama çok geçmeden baskı atölyesine tekrar dönmüş. Bu kez de sahtekarlıktan. İçki, hep içki!... İnce, zarif, ama titreyen elleri, birisine dikkatle baktığında onu deliymiş gibi gösteren garip parlak gri gözleri, dostça olan sesi ve iyi yetişmiş bir sahtekar tavrı vardı. Sıradeyken, geçen dostlarına eğilerek selam verirdi. Tabii, arkasından da bir sürü küfür yerdi. Pazar günleri kilisede orgun başına oturur, ezbere Bach, yada Handel çalardı. Sonra kafası yukarıda, bizimle yürümeye devam ederdi.

Aramızda bir rahip, manastır başkanlığı yapmış bir papaz, bir de kayyım vardı. Hepsi de seksle ilgili suçlar işlemişlerdi. Dışarıdaki ahbaplarına güvenen, altmış yaşlarında, şişman bir adam olan Durant gibi saygıdeğer orta sınıf insanları da vardı toplumumuzda... Üç ayda bir yazdığı af dilekçelerinde «Hayatı boyunca yaptığı çalışmalardan ve vatan hizmetlerinden» söz ederdi. Otuz yıl boyunca çevresinden hep saygı gördüğünü, iyi bir baba ve iyi bir koca olduğunu söylerdi. Karısı, Pazar sabahları yaşlı gözlerle okuduğu sevgi dolu mektuplar gönderirdi ona. Zaten onun gözleri ihtiyar bir köpek gibi her zaman

yaşlı, çenesi de sarkık dururdu. Kendisini aldattığı için yirmi yaşındaki terzi metresini öldürmüştü.

«Ona küçük bir dükkan açmış ve dayayıp döşemiştim. Her ay taksitle ödüyordum borçlarımı. Mutlu olduğunu sanıyordum. Sonra bir aşığı olduğunu söyleyen imzasız bir mektup aldım... Ben onun eşyalarının parasını ödemek için debelenirken, o küçük orospu, benim paramla kendine aşık tutuyordu. Çıldırmıştım beyefendi, dayanamamıştım... Onu öylesine seviyordum ki...

Karım beni affetti beyefendi, o bir melektir...»

Diğer kadın, o küçük sarışın, bir şeytan olmalıydı herhalde.

«Aşk suçları,» işleyenlerde umutsuzca aşk belirtileri aramaya çalıştım. Ama bütün bulabildiğim, kendilerini kontroldan aciz, acıya dayanamayacak zayıf yaratıklar oldu... Zaten her zaman beraat edeceklerini düşünerek gerçek yüzlerini göstermezler bunlar.

Soluk yüzlü bir kahve garsonu da kıskançlık yüzünden metresini öldürmüştü. Aramızda en hareketsiz, en içine kapalı olan oydu. Bir de kasap T... vardı. Gerçekten acı çekmeyecek kadar duygusuz ve pratik bir insandı. Ona durmadan küçük eşeğinin, çok sevdiği o küçücük eşeğin hikayesini anlattırırdık.

«Peki o küçük eşek nerede şimdi?...»

«Öldürdüm. Çok yemek yiyordu.»

Kısa bir süre deri dikim atölyesinde yaşlı, romatizmadan dolayı pek yürüyemeyen bir adamla ahbaplık ettim. Altmış yaşındayken karısını (kendisinden beş yaş gençmiş) şüpheli bir komşu ile (ki o da altmış yaşındaymış) kendisini aldattığından kuşkulanmış. Sonra bir balta ile adamı öldürmüş.

«Ama ona asla sahip olamadı...» diye bitirirdi hikayesini.

Hem geri zekalı, hem de basit kafalı bir insandı. Kolonilerde uzun seneler kapıcılık yaptığı için ona başgardiyandan bir kapıcılık işi istemesini söyledik.

Aşk suçları yüzünden buraya getirilen orta sınıf insanları, büyük bir haksızlığa kurban gittiklerinden yakınırlar hep. Durmadan «Adi suçlulara,» küfür ederler. Dindar, çekingen, devamlı yazı yazan insanlardır bunlar.

Kundakçılar, bunlardan daha da itaatkar bir topluluk meydana getirirler. Kavgacı, kendileriyle aynı elbiseyi giymeye zorlanan «Beyefendilere» yukarıdan bakan, ama atölyedeki büro işlerini yaptıkları için onları kıskanan köylülerdir bunlar. Özel mülkiyete olan bağlılıklarından dolayı hırsızlardan ve düzene olan bağlılıklarından dolayı da anarşistlerden nefret ederler. Hapisanede yapılan gizli işleri ispiyonladıkları için idareye yaranırlar. Avare mantıkları; illegal kitapları, aşk maceralarını ve hapishaneye gizlice tütün sokmak için kullanılan «Sistemleri» meydana çıkarmalarına yardım eder.

19

● «ADAMLAR»

Bu çetenin karşısında adamlar, gerçek adamlar vardır. Kanun dışı bir insanın, toplumun değerleri üzerine herhangi bir hayali yoktur. Ne bir inancı, ne de kanuna olan bağlılığı vardır. Ama onun kendine karşı saygısı, kendi gücünün bilinci ve diğer «Adamların» ona olan saygıları vardır. «Ben bir adamım!» Bütün gururu, bu kelimelerde toplanmıştır. Bir adam, asla ihanet etmez. Bir kavgaya giriştiğinde bıçağı nasıl tutacağını ve onu nasıl kullanacağını iyi bilir. Ceza hücresine nasıl gidileceğini ve orada «sessiz» kalmasını da iyi bilir. Ona yapacağınız en büyük iltifat, «O, bir adamdır,» demektir. Kasa soyucusu, yankesici, esir tüccarı, ne olursa olsun ona güvenebilirsiniz. «Bana güven,» dediği zaman bunu gerçekten söylüyordur. Eğer **hayır,** derse; bu, hayır, demektir ve kimse de ondan daha kurnazca davranamaz.

Richardeau, bir adamdır. Bunu, onun suratında,

siyah kaşlarında, sert, köşeli çenesinde, sessiz gülümseyişinde görebilirsiniz. Kolları kıllıdır. Koca ellerinin içinde ve bileklerinde küçük dövmeler vardır.

«Bunun ne olduğunu biliyor musun?...» (Bir ok, iki nokta, bir yürek).

«Bilmiyor musun?... Öyleyse git, Marsilya limanındaki çocuklara sor, onlar hâlâ hatırlıyorlardır!»

Ondan başka bileklerinde bu özel işareti taşıyan bütün adamlar, şimdi Şeytan Adasındalar (*). Richardeau'dan daha güvenilir bir yoldaş yoktur. Tek zayıflığı tütündür. Komşusu, kundakçı Beaugrand, ondan nefret eder. Bu, uzun boylu pis köylü ne kadar iyi saklanırsa saklansın, bir parça tütünü, yada bir izmariti ustalıkla bulur. Richardeau, açıkça ortaya çıksa bile bunu büyük bir sükünetle inkar eder.

«Bu senin tütünün, değil mi, ha?...»

«Hayır.»

«Senin oturduğun yerde bulundu!...»

«Olabilir.»

İki hafta tecrit cezası verirler, sonra da bir ay. Daha sonra da bir ay hücre cezası... O bir adamdır; bunları kaldırabilir. Ama bir gün birisi, Beaugrand'ın suratına bir parça erimiş kurşun fırlattı. Onun gibi birinin suratını mahvetmek için iki hafta tecrit cezası, bir «adam» için hiç de fazla değil.

Laurent, bir adamdır. Burnu ve yanakları üzerinde mavi, kelebek şeklinde bir leke vardır. Alnına, beresiyle kapattığı mavi harfler yazılmıştır. Ne zaman birisi ona baksa, Vincent eliyle beresini geriye iter. Çavuş, alnında yazılı olan kelimeleri okur: «Bana bir enayi bakıyor!». Parmakları, çeşitli yüzüklerle süslenmiştir. Göğsü, içlerinde kadın isimleri yazılı olan kalplerle süslüdür. Bir kalçasının üstünde Cum-

(*) Sayfa 23'de Guiana'ya bakınız. (Ç. N.)

hurbaşkanının resmi, diğerinde ise, üniformalı bir general vardır.

Laurent kuvvetten ve umutsuzluktan yapılmıştır. Otuz yıllık ömrünün on yılını hapisanede, Afrika birliklerinde ve soyguncular arasında geçirmiştir. Eğer Biribi'deyseniz ve asla kurtulamayacağınızı düşünüyorsanız topluma inat olsun diye yüzünüze döğmeler yaptırırsınız. Laurent kazara oradan kurtulmuş ve soluğu da burada almış. On sene hapis cezası ve on sene sürgün yemiş (sürgün yurt dışına, eğer başka bir yerde yakalanırsa, cezası müebbet hapse çevrilecek). Laurent'in solgun, yeşilimsi bir teni, ince dudakları, patlak gözleri, çatlak bir sesi ve küfürle dolu bir dili var. Tam tedavi edilmemiş frengi hastalığını asla saklamaya çalışmaz. Bir gün, nezarethanedeyken, bu alnı lekeli mahkumun karşısına göğsü madalyalarla süslü bir subay çıkmış.

«Göğsündeki bu hırdavatla kendini güzel mi sanıyorsun?» demiş Laurent ona.

Laurent ordudan, subaylardan, sırmalı şapkalardan ve iyi askerlerden nefret eder. Zenginleri zengin oldukları için, fakirleri korkak oldukları için, «kadınları» bir tanesi ona tokat attığı, bir diğeri onu polise ihbar ettiği ve onlarsız yapamadığı için sevmez. Köylülerden «pis» oldukları için nefret eder... Dikkatli bir insan olmasına rağmen hiç bir şey onu durduramaz. «Nalları dikmeden birkaçını muhakkak temizleyeceğim,» diye mırıldanır durmadan.

Bir keresinde onunla revirin bir odasında karşılaştık. İçimde bir ağrı beni çok rahatsız ediyordu.

«Bir derdin mi var?» diye sordu Laurent.

«Hıı...»

Birdenbire elimi tuttu ve sevgiyle sıktı. Üzüntülü gözleri dostlukla bakıyorlardı bana.

«Dayan, oğlum! Dayan!... Biz adamız, değil mi?»

Anarşistler ayrı bir soydan gelmiş adamlardır. Julien Laharse birkaç güne kadar gidecek. Düşük omuzlarına ve yuvarlak burnuna rağmen İsa kadar güzeldir. Burada beş sene, elinde bir kalem, sabırla, değişmeden, sadece yağ yiyerek, İngilizce ve Almanca çalışarak ve yoldaşlarına bağlı kalarak yaşadı. İlk geldiğimde bana ilk yardım eden oydu. Yiyecek birşeyler vermişti. Kişiliğinin güçlü ve yumuşak olması, onu hatasız fakat biraz sinirli yapmış. Konuşması düzgün, fikirleri açıktır. Julien bütün duyguları inkar eder. İnsanı ancak mantığı yönetmelidir. Yoldaşlarına olan bağlılığı da bu rasyonalizminin ürünüdür. Aşk... Modası geçmiş bir sözcük! Kişiliklerin bir an karşı karşıya gelmesi ve cinsel ilişkiden başka bir şey değil. Gerisi cehalet, eskimiş inanışlar, önyargılar ve içgüdülerimizin etkisi. Tahliye edildiğinde Julien İspanya'ya gidecek, kıyıda güneşli bir yere yerleşecek ve orada endüstri toplumunun gereksiz ihtiyaçlarından arınarak rasyonel bir yaşantı sürecek: toprağı kazacak, yalnız meyva yiyecek, kırlarda yürüyecek, ılık suda uzun kulaçlar atarak yüzecek ve kibirli zekasıyla dünyayı anlamaya çalışacak...

Haftada iki kez bize yüz gram haşlanmış et veriyorlar. Bir vejeteryen olan Julien kendi hakkını Miguel'e verir.

«Yarın,» dedi bir gün ona, «Et hakkımı sana vermeyeceğim.»

«Ama neden?»

«Et sistemi zehirliyor. Ama eğer bilgisizlikle kendini zehirlemek istiyorsan, sana hiç bir yardımda bulunamayacağım.»

Bu anlaşılmaz mantık, adamı deli edecekti. Çünkü neredeyse açlıktan ölüyordu.

«Julien, mesele değil bu. Sen de hak verirsin ki birşey, ona sahip olup da kullanmayana değil, ona ihtiyacı olana aittir. Yemediğin bir yiyeceğe hakkın yok senin, o, bana ait...»

«Haklısın,» dedi Julien, inanarak.

Daha sonraları Julien, Portekiz'de bir kadın yüzünden intihar etti.

Bu ölüler kentinde bir düzine yoldaş var. Uzaktan, beresini Constantin Meunier'deki kahramanların deri şapkaları gibi giyen, madenci Nicklaus'un dört köşe omuzlarını ve sert suratını seçebiliyorum. Siyah elmaslar gibi parlayan kömür parçalarını taşımaya alışmış olan kaba elleri, bir maden grevinde sınıfına ihanet edenlerin başlarını ezmiş. Madenden hapishaneye, sırtından bir yükü atıp, diğerini yüklemeye gelmiş. İçindeki nefret gittikçe büyüyor. Mahkemede, hakimlerin önünde Nicklaus'un iyi bir planı varmış.

«Altı sene yerim,» demiş kendi kendine, «otuzbeşimde çıkarım. Önümde hâlâ koca bir hayat var. Sekiz, yada on sene?... Hayır. Yaşantım o kadar değerli değil. Dışarı çıktığımda adalelerim erimiş, beynim durmuş olacak. Eğer on sene verirlerse, koridorda pis bir gardiyanı yakalar, dördüncü kattan onunla birlikte aşağı atlarım. Bir hayat karşılığında başka birininki... Aslında benim hayatım bundan bin kat daha kıymetli, ama seçim hakkım yok. Bana onların sorumlu olmadığını anlatmayın... Ben bir deterministim... Belki kimse sorumlu değil, ama bizi gene de öldürüyorlar.

«Bir kez bu kararı verdikten sonra,» diye ekliyor sözlerine, «artık hiçbir şeyden korkmadım. Beni tedirgin eden tek şey vardı: ya bana oyun oynayıp da

yedi sene verecek olurlarsa, istemeden hayatımı pazarlığa koymak istemiyordum...»

Vicenzi, sarışın bir devdi. Öylesine sessizdi ki, ağzı kimi İtalyan Rönesans portrelerinde görülen bir çizgi halindeydi. Eski zamanlarda harika bir süvari olabilecek bu emekçinin soluk mavi gözleri, sert hatları vardı. Kavgada sakin kalabilmesi, kafasının iyi işlemesi ve çok çevik olması yüzünden kıymetli bir baskı makinasının muhafızlığı ona verilmişti. O da bu makinayı Browning'ini kullanarak yaptığı iyi atışlarla savunmuştu. Senelerden beri birbirimizi tanımamıza rağmen, bu duvarlar arasında hiç konuşmadık. Ayda iki, yada üç kez selam verirdik gözlerimizle birbirimize... Sessizce, kendine güvenerek hayata doğru yürümeye devam ederdi. Mahkemeye çıkmadan kefaletle serbest bırakıldığında, çekimser bir tavırla bize şöyle dedi.

«Kötü bir adam olacağım. Zaten kötüyüm.»

Onun gerçeğe inanan bir çocuk gibi ne denli açık sözlü olduğunu bilirdim.

Üç kalpazan... Miguel, Nouzy ve Rollot, komşumdular. Miguel, bir özgürlük taraftarıydı. Yani anarşist komünistti. Ondokuz yaşında, kafası fikirlerle dolu, yaşantı için büyük bir sevgi duyan, bu yüzden de bir fabrikada günde on saat çalışmayı esirlik sayan ve Paris sokaklarında bir türlü hayatını kazanamayan Miguel, «İllegal» yolu seçmişti. Aslında kendisinin karşı çıktığı bireyci bir tutumdu bu. Nouzy ile Rollot - biri kırkbir yaşında Rouen'li bir hamal, diğeri ise yirmisekiz yaşında Paris'li bir makinacı - Laherse gibi «Bilimsel» fraksiyona bağlı bireyciler idiler. Çünkü modern bir toplumda bir insan ya sömürücü, ya bir emekçi köle, yada bir kanun dışı olmak zorundaydı. Bunların üçü de onların ideallerine

ters düşen yaşantı biçimleriydi. Ama onlar sonunda üçüncü yolu seçip kalpazanlık yaptılar. Birbirleriyle, yaşantı, ölüm, kalıtım, monogami, aşk, savaş ve ihtilal üzerine tartışırlardı. Ara sıra aynı işte çalıştığımız zaman, onların bu tartışmalarına ben de katılırdım...

20

● AKIL DİRENİYOR

Boğucu Ağustos sıcağı. Hapishane, görevinin başında uyuyor. Birkaç metre ötede bir gardiyan, sıranın üstüne oturmuş esniyor. Bu, ya iyi yürekli sarhoş Réséda, yada sesi ve gözleri şişman bedeni ile birlikte gittikçe çirkinleşen pis sarhoş La Tuile. Tulum giymiş üç adam, sessizce el baskısında çalışıyorlar. Birincisi - alnında ter damlaları birikmiş -, pazularını gererek ağır presi döndürüyor. İkincisi de baskı provalarını tekstlerin üzerine koyuyor, sonra da hepsini birlikte kaldırıyor. Üçüncüsü ise kağıdı ıslatıyor, karakterleri diziyor ve sonra kaldırıyor. Presin her dönüşünde üç sessiz kafa bir araya geliyor. O anda dikkatli biri dudaklardaki hafif kıpırtıları ve yüzlerindeki kaçamak ifadeleri görebilir. Baskıyı yapan adam yerinde doğruluyor, üç surat maskeleri atıyorlar. O anda bu üç adam kardeş gibi hissediyorlar kendilerini. Arkadaşlıklarını daha uzun bir süre devam ettirecekler... Fısıltılı konuşmaları,

bu cehennemin sessizliğini bozmuyor... Ve belki bu anda onlar bu hapishanede, bu kentte, evrenin bu bölümünde düşünen tek yaratıklardır...

Makinaların çıkardığı ritmik ses, yorgun kulaklarımızda bir çınlama halini alıyor. Hava ağır.

«Ağustos böcekleri cırlıyor,» diyor Guillaumet, rüyadaymışçasına.

Ağustos böcekleri!.. Karanlıktan birden ışığa çıkan bir adam gibi gözlerimi kırpıyorum. Orada, çayırlarda, ağustos böcekleri var... Orada çayırlar var... O çayırların üzerinde derin bir mavilik uzanıyor. Orada, orada...

Atölyenin beyaz camlarının yer yer boyaları düşmüş. Bunların yerlerini ezberledim artık. Dışarı bakmaya çalışıyorum. Gök bulutsuz, mavi.

Dışarıda çayırların, ağustos böceklerinin, yazın ve dünyanın olduğunu unutturan o uyuşukluğumdan neden uyandırdın beni?.. Bizim için; harcadığımızı sandığımız, ama aslında yavaş yavaş onun bizi harcadığı bu asık suratlı dünyadan ve zamandan başka gerçek olan hiç bir şey yok ki... Saçma bir kızgınlık, yılan gibi beynimi sarmaya başlıyor.

«Guillaumet! Hey, Guillaumet!..»

«Ne var?»

«O öldü,» diyorum.

Bu sözleri söylemekten utanıyorum, ama gene de söyledim. Sinsice onu kırıyorum. Bu iki kelime, aptalca bir şarkıdan geliyor - «O bir kayıkta öldü...» - ama bu sözler, sararan ve gözleri kısılan komşumu üzüyor. Ağustos böceklerinin öttüğü o gerçek dışı dünyanın bir yerinde bir kadın var. Arkadaşımın bütün ruhu ile bağlı olduğu bir kadın. Uzun bir süre önce bu koca adamı bir çocuğa çeviren gizli inancını keşfettim. Aslında benim de böyle bir tutkum

var. Bu iki kelime bende de aynı duyguları uyandırıyor. Zaten onun sırrını da böyle keşfedebildim. Kendimi ondan daha çok üzüyorum; çünkü utanıyorum. Sıcak, delirtiyor beni galiba...

Kendimden kaçmak için etrafıma bakınıyorum. Dubeux, çıkık kemikleriyle ayakta durmuş, bir öne, bir arkaya sallanıyor. Elinde dizgi sopası var. Dillot'un arkası dönük bana, hareketsiz duruyor. O da deli. Kendi hazırladığı rafta İsa'nın kutsal yüreğinin imajını görebiliyorum. Yaşayan bir şeymiş gibi, keskin dişler tarafından, yaşayan bir vücuttan koparılmış gibi acıyla bağıran bir yürek bu (farkında olmadan elimi ısırıyorum)...

Gardiyan, ayakta uyuyor. Litografi atölyesinin camlı bölmesinde öne eğik iki baş görüyorum. Alt dudağı sarkmış yaşlı bir deli. Bu dinlenme aralarında, oradan buradan çaldığı kartonlar üzerine bir İran minyatürcüsü dikkatiyle çirkin durumlarda yakalanan kadın ve erkek resimleri çizdiğini biliyorum. Bu şehvetli hayaller, onun tüm yaşantısı. Ondan yarım metre ötede, yaralı kafası sarılı Füller isimli bir Alman, heyecanla bir kadın fotoğrafının kopyasını çıkartıyor. Kendilerine resim gönderilen mahkumlar bunları ancak yirmidört saat seyredebilirler.

Baskı makinasının başından dönerken, kalpazan Rollot (Karısı başka bir adamla yaşıyor) kaşlarını çatıp altı puntoluk bir yazıyı okuyor. Yazıyı tashih ediyormuş gibi numara yapıyor. Dudakları dua edermişçesine kıpır kıpır. Gözlerinin önünden ayıramadığı metafizik bir büyüye benzeyen o güzel yazıyı ben de biliyorum.

Doğa fikri

Bütün herşeyin zirvesinde; parlak ve yüce havanın en yüksek noktasında, o ebedi söz söylenir...

Ve evrenin büyüklüğü; o yaratıcı kuralın tükenmeyen, bitmeyen, yorulmayan bir titreyişi ve yanılanmasıdır...

... Bütün yaşantı, onun anlarından biridir. Her yaşayan, onun biçimlerinden biridir. Değiştirilemeyen bir zorunlulukla ondan doğan eşyaların ardışık düzenleri, onun altın zincirinin kutsal bağlarıyla birleştirilmişlerdir. (1)

Öğle vakti çalan bir zil, bize onbeş dakikalık bir dinlenme sağlar. Eski masaların üzerinde acele acele birşeyler yeriz. Herkesin önünde açık bir kitap vardır. Dillot, **Kilisenin Genel Tarihi**'nin XV. cildini; Laherse, **Alman Grameri**'ni; Guillaumet, «**Came**»nin («**Camelote**» nin kısaltılmışı, hapishane kitaplarından farklı görünmemesi için tıpkı onlar gibi ciltlenmiş) bir cildini, yani **Kazanova'nın Anıları**'nın üçüncü cildini; Rollot ise, Balzac okuyor. Benim de önümde açık duran bir kitap var: H. Taine, **Zeka Üzerine**, III. bölümü: **Aklın Bilgisi**... Gilles, kitabın kenarlarını bir sürü notlarla doldurmuş. Doğanın bilinmeyen kuralları («Şans» diyecektim, ama burada bu değirmenin içinde biz de zincirlerimizi «değiştirilemeyen bir zorunluğun kutsal bağlantılarına» eklemek istiyoruz), tam çiçek açacakları bir zamanda iki genç hayatı ezdiğinde, yani yirmi yıl önce bizim için zengin bir ruhsal gelişim sağlamış...

---

(1) Gustave Hervé (1871 - 1944). Fransız ihtilalci anti - militaristlerinin liderlerinden biri ve **La Guerre Sociale**'in editörü. 1914'de birdenbire vatansever olmuş ve gazetesinin ismini **La Victoire** olarak değiştirmiş.
Miguel Almereyda (Bonaventure Vigo) (1888 - 1917). İhtilalci yayımcı. 1916 - 1917 arasında bastırılana dek «Bozgunculuk» kampanyasını yöneten **Le Bonnet Rouge**'un kurucus. Kendine öz pasifist bir stili olan Almereyda, Alman parası almak suçuyla tutuklandı. Mahkemeye çıkmadan, esrarlı bir biçimde hapishanede öldürüldü. Oğlu Jean Vigo, ünlü bir film yönetmeni oldu.

O günlerde, işlediği günahlarla çoktan çökmüş olan asil bir ailenin başına, çoğu kimsenin duymadığı trajik bir olay gelmişti. Çocuklar, bencilliğini ve zavallılığını sorumluluk maskesi altında saklayan iki yüzlü bir hakim olan babalarına karşı, kocası tarafından ezilen annelerinin tarafını tuttular. Daha henüz kendini bulmaya başlamış bir ressam olan oğullardan biri kendi kendisiyle uzun mücadelelerden sonra ölüm kararını verdi. Nefretle dolu bir insanın kızgın ruhu ile titremeden av tüfeğinin tetiğini çekti. Yaşantısının en güzel dönemlerinden biriydi. Temiz bir aşk, sanat, Paris, gelecek onun önünde uzun bir yoldu. Ama o, yazılı kanunların cezalandırmadığı kötülükleri cezalandırmak için baba katili oldu. Mahkemede herşeyden önce ailenin şerefini kurtarmayı yeğ tuttular. Sonuç olarak delikanlı hiç bir şey açıklamadan bütün suçu yüklendi. Bütün aile de babasının yaptıkları hakkında tek bir kelime bile söylemedi. Ailenin nüfuzlu kimseler üzerindeki etkisi, onu giyotinden kurtardı ve Guiana'daki Saint-Laurent-du-Maroni'nin ceza kolonisine gönderildi. Cezası yirmi sene ağır hapisti. Tek bir şey istedi: kafasının yaşamasına izin verilmesini. Nüfuzlu tanıdıkları onun bu, ölüm cezasının affettirilmesinden çok daha zor olan isteğini de yerine getirdiler. Bilginlerin ve filozofların yirmi kitabı hapishanede kendisine verildi. Çünkü değirmen, hiçbir şeyden düşünce kadar nefret etmez...

Dikkatli eller tarafından bir mahkumdan diğerine geçirilen bu kitaplar hapishanenin karanlığını aydınlatmıştı. Bu ışık, aydınlattı yüzleri de içine alarak, yirmi sene hapishanede seyahat etti. Yoldaşım Gilles yeni yaşantısını ona borçludur. Hapishaneye girmeden önce bu dört köşe çeneli, dört köşe kafalı

boksörün bütün yaşantısı, adeleleri ve içgüdüleri tarafından yönetiliyordu. Sonunda da kazandığı ödülleri bırakıp kanundışı bir insan oldu. İlk başlarda hapishane onun için ölümden de kötüydü. Sonra ışık onun da yüzünü aydınlatmaya başladı. Baba katili ona şu tavsiyede bulundu: **Oku.** Artık adelelerini kullanamayan sporcu tüm evrenin - hatta sonsuzluğun - bu basılı kağıtlarda saklı olduğunu öğrendi. Bir keresinde bana şöyle yazmıştı:

«Pişman değilim. Vahşiliğimden sıyrıldım artık.»

Bu hazineyi, totemlerini savunan vahşilerin hırsıyla koruyorduk. Hapishane insanları aptallaştırmaya çalışır: Yani hareketleri makinalaştırmaya, kişiliği yok etmeye, beyni durdurmaya... Sosyal mücadelenin bir kolunu, yani bizi kesmek için kullandığı metod budur. Değirmende düşünenler, kafalarının durmadan tehdit edildiğini hissederler. İçerdeki yüzlerce aptal ve deli, sonlarının ne olabileceğinin bir örneğidir. Tutkular, sabit fikirler, düşler, cinsi halüsinasyonlar, kafalarında dolanıp dururlar. «Kafanı sağlam tutmanın tek yolu,» demişti mantıklı Laherse, «bir şeyle uğraşmaktır. Ne olursa olsun: İster İncili oku, ister Almanca yada Siyamca öğrenmeye başla...» Çalışmanızı aklınızda sürdürdüğünüz sürece, idare yabancı dil öğrenimine izin verir. Ama bir kaleme sahip olmak yasaktır. Hapishanedeki beşinci senemde Pascal'ın **Pensées** ve Marcus Aurelius'un **Meditations** isimli kitaplarını getirtebilmek için izin istedim. Bu isteğim reddedildi.

Pascal ve Marcus Aurelius gene de bizim hapishaneye girdi. «Tek Gözlü» diye çağrılan Jean Fleuriot (diğer gözünü çırçır makinasının bıçağında bırakmıştı - hırsızlık, altı sene) tahliye olunca, Paris'e kadar gitti, sırf o kitapları alıp bize göndere-

bilmek için. Eline elli frank sıkıştırılan bir gardiyan hapishane duvarının arkasında iyice sarılıp sarmalanmış olan bir paketi aldı. Hepimizin uğrunda seve seve otuz gün ceza hücresinde yatacağımız, değeri tarif edilemiyecek kadar büyük bir hazineydi bu. Paketin içinden üç paket tütün, iki tane **Le Matin,** üç kutu çikolata, **Salon d'Automne**'den çıplak bir kadın resmi (Guillaumet'in arzusu üzerine), Pascal ve Marcus Aurelius'un kitapları çıktı.

Saat dörtten (yemek saati) sonra gün çok ağır geçer. Saatler boşa gitmeyecek artık.

21

● DÖNÜŞLER

Günün ilk yemeğini haber veren dokuz zili çalınca, ceketlerimizin üzerinde yazılı olan numaralara göre atölyelerin kenarında sıralanırız. Yemekhanedeki arkadaşlarım, buraya tesadüfen benden birkaç ay önce yada birkaç gün sonra düşen birileri. Uzun dönemde yapılan değişik işler, eğitim seviyelerine ve değişik meraklara göre birçok gruplar yaratıyor. Ama yemekhanenin bu dar sıralarında, kayıt numaralarımıza göre, üst üste oturmamız çok daha değişik insanlar tanıma fırsatı veriyor bana. Sağımda, ufak tefek, asık suratlı, hastalıklı, elleri kırmızı yaralarla dolu, tırnakları kirli, muhasebeci olan Ruelle oturuyor. Solumda ise şişman, kırmızı suratlı, düz burunlu, umutsuz bir İtalyan. Adı Zetti. Hergün kantinden yarım şişe şarap alıyor, bunu çorbasına döküyor, içine ekmek doğrayıp bir de şeker ekledikten sonra kırmızı dudaklarını şapırdata şapırdata içiyor. «Yediklerimiz midemizde nasıl olsa karışıyor,» diye izah ediyor nezaketle bana.

Sevdiğim tek komşum parlak gözlü, yirmi yaşında, Lüxemburg'lu bir arabacı. Yanından **Petit Laruousse Illustre**'yi hiç ayırmıyor. Onu sistematik bir şekilde kelime kelime okuyor. «Kendimi eğitiyorum,» diyor gülümseyerek. Hem utanıyor, hem de yaptığı işten çok memnun oluyor. «Bazı kelimeler beni şaşırtıyor: **buirette, feminine noun, haystack** gibi. Kadın isimlerini andırıyorlar. Samanların üstüne yatmış bir kadını hatırlatıyorlar bana.» Şiir aleminde yaşayan bir çocuk Martin. **Petit Larousse** ona, **Scheherazade**'ın masallarından çok daha fazlasını anlatıyor.

Mutfak bölümünde çalışanlar, ellerinde soğuk şarap testileri ile sıraların arasında dolaşıyorlar. Eğer paranız varsa, günde yarım litre şarap alabilirsiniz. Paraları olmayanlar, sadece diğerlerini kıskanmakla yetinirler.

Yemekhane, eski bir manastırın bölümlerinden biri. Beyaza boyalı odaları, parmaklıklı pencereleri ve her iki tarafında okul sıraları var. Herkes önündeki masanın gözüne ekmeğini, asla yıkanmayan çatalını ve kaşığını koyar. Onları bir parça ekmekle yemeğinizi yemeden önce temizleyebildiğiniz kadar temizlersiniz. Yemek kapları da pistir. Bazıları senelerce yıkanmamıştır. Uygar bir şekilde yaşamaya ne gerek var? Yemek yemek, temel ihtiyaçlarımızdan birisi. En pis şartlar altında en iğrenç şeyleri yiyip gene de yaşamımızı sürdürebiliriz. Yaşamak, düşünmek demektir. Üzerinde yaralar olan Ruelle'in çirkin ellerine bakın. Ekmeğinizi yiyip bu pis suyu içerken, «bütün herşeyin zirvesinde söylenen o ebedi sözü» düşünün. Eğer burada size rahat bir yaşantıyı hatırlatan tertemiz, beyaz eller olsaydı, aynı şevkle düşünebilir miydiniz bunu?

Bir domuz gibi yiyin, ama düşünün.

Mutfak kazanlarının dibinde kalan parçalar hemen etrafa dağıtılır. «Kırıntı isteyen var mı?» diye bağırır mutfak bölümündeki adam. Çıplak kollu, kirli elli, durmadan terler... Bütün masalardaki yemek kapları üstüste konur ve hep birlikte bulaşık kabına atılıp çıkarılırlar.

Yemekhaneden çıktıktan sonra atölyelerin yabile adımlarını şaşırmıştır. «Uygun adım, diyorum, allahın belası.»

Onun sesi kesilince sayı saymaya «Jap» başlar. Bizim bu şekilde dönüp durmamızdan korkunç eğlenen, pek de fena olmayan bir gardiyandır...

Herkesin kendine göre bir yürüyüşü vardır: hırslı, ayaklarını sürüyerek, yere hafifçe basarak ve sert adımlar atarak. Üniformalarının altında herbirinin birbirine benzemeyen vücutları vardır. Dik başlar, yana kaymış şapkalar, yuvarlak omuzlar, kemikli dirsekler. Haşarı çocukların beceriksiz yürüyüşleri, eskilerin ritmik adımları...

Yürüyün mahkumlar, yürüyün! Bir, iki, bir, iki. Bu yürüyüşün sonu yok. Zamanın sonu yok. İşlenecek suçun sonu yok. Sefaletin sonu yok. Domuzların yönetiminin sonu yok.

Arasıra durarak yarım asırdan beri devam eden bu yürüyüşe ben en az ikibindöryüz kere katıldım. Yavaş yavaş, yaşantı ve hayat içinde yüzlerce insandan oluşmuş bu zincirin halkaları bir bir değişir. Ama gene bu yürüyüş, zamanın yer yüzünde en az etkilediği şeylerden biridir. Belki de Batı dünyasının insanları bu anlamsız zincir kırılmadan yepyeni bir kader yaratmalı...

Hapishanede kendine birtakım özgürlükler veren Gilles bazen sıranın sonuna kadar durup beni

bekler ve alelacele haberleri anlatır. Bir sabah birdenbire bahçenin köşelerinden birinde önüme çıkıverdi. Dimdik duruyordu. Yüzü bembeyaz olmuş, sinirle dişlerini sıkıyordu. Kolunu ağır ağır çenesine kadar kaldırdı, sonra elinin kenarını boynuna sürdü. Birden tahta ayakkabıların çıkardığı gürültü kulaklarımı doldurdu. Bir sefer daha bahçenin etrafında döndükten sonra Gilles'le tekrar karşılaştık. Bir eli ceketinin altına saklanmıştı. Üç parmağı dışarı çıkıyordu sadece. Üç! Üç kafa kopmuştu. Gözlerimi kırparak anladığımı belirttim. Üçüncü dönüşümüzde Gilles bir kelime söyleyebildi.

«Kahramanca!..»

Bir sene sonra aynı gün, yürüyüş devam ediyordu. Gilles, sapsarı benziyle gene çıktı karşıma.

«Jaurés...»

Önümdekilerle birlikte yürümeye devam ettim. Bu parmaklıklı pencereler... Bir parça güneş ışığı nındaki bahçede biraz hava alırız. Kenarları taş döşenmiş, yer yer çimenli hatta çalılık olan bahçemiz, en iyi yerlerden biridir. Bir ucunda dar parmaklıklı penceresiyle dört katlı gri yatakhane binası vardır. Ama diğer ucundaki alçak kayıt binasının üstünden yaşlı kavak ağaçlarını görebiliriz. Rüzgarla birlikte koyu renkli dallarını bir geriye bir ileriye sallarken okyanusun dalgalarını andıran bir ses çıkartırlar. Kimi zaman açık, kimi zaman bulutlu ve sisli gök ile bu ağaçlar benim için uzun bir süre bütün dünya idiler. Her gün selamlardım onları. Soğuk Kasım yağmurlarına kaderleri ile mücadele eden kalkanlı kahramanlar gibi karşı koymaya çalışan, parlak Nisan güneşinin altında zinde gençler gibi duran bu ağaçlara şiirler yazdım kafamda. Rüzgarda sallanırken bile bir birlik meydana getirmelerini, bu birlik-

teliklerinin içindeki çeşitliliklerini sevdim. Yazın nasıl üstlerinin kuşlarla ve böceklerle dolu olacağını tahmin edebiliyorum. Ama uzaktan ancak bir ayna gibi evreni aksettiren o nefis renklerini görebiliyorum. Güneş etrafı kasıp kavurduğu zaman, sanki deniz kenarındaymışız gibi serin bir rüzgar gelir bu ağaçlardan. Geceleri dalgalar gibi içlerini çeker ve karanlık hücrelerimizde özlemle andığımız o uzak yerlerden taze rüzgarlar getirirler. Hiç görmediğim ama kafamda ezbere bildiğim o nehrin kenarında olduklarını çok iyi biliyorum...

Sıra halindeki tutuklular avlunun etrafında askerler gibi dönerler. Sessizce, birer metre ara ile, çimenlere basmamaya dikkat ederek yürürüz. Tabii bu yüzden de hemen hemen çapraz bir şekilde dolaşırız bahçeyi. Her köşede, mahkumların sıradan çıkmasını önleyen ve konuşmamalarına dikkat eden bir gardiyan vardır. Revirin penceresinden baktığınızda anlamsız bir törendeymiş gibi konuşmadan, durmadan, bitmez tükenmez dairelerin etrafında dönen bu insanlar garip bir manzara oluştururlar. Gardiyanlar sıradan çıkmamızı önlemek için tempo tutarlar: «Bir, iki - bir, iki...» Ne zaman sarkık gerdanlı, ince sesli, şişko «Ördek Ayak» saymayı bıraksa, bahçenin diğer ucunda, iri yarı, şapkası yana kaymış «Çıkık Çene» bir eşek gibi anırmaya başlar, «Biiir, i-kiii... biiir, i-kiii...» Sıraya yaklaşarak ayaklarımıza tekme atar. «Uygun adım Dubeux!» Dubeux bile etrafı aydınlattı. Örümcek, bastonlarına dayanarak helaya doğru kendini sürükledi. Yüzyirmi saniye... Bahçenin etrafında diğer mahkumlarla birlikte yürümeye devam ederek dudakları korkunç bir sırla mühürlenmiş olan bu adamın önüne geldim.

«... Öldürüldü.» diye cümlesini bitirdi Gilles.

22

● GECE

Akşam çöküyor. En uzun ve en zor saatler bile sonsuzluğun içinde eriyor. Boşluğun karanlık derinliklerine ağır ağır düştüğümüzü hissediyoruz. Acı çekmenin bile o güçlü duygusu yavaş yavaş kayboluyor. Size farkettirmeden iliklerinize dek işleyen bir hastalık gibi... Umutsuzluk, yada çılgınlık haykırışları, sessiz bir üzüntüye bırakıyor yerlerini. Yürüyüşlerimiz, boşluğun içinde sürüyor. Senelerden beri dairelerin etrafında dönerek boşluğa düşüyoruz... Vertigo... İşte sonunda akşam geldi. Midem bulanıyor.

İnsanlardan oluşan zincir, bahçelerde, ritmik bir şekilde içiçe dolanıyor. Eğer yaz ise, başımızın üzerinde sonsuz, sakin bir gök vardır. Yok, eğer kışsa, yıldızlar, yada gölgeler bize dikkat bile etmezler. İki sıra insan, hücrelerinin bulunduğu yatakhanenin kapısında birleşiyor, demir merdivenlerden yukarı çıkıyor ve hücrelerinin önünde tekrar sıra

oluyorlar. Bir gardiyan koridorlardan hızla geçerek, hareketsiz duran kuklaları sayıyor.

Hücre kapısının sürgüleri gürültüyle kapandı. İşte burada yalnız ve hareketsiz duruyorum. Yoksa bu bir düş mü?.. Yürüyüş devam ediyor. Saatler geçiyor. Gri bir karanlık içinde hayatlarımız döne döne kayboluyor. Midem bulanıyor. Üzeri numaralı bir mezarda yalnızım. Üçüncü kat, numara yüzyetmişbir. İki metre derinliğinde, üç metre uzunluğunda, Küçük bir parmaklıklı pencere, daha doğrusu bir yarık. Ama göğü görebiliyorum. Bulanık bir beyaz rengi var. Karyola, manastırdakilere benziyor. Demir üzerinde bir şilte, kaba çarşaflar, gri yün battaniye... Bunların hepsi aynı şekilde katlanıyor sabahları. Zil çaldıktan sonra ayakta durmak yasaktır. Bu dar mezarda yürümek için yedi dakika var... Bu akşam gök yavaş yavaş kararıyor. Kavaklarım dışarda mırıltılarına devam ediyorlar. Soluk mavi gök, kopkoyu bir karanlığa bürünecek şimdi. Eğer onca korkunç günden sonra küçücük penceremin önünde durup böyle de düşünmeseydim, hayat yaşamaya değer miydi?.. Buna «Hayır!» diye cevap vermek isterdim. Güçlü olmalısın. Kendini kandırıyorsun. Boş düşünceyle geçen bu anın hiçbir anlamı yok. Ama bütün varlığım aksini haykırıyor... Suratı paramparça olmuş, elleri dökülmeye başlamış bir cüzzamlının yaşama hırsını anlıyorsun. Kırmızı, akşın gözlü Lamblin'i anlayabiliyorum. Müebbet hapis yemiş, en ufak bir umudu bile olmadan geçmiş onbeş yıldan beri bahçede dönüp duruyor. Ama bütün bunlara rağmen yaşamak istiyor. Geri zekalı, her otuz saniyede bir isterik kahkahalar atan («O orada, orada, orada» diyor, eliyle çirkin bir hareket yaparak). Fla-Fla'yı da anlıyorum. Gülüyor Fla-

Fla. Ama ölümün ne olduğunu birden bire anlayacak olursa herşey bitecek, korkuyla bağıracak. Çünkü yaşamak istiyor. Yaşamak, o bile... Onların haklı olduklarını biliyorum. Acılarının ta derinliklerinden nefis bir Haziran akşamı gibi onlar da beni haklı çıkartıyorlar. Ben korkak değilim. Kişinin yaşaması gerek. Güçlü olmalısın! Sırtındaki yükü buna göre taşı...

Her gün ayın anda, akşam yoklamasından sonra hücremin kapısının önünde beklerken, aynı düşüncelerle üçüncü katın koridorunda yürümeye devam ederim. Bir atlayış, birkaç hızlı hareket, bir saniye... Belki de saniyenin onda biri kadar bir zaman alacak bir düşüş... Oniki metre, keskin bir acı. Kafatası taşların üzerinde parçalanıyor. Belki de fazla hissedilmeyen bir acı. Kemikler kırılıyor. O zaman yürüyüş bitecek, zaman yok olacak, garip bir biçimde çekiyor insanı.

Hücrenizde birkaç dakikalık okuma zamanınız vardır. Füller'in kurşun kalemle kopyasını çıkardığı, akşam aramasında bulunmasın diye gömleğinizin altına sakladığınız gizli portreye bakabilirsiniz. Gardiyanların geliş gidişleri arasında kulaklarınızı dikerek yavaşça bir sigara içebilirsiniz. Tabii kokunun belli olmamasını sağlamak zorundasınız. Yatağınıza uzanıp, temizlik bölümündeki bir adamın gardiyanların helasında bulduğu **Petit Parisien**'in bir parçasını okuyabilirsiniz: «TÜRKİYE İLE SIRBİSTAN ARASINDA BARIŞ ANLAŞMASI İMZALANDI.» Demek Balkanlarda savaş varmış. Yada bir yoldaş, bir arkadaş tarafından gizlice yazılmış bir mesaja alelacele göz gezdirebilirsiniz...

Gece oluyor. Avlunun duvarında gezinen birinin elindeki fenerin ışığı, pencerenin par-

maklıklarını aşarak hücrenin tavanını aydınlatıyor. Koridorlardan birinde yanan bir ampulün verdiği ışıkla garip şekiller meydana geliyor. Yalnızlığın verdiği serin bir zindelik... Sükûnet içinde yüzüyorum. Yavaş yavaş günün tozlarından, küllerinden ve çamurundan arınıyorum. Gece ne denli büyük... Uzayın saflığı, kocaman dalgalar gibi penceremden içeri giriyor. Uzakta bir yerlerde bir trenin düdüğü çalıyor. Raylar, işaret ışıkları, istasyonlar, akşamleyin küçük bir kentin meydanı, kahvelerin donuk ışıkları, eski bir evin merdivenlerinde öpüşen bir çift, kadın ve erkek... Yakında bir yerden bir haykırış, gecenin derinliğine gömülüyor.

«Sentinel, nöbet nasıl gidiyor?..»

Sessizlik.

Daha uzakta ses yankılanıyor.

«Sentinel, nöbet nasıl gidiyor?..»

Sessizlik, yankı...

Gücü düşünüyorum. Serbest ellerimi, hücremi dolduran geceye uzatıyorum. Ben, inanılmayacak bir biçimde özgür değil miyim?.. Herşeyim benden alındı. Değirmene zincirle bağlandım. Geride bana kalan tek şey, eğer istersem, aşağı atlayarak yaşantıma son vermek... İstersem yapabilirim bunu. Bu, benim gücümün sınırları içinde. Kimse durduramaz beni...

İçimde taşıdığım dünyanın kristal bir küresi var: tam, mükemmel. Ben özgürüm, çünkü artık bana kimse birşey yapamaz. Bir parça zincirle duvara bağlı, titremeden gözlerimi nasıl kapayacağımı biliyorum. Bırakın, zorunluluk kendi yoluna gitsin... Ben tamamen razıyım buna. Dünyayı ikiye böldüm: zincirler ve şeylere - benim bedenim de buna dahil. Çünkü o da bir şey'dir. - siz hükmedersiniz. Kristal dünyam,

iradem ve özgürlüğüm kaçınılmaz bir biçimde benimdir, ben hükmederim onlara ancak.

Zamanın geçişinin esrarını düşünüyorum. Sonu olmayan saatler ve dakikalar vardır: bir anın sonsuzluğu... Birçok boş geçen saat vardır: zamanın boşluğu... Sanki hiç yaşanmamışlar gibi arkalarında tek bir anı bile bırakmadan geçen sonsuz günler ve haftalar vardır. Arkamda bıraktığım yılları artık birbirinden ayıramıyorum. Zaman bizim içimizde geçiyor. Onu hareketlerimiz dolduruyor... Bir nehirdir o: dik yamaçlı, dümdüz akan, renksiz dalgalı. Kaynağı boşluktur, boşluğa akar. Onun kıyılarına kentler kuran biz, kanlarımızla ve kafalarımızla üzerine yaptığımız barajlarla renklendirdik onu... Zaman, benim düşüncelerimin dışında var olamaz. Ben ne yaparsam o odur. Işıkla doldurduğum an, sonsuzluğa dek aydınlattığı boşluk içinde parıldayan bir yıldızdan gelen bir ışık huzmesi kadar değerlidir. Ölü şeylere ayırdığım boş saatler ve günlerin, gölgelerden öte bir varlığı yok. Muhakkak ki asıl gerçek olanlar düşlerim...

Yatağımın üzerine ölü bir adam gibi uzanıp (ellerimi bile bir ölü adam gibi göğsümde birleştiriyorum) gözümü tavandaki soluk gölgelere dikip hapishanenin gri taşlarının ağırlığı altında ezilerek binlerce yıldır esir insanların tek sığınakları olan inançlarını yeniden keşfediyorum.

Gece ilerliyor. Düşüncelerim oradan oraya sıçramaya başlıyor. Tıpkı bir mum ışığı gibi. Uykunun eşiğinde o zehirli an geliyor. Tanıdık bir tutku, damarlarımızda oynamaya başlıyor. Vücudumuzun her hücresinde hissediyoruz onu... Anılar bir işkence oluyor... Kent, acaba pırıl pırıl parlıyor mudur bu anda Evinizin önünde duran lamba acaba yanıyor mu?.. Yağmurdan sonraki toprak kokusu?.. Masum

masum gülümseyen çocuk «Bilinmeyen» tarafından tehdit mi ediliyor?.. Arzuladığınız bir kadın mı var?.. Yürekleri sevgiyle dolu olanlar, kıskançlıktan ve ölüm korkusundan dolayı bu tutkularını çok acı bir biçimde ödüyorlar (Sevilenlerin hayatı burada diğerlerinden çok daha narin)... Izdırap, delilik... Altıyüz erkeğin vücudu, sessizlikte bir ağızdan bağırıyor...

Birden bir ışık, yüzümde parlıyor. Bir gardiyan, elinde lambasıyla bir hırsız kadar sessiz geçiyor. Sonra vahşi bir çığlık geceyi yırtıyor. Sessizlik, onu içine alıyor.

«Tanrım! Tanrım! Tanrım!»

Güçlü bir ses yalvarıyor. Bir kafa, belirli bir tempoyla bir duvara vuruyor. Demir merdivenlerde acele adımlar duyuluyor, bir kapı açılıyor, mırıltılar.

«Tanrım! Tanrım!» diye tekrarlıyor umutsuz ses, «Tanrım!»

Diğer sesler onu susturmaya çalışıyorlar.

Üç dev gölge, üç gardiyan, hücresinde Dillot'un etrafını sarıyor. Sırtında pijamaları var. Elleri titriyor, alnı yanıyor.

«Çıldırıyor,» diyor Cauliflower.

«Kafasına bir battaniye at!» diye fısıldıyor başka biri, «Çabuk ol!..»

Pijamalı adamın etrafındaki gölgeler büyüyor, sonunda umutsuz adam ateşler içinde onları farkediyor, korkuyor ve bir çuval gibi kendisini saran battaniyelerin içinde yuvarlanıyor. Birkaç saniye boğulan bir adamın kızgınlığıyla mücadele ediyor. Sonunda kolu bir açıklık bularak dışarı çıkıyor. Artık yardıma çağırdığı tanrı değil, insanlardır:

«İmdat! Öldürüyorlar, imdat!»

«Kes sesini,» diye bağırıyor gardiyan.

Koca bir el ağzını kapatıyor ve haykırışlarını ke-

siyor. Sessizlik, bir çuvala tıkılmış olan bu çıldırmış insanı çamurlu bir su gibi içine alıyor.

Derin bir uykuya dalmışım. Yeni bir gün doğuyor. Hazırım. Değirmeni yeneceğim mutlaka.

23

● GARDİYANLAR

Hapishanenin içinde yaşayan üç tür insan, sanki bir okyanusun karşı kıyılarında oturuyorlarmışcasına birbirlerinden uzaktırlar. Dış güvenliğe bakan, ordunun gönderdiği askerler vardır. Onlar, dış duvarlardaki kulelerde dururlar. Gardiyanlar ise içeride bizimle birlikte yaşar. Çoğunun evi, ailesi vardır. Kahvelere giderler. Gümrük memurunun, yada trafik polisinin üniformalarından pek de farkı olmayan sarı çizgili üniformaları vardır. Ama hayatlarının aşağı yukarı üçte ikisi bu duvarlar arasında geçer. Zavallı mahkumlara verilen ağır cezalar, bizden çok onları ezer. Mahkumlar, cezalarını çektikten sonra bu duvarların arasından çeker giderler. Gardiyanlar ise, emeklilikleri gelene dek yani altmış yaşlarına kadar bu duvarların arasında kalırlar. Sırf geriye kalan ömürlerini küçük şarapçı dükkanlarında harcamak için...

Küçük kasabaların arka sokaklarında hâlâ gaz lambalarıyla aydınlatılan karanlık boş kahveler var-

dır. İşte burada çatık kaşlı Cauliflower, kırmızı tenli Spike Chin, koca elli Ironsides ve soluk yüzlü, şişman Latruffe, anahtarlarını ceplerine yerleştirip kağıt oynayarak günlerini geçirirler. Tesadüfen oradan geçen biri, pis oyun kağıtlarını ellerinde tutan bu yaşlı adamları görünce, garip bir korku duyar. Yaşantı ile onun arasına giren ve onu kapmaya çalışan gölgelere benzer bunlar. Çünkü gardiyanların yaşlı elleri, yeşil çuhanın üzerinde de kime ait olduklarını hemen belli ederler

İşe yeni giren gardiyanlar, başlangıçta senede sekizyüz frank alırlar. Yirmibeş yaşından altmış yaşlarına kadar geçen otuzbeş senede ağır bir disiplin altında, günde oniki saatlerini geçirirler bu hapishanede. Sigara içmeleri, mahkumlarla konuşmaları, kendi aralarında gereksiz sohbet etmeleri, görevdeyken kitap okumaları ve oturmaları yasaktır. Onları da çavuşları kontrol eder. Ve kurallara en ufak direnişlerinde de hemen şikayet edilirler.

Üniformalı adam, mahkum sürüsünü korur, tıpkı bir çoban gibi. Aynı sessizlik, onu da etkiler. Ama biz kalabalığız. Bakışlarımız anlayışla dolu. Bütün atölyenin sahte bakışlarla gözlerini diktiği gardiyan ise yalnız...

Onun saatleri bizimkilerden daha mı kolay geçiyor? Biz seneden seneye acı çekiyoruz, o, gün be gün acı çekiyor. Akşam olunca kavak ağaçlarının altından geçip leziz bir akşam yemeğine, şarabına, gazetesine, karısına doğru yürüyor. Çoğunda bir alkolik suratı var. Yüzleri sarı olan diğerlerinde ise, kolonilerde iken kaptıkları karaciğer ve bağırsak hastalıkları var. Bazıları koca göbekli. Tembel tembel yatıp, patates yiyip şarap içen köylüler gibi... Ama kuşkusuz onlar hayatlarından çok daha memnundurlar.

Gardiyanlar, muhafızlık ettikleri adamlardan ne daha iyi, ne da daha kötüdürler. Onların hepsini iyi tanırız. Biliriz ki Tartarin'in üzgün bakışları samimidir. Kimseyi rahatsız etmeyen tatlı bir ihtiyardır o. Gururlu Marseillais'in frengisi olduğunu, çocukken başının bir sürü dertlere girdiğini de biliriz. «Saksı,» dediğimiz Réséda'nın iyi kapli olduğunu, çünkü karısının onu boynuzladığını da biliyoruz. Ama bir keresinde ona, «Boynuzlu,» diyen biri, Richardeau tarafından haşlandı.

«Kötülük etme! Bu adamın mutsuz olduğunu göremiyor musun?.. Bahse girerim ki sen ondan çok daha fazla boynuzlusundur...»

Senegal'de aldığı bir madalyayı göğsünden hiç indirmeyen «Ördek Ayaklı» nın birazcık kaçık olduğunu, ama çoğu kez bize iyi davrandığını ve genellikle büyük bir ailesi olduğundan başının dertte olduğunu biliriz. Yaşlı Gramps'ı severiz. Saçları aklaşmış, yaşından da ihtiyar gösteren bir adamdır. Onu severiz, çünkü bir keresinde bize şöyle dedi.

«Hadi, hadi, yakınıp durmayın, siz buradan çıkacaksınız... Ya ben, ben bütün hayatımı geçirdim burada, tam otuzdört sene. Emekliliğime oniki ay kaldı ve geçirdiğim hayat da beş para etmez, biliyor musunuz!.. Şimdi söyleyin bakalım, nedir benim değerim, ha?..»

Evet, hiç de fazla değil. Grams, işine hiç aldırmaz ve konuşmamıza göz yumar. Ama biz bu kez de onun yakalanmaması için dikkatli konuşuruz.

«Bunca yıldan sonra adamın başını derde sokmanın hiçbir anlamı yok!..»

Herhalde iyilerden çok, kötü gardiyanlar vardır. Her zaman ayak parmaklarının ucunda yürürler. Onlarda bir avcı içgüdüsü vardır. Atölyede hiç ummadı-

ğınız bir anda başlarını çevirirler. Rafların arasında fısıldaşan birilerini yakalamaktır tüm arzuları. Bir kitabın arasına sıkıştırılmış, üzeri yazılı küçük kağıt parçasını hemen görürler. Üzerini aradıkları mahkumun elbiselerine sızan en ufak tütün kokusunu bile alırlar. Her sabah başgardiyana bir dosya dolusu rapor gönderirler. Diğer gardiyanlar da görevlerini ihmal ettikleri ve beceriksiz oldukları kanısını yaratmamak için birkaç kişiyi şikayet etmek zorunda kalırlar. Onlar da cezalandırmak için tanımadıkları birkaç kişiyi seçerler.

Bir sabah, birkaçımız, revirin bahçesinde kötü gardiyanlardan bahsediyorduk. Bir parça güneş ışığının altında toplanmış birkaç veremli, bir kör ve tifolu bir adam... Hemen hemen herkes, kimin kötü olduğu hakkında bir yargıya sahip.

«Madagascar, pullarını almak için mektuplarımızı çalıyor...»

«Dupart, bir mahkumu zincirle bağladıktan sonra kollarını kırmış...»

«Aborton, yalan yere yemin edip bir zavallıyı ağır cezaya gönderdi...»

«Cauliflower, mutfakta görevliyken o kadar çok çalıyordu ki neredeyse açlıktan ölecektik...»

«Hani Dartanyan denen Begaud var ya, kantinden şarap çalıp yerine su koyuyor... Bunu yaparken gördüm onu...»

«Yarım Litre, duvarın öbür tarafından içeri gizlice bir paket kaçırmak için yirmi frank aldı, ondan sonra da paketi götürüp başgardiyana verdi, parayı da cebe...»

«Hepsi, hepsi,» dedi birisi umutsuzlukla, «Hepsi aynı. Hiçbiri bizden daha iyi değil...»

«Hatta daha kötüler...»

«Bizden daha güçlüler...»

«Evet, bizden daha güçlü olanlar daha kötü...»

Onlar ne daha güçlü, ne de daha kötü. Değirmende kimsenin gücü yok. Sadece sistem insanlardan daha kötü...

24

● YILLAR

Pazar günlerini atölyede geçiririz. Makinaların sessizliği, bizim de konuşmamızı önler. Hareketsizlik, uyuşturur hepimizi. Oturduğumuz yere bağlanırız sanki. Saatler yavaşça geçer. Anılarla dolar kafamız. İçine sığınabileceğimiz kitaplarımız, özellikle iyi kitaplarımız yok. Atölyedeki tembelliğimizden sonra bahçedeki ritmik yürüyüşümüze başlarız. Yürüyüş bazen sıcakta (kurallara göre gırtlağımıza kadar ilikli olan gömleklerimiz bu sıcakta vücudumuza yapışır), bazen de soğukta (neredeyse parmaklarımızın uçları donar), hiç durmadan devam eder. Eğer hapishane bahçesindeki soğuktan donmuş o üç ağaç bize kışın bir parkı hatırlatabilirse mutlu oluruz.

Ayda iki kez Pazar günleri saat ondan öğleye kadar mahkumlar «Hapishane» başlıklı kağıtların üzerine ailelerine mektuplar yazarlar. Hapishane, yada kişisel meselelerle ilgili olmayan herhangi birşey yazmak yasaktır.

Nouzy, karısına yazarken, oğullarının eğitimi

üzerine biraz öğüt vermiş: «... ona fetişlere tapmayı öğretmelerine engel ol ve mümkün olduğu kadar erken ona iki yüzlülüğün ne demek olduğunu öğret...»

Saygıdeğer Sivil Kontrol Memuru, 6852 numaralı mahkumu atölyenin küçük bürosuna çağırdı. Saygıdeğer Sivil Kontrol Memuru Sibour'un ince bir burnu, gri renkli teni, dar dört köşe omuzları, ayaklarına kadar inen bej pardesüsü vardı. Nouzy'nin yazdığı satırları eliyle işaret ederek,

«Bu da ne demek oluyor?..» diye sordu.

Rouen'li yaşlı anarşist, canlı gözlerini kıstı.

«O mu, fetişler mi Hiç, sadece fetişler efendim.»

«Sana fetişlerden söz etmiyorum. Eşine burada ne yazdığını soruyorum.»

Bu memur, «Eş,» kelimesinden çok hoşlanırdı.

«Eşi» imiş, «Allahın belası herif...» dedi içeriden bir ses.

«Şey efendim, bunlar benim fikirlerim...»

«Şunu iyice kafana sok ki Nouzy, sen buraya fikirlerini yaymak için gelmedin. Eğer seni bir daha yakalarsam, mektup yazma iznini kaldırırım. Şimdi bu mektubu gelecek Pazar bir kez daha yaz da görelim...»

«İçinde fikir olmasın mı efendim?..»

«Görüyorum ki beni anlamışsın, gidebilirsin.»

Birkaç kişi, gene de kendi kendilerine etrafa fikir yayma izni vermişlerdi. Ama başgardiyandan gelen bir emir, bizim gibi birkaç kişinin yararlanması için atölyenin duvarına asıldı: «Mektuplarınıza, aile meselelerinizden başka hiçbir şey katmayınız!»

Arkalarında sevdikleri birkaç kişiyi bırakanlar - özlenen bir kadın, bir çocuk, hücrelerindeki yalnız gecelerde umutsuzlukla düşlenen bir sevgili - kızgın-

lık ve öfkeyle yazışmalarını devam ettirmeye çalıştılar. Anlatılması yasak olan şeyleri anlatmak için gizli kelimeler aradılar. Neler hissettiklerini anlatmaktan nasıl kaçınabilirlerdi?.. O umutsuz haykırışlarını bastırıp, korku ve kıskançlıkla kıvranan ruhlarını sakinleştirip, bir türlü gelmeyen mektupları beklerken içinde oldukları bu durumu kimseye anlatamadan ne ile teselli olacaklardı.

«Karıma mektup yazarken,» dedi Guillaumet, «O pis posta memurunun ve boynuzlu Verdigris'in sinsice gülerek yazdıklarımı okuyacaklarını düşündükçe suratlarını parçalamak geliyor içimden. Böyle birşey yapmak ne denli mutlu ederdi beni.»

Kayıt numarası 4552 olan (Bu en aşağı onbeş-yirmi seneden beri onun burada olduğunu belirtiyordu) komşum Duclos, fısıldayarak şöyle dedi.

«İşin en kötü yanı, ruhunuzu açıklamanıza bile izin vermemeleri. Onsekiz yıldır buradayım, alışamadığım tek şey bu...»

Baba katili olan Duclos, dördüncü senemde benim komşum oldu. Bundan önceki onbeş sene, gardiyanların gözünden uzak, okuyup yazabileceği ve oldukça iyi manzaralı bir yerde çalışmakla geçmişti. Büyük bir yeşil bahçe, bir çeşme ve içinde balıklar olan küçük bir havuz vardı çalıştığı yerin önünde. «Başvezneci» nin masası küçük bir bahçeye bakıyordu. Tekbaşına günlük işini bitirdikten sonra Duclos, önündeki Spinoza'yı açıyor ve büyük bir arzuyla okumaya başlıyordu. Üzerinde hemen hemen hiç çıkarmadığı yün bir ceket vardı. Beresini kulaklarına kadar indirirdi. Okumaya başladıktan on-onbeş dakika sonra sandalyesine gömülüp rüya görmeye başlardı. Seneler, acılarını azaltmış, vücudunu eskitmiş, damarlarındaki kanı kurutmuş ve anılarını unutturmuş-

tu. «Ama kafam durmadı,» derdi bana, «Sadece biraz zekam yavaşladı. İhtiyarlık çöktü üstüme, belimi büktü ve bana şöyle dedi, 'Dinlen!'. Gerçeği söylemek gerekirse, belki de bana, 'Yavaş yavaş öl artık.' dedi. Ama ben duymazlıktan geldim...»

Artık önündeki kitabı ilk zamanların sabrıyla izleyemiyordu. Başını kaldırıp parmaklıklı pencereden yemyeşil küçük bahçeye, güllere ve leylak ağacına bakıyor ve rüya görüyordu. Havuzun içinde balığın tıpkı bizimki gibi kaderinden kaçamayıp hep aynı yerde yüzdüğüne dikkat ediyordu. «Evrende o kadar çok hapishane var ki,» diye düşünüyordu yaşlı mahkum, «Her hapishane bir evren, her evren bir hapishane... İki metrekarelik bir yere tıkılmış bu balık, kaderlerinin sınırlandırdığı bu insanlar ve hapishanede bizler... Bu küçük kentin havasız, ışıksız odalarında doğan ve ölecek olan insanlar...» Artık parmaklıklarla bölünmemiş bir göğü düşünemiyordu. Yukarıda yıldızlar bile kristal bir hapishanenin içinde dönüyorlardı. Daha mı akıllı düşünmeye başladığına, yoksa yavaş yavaş delirmeye mi başladığına karar veremiyordu. Hapishanede mümkün olabileceği kadar sakin bir hayat geçiriyordu. «Gerçekten durumum iyiydi. Ayda bir-iki kez elime gazete bile geçiyordu..» Bu itirafı, kıskançlıklar yaratıyordu.

Duclos düşünürken, eski bir rahip olan Moure, (Seks suçu, sekiz sene), yarı karanlık bir odada, hesapları kontrol etmekle geçiriyordu vaktini. Onsekiz sene boyunca iyi bir tecrübe kazanmış olan elleri, kurallarda yapılan hataları, tehlikeli sırları nasıl halledeceğini iyi biliyordu.

Moure, sabırlı bir insandı. Yaşından hiç beklenmeyecek kadar çevik, yumuşak sesli, soluk suratlı ve bakışları anlayışlı bir insan. Edindiği hayat tecrübe-

sinin sonunda açık sözlü olmayı tercih ediyor. Ceza hücresindeki otuz günlük süresini tamamlayan Duclos'la oldukça iyi geçiniyorlar. Ama Duclos, hücreden biraz daha fazla titrek, biraz daha çökük ve biraz daha zayıflamış olarak çıktı. Onun ender raslanacak iradeli insanlardan biri olduğunu farkettim. Bize getirdiği kitaplardan dolayı zaten çok şey borçluyduk ona. Varlığı bizim için çok daha değerli bir şey oldu.

Moure, herkesin gözünü diktiği bir işi elde etmişti. Havuzdaki balıklar bile birçok kişinin kafasında çeşitli heyecanlar yaratıyordu. Yalnız kaldığı zamanlar Moure kendinden geçerdi. O, her zaman karmakarışık esrarların içinde yaşamıştı. Ama yaşantısı şimdiye dek hiçbir zaman böylesine dolu olmamıştı bunlarla. Öğleden sonraları «Gelen Mallar Listesi» nin bir kopyasını çıkarmak için odasına çekilir ve orada gizli mektuplarını açardı. Bunların içlerinde kıvrılmış, garip kokulu saç parçaları vardı. Değişik renkteydi bu mektuplar. Bazıları bir kurdeleyle, üzeri büyük bir özenle yazılmış beyaz bir kağıda iliştirilmişti: «Georgette, 26 Kasım.» yada, «Lucienne, Benim küçük sevgilim, Paskalyanın ikinci gününde...»

Bu kız isimleri, her zaman erkek isimlerine benzerdi. Mektupların üzerine iliştirdiği küçük kağıtlara açık saçık sözler, yada küçük iltifatlar yazmaya bayılırdı Moure. Gözlerini kapatıp burun deliklerini açarak, bu kurumuş insan sperminin mide bulandırıcı kokusunu hiç tasinmeden içine çekerdi. Sonra bakışları, mekanik bir şekilde havuzda yüzmekte olan balığı izlerdi. Yavaş yavaş suyun yüzünde kiraz dudaklı, iri gözlü, genç bir kızın hayali belirirdi. Genç bir adam, diz çökerek bir çiçek uzatırdı aşığına. Sonra Moure başını önündeki kağıda eğerek şöyle yazardı: «Antoinette, benim küçük sevimli sevgilim.» Dudak-

ları titrer, dayanamayıp, bunların altına vahşetle açık saçık sözler eklerdi.

İşte böylece günler, mevsimler, hatta yıllar, arkalarında hiçbir iz bırakmadan bir duman gibi yokolurlardı.

İlkbahar acı-tatlı bir mevsimdir. Nisan'da bahçedeki ağaçların tomurcuklanması, göğün mavileşmesi, günlerin ısınması ile doğanın ta içinden gelen güçlü bir ses sinirlerimizi gevşetir ve bizi uyuşukluğumuzdan uyandırır. Nisan, eski acılarımızı depreştirir. Ama bundan daha çok, yitirmekte olduğumuz enerjiyi tekrar kazandırır bize. Üçyüz tahta ayakkabı yere daha güçlü basmaya başlar. Soluk yüzler pembeleşir, bükük sırtlar düzelir... Kimi zaman yürürken kendi kendime şiirler yazarım. Değirmeni yendiğimi hissederim bu anlarda...

«Sadece yirmi ay kaldı!» diye fısıldar Gilles, yanımdan geçerken.

25

● SAVAŞ

Bir Pazar gününün o masmavi göğünü hatırlıyorum. Günü, geniş ve ağaçlıklı avlunun beyaza boyalı duvarlarının önüne konmuş olan sıraların üstünde geçirmiştik. Gizli bakışlarla, ağır sıcağın altında sandalyelerine çökmüş olan gardiyanları gözlüyorduk. Güneş, otları kavuruyordu. Yerden göğe doğru yükselmekte olan sıcak havayı görebilirdiniz. Hareketsizlik, sıcak, ezici parlaklık, yeni ve şaşırtıcı bir düşünce üzerinde toplanmıştı: savaş.

Savaşın haberini daha yeni almıştık. Bütün büyük tarihi olayları öğrendiğimiz gibi, bunu da bilinmeyen yollardan öğrenmiştik. Kafam bomboştu. Bütün Avrupa üzerinde, atalarının ellerinde taş baltaları tutuşu gibi tüfeklerini kapmış milyonlarca insanın birbirlerine karşı yürüyüşlerini, o korkunç gerçeği kafamda canlandırmaya çalıştım.

Benden birkaç adım ötede bir Alman oturuyordu. Basit, güçlü, namuslu, herzaman rasladığımız tiplerden biriydi. Zaman zaman herkesin gözü bu

adama, bir zamanlar diğerleri gibi kardeşimiz olan, ama şimdi başka bir yerde olsaydık hiç düşünmeden öldürebileceğimiz bir düşman olan bu adama çevriliyordu. (Çok geçmeden «**Boche,**» demesini öğrendik. Ama bu terimin onun için söylendiğini hiç sanmıyorum. O, bize çok fazla benziyordu. Nefretin, özellikle kitlelerin nefretinin, etkilerini gösterebilmesi için belirli bir mesafeye ihtiyacı vardır.)

Oldukça ateşli görünen Miguel, yanıma yaklaşarak elime bir kağıt sıkıştırdı o akşam.

«Ölebileceklerin ilki olmak için dışarıda olmak istiyorum,» diye yazıyordu. «Savaşta Fransızlarla Almanların arasına en önde atılmak ve şöyle bağırmak istiyorum: Hepiniz çıldırmışsınız. Sizler kardeşsiniz!.. Benimle gelecek olan herkes ölecektir. Ben ölü bir yıla aitim. Kendimi bir raslantı sonucu dünyaya gelmiş ve şimdiden kaderi bile çizilmiş bir insan gibi hissediyorum...»

Olaylar, anlayamadığınız bir basitlikle gelişiyordu. Savaş, boşlukta birdenbire patlamıştı. Nedenleri hakkında hiçbir bilgimiz yoktu. Böylece biz, o çılgın günlerde avrupada savaşı başka bir gezegenden ilgisizce gözetleyen tek insanlardık belki de... İlk günlerde, o korkunç savaş ateşi içinde en az etkilenen birkaç avrupalının arasında olduğumuz muhakkaktı...

Geceleri hücrelerimizde, yakındaki bir kasabadan gelen garip gürültüleri duyabiliyorduk. Cepheye gitmekte olan askerlerin doldurduğu istasyonlardaki coşkun kalabalıkların «Marseillaise» ı söyleyişlerini, tren düdüklerini, bandoları... O garip heyecanı içimizde duyarak bunları dinler ve sonra korkunç bir üzüntüyle sessizliğe, boşluğa ve acı dolu gecelerimize dönerdik.

Zafer söylentileri geliyordu. Rollot, bir şiir gibi

şu sözlerle başlayan bir mektup aldı: «Bu gece bir zafer gecesi. Ben mutlu bir kadınım...» Yüzünde eğri bir gülümseme, kızarak okudu mektubu. Kenarına, kendisi için bir cevap yazdı. «Sen çılgınsın. Etrafta sadece sıkıntı, sıkıntı var.» Ele geçen kentlerin isimleri söyleniyordu: Liége, Mauberge, Charleroi, Lille. Yenilgi, hapishanenin üstünden siyah bir bulutun gölgesi gibi geçti. Hiçkimse ayrıntılar hakkında birşey bilmiyordu. Elimize geçen her fırsatta soru sorduğumuz gardiyanlar hiçbir şey söylemiyorlardı. Düzelticiler sivil yöneticilerin kapılarını dinliyorlardı. Aldıkları şu haberden sonra Compiégne'nin Almanlar tarafından işgal edildiğinden emin olduk: «Böyle bir zafer daha elde ederlerse çok geçmeden Paris'te olurlar!» İhanet söylentileri dolaşıyordu etrafta. İnsanlar ihanet eden generallerin toplantıların ortasında öldürüldüklerini söylüyorlardı. Küçük bir grup olan biz ihtilalcileri en çok üzen yoldaşlarımızın kaderiydi. Karşı koymaya çalışmışlar mıydı? Öldürülmüşler miydi? Onların vahşi çetelerin hücumuna uğradıkları, savaşın cesetlerinin üstünde sürüp gittiği aklımıza geliyordu. Birimizin ziyaretçisi geldi. Ona ziyaretçisine sorması için birçok sorular söyledik. Ziyaret odasından aptallaşmış bir şekilde döndü.

«Hiçbir şey olmamış... hiçbir şey... Anlaşılan Hervé gönüllü yazılmış. Almereyda da... Anatole France da. Bütün arkadaşlar birliklere katılmışlar. Bazıları nişan bile almışlar...»

Evleri kuzeyde olanlar artık mektup alamıyorlardı. Askeri mahkumlar gelmeye başlamıştı. Gözlerinde garip bir sevinç parlıyordu. «Şikayet etmeyi kesin!» dediler. «Burada ne kadar rahatsınız bilemezsiniz!», «Cepheye, sonunda ölüm olan o yaşantıya dönmektense burada beş sene yatmaya razıyım!»

Cephede gördükleri vahşet kafalarında daha yepyeniydi. Gördüklerini bütün ayrıntılarıyla anlattılar bize. Küçük albino kafalı bir polis müfettişi'nin oğlu olan Deguy elinde bir kılıçla karşısındakine saldırıyormuş gibi yapıyordu. «Süngüm herifin ciğerine saplandı kaldı, ayağımı dayayıp zar zor çıkardım...» Pirene'lerde yakalanan asker kaçağı Minot, sahte pasaportunu bir sürü rakkamla doldurmuş. «Ne kadar çok olursa o kadar iyi.» Birkaç kişi ile birlikte yemeği almak için birliğin mutfağına indiklerinde gördüklerini şöyle anlattı: «Bütün oda kırmızı, sarı ve siyahtı. İnsan diye birşey kalmamıştı ortada. Sadece yeri kaplayan kan gölünün üstünde et ve bez parçaları yüzüyordu... 155 lik bir parça tam yemek kazanının ortasına düşmüş. Nasıl olduğunu tahmin edersiniz...» Cepheden gelen kaçaklar bizim çektiğimiz işkenceyi çok hafif buldular. «Gerçekten de çok şanslı heriflersiniz siz!» Yaşantı hakkındaki bütün düşüncelerimiz altüst olmuştu.

Savaş bize doğru yaklaşıyordu. Geceleyin ufuktan gökgürültüsüne benzer sesler duyuluyordu: toplar. Öğlenleri makinalar durduğunda, sıra sıra mihverli karıncaların dolaştıkları tepelerden ve düzlüklerden top sesleri geliyordu... Kasaba sessizdi. Kaçabilen herkes kaçmıştı. Atölyedeki sivil kafa, huysuz şişman, kırmızı suratlı Bay Fouqier, aramızda bir hayalet gibi dolaşıyordu. Tek oğlu, yirmi yaşında ölmüştü. «Şimdi büsbütün kötü olacak,» dedi Guillaumet, «Sırf yaşadığımız için bizden nefret edecek artık.»

Ama onun bu tahmini doğru çıkmadı. Bay Fouquier'in kırışık alnında yeni çizgiler belirdi. Gözleri artık etrafına daha merhametli bakıyordu. Deponun

karanlık bir köşesinde bize sakalsız genç bir askerin resmini gösterdi.

Anlaşılan, bakanlıktan gelen bir emre göre hapishanelerin boşaltılması yasaklanmıştı. Gardiyanların yüzleri korkudan titriyordu.

«Pazar gününe kadar Almanlar burada olurlar!..»

Acaba nehrin üzerinde savaş olur muydu?.. Nehir, geri çekilmekte olan bir ordu için doğal bir savunma hattıydı. Bizim kilisenin kulesi, topçular için mükemmel bir hedef olacaktı.

«Bizi gerçekten bombalayacaklarını düşünebiliyor musun?» diye sordu Poule dehşet içinde.

«Tabii,» diye cevap verdim.

Korkunun, birinden diğerine sıçrayışını izleyerek yapayalnız yaşıyordum ben. Kafamda büyük bir berraklığa yol açan bir yükselme hissediyordum içimde. Eski dünya, toplar tarafından yıkılıyordu. Değirmen de, toplar tarafından yerle bir edilecekti. Öl ve öldür kanunu, benim kuşağım tarafından da kullanılıyordu. Harekette ben de yerimi almayı, diğerleri gibi acı çekmeyi, dostlarım ve düşmanlarım gibi (Benim için onlar, aynı kural altında ezilen insanlardan başka hiçbir şey değil), ölmeyi tercih ederdim. Ama herhangi bir son, onu cesaretle karşılayan ve kabullenen bir insan için yeterlidir. Herkes, kendi kaderini yaşamalıdır. Marcus Aurelius, bana uysallığı öğretti: «Birkaç parça tütsü otu, aynı mihrabın üzerinde duruyor. Biri önce düşecek, diğeri ise sonra; aralarında hiçbir fark yok... Senin için ne uygunsa ey dünya, benim için de uygundur...» Durmadan sürüp giden voltalarımızı en sonunda durduran bu toplar sayesinde dünyanın gösterdiği teslimiyeti düşünmek, insana garip bir mutluluk veriyor.

Top atışları daha da yaklaştı. Tam üç gün, hücrelerimizden dışarı çıkmadık. Temiz, berrak günlerdi bunlar. Taşların üzerinde ayak sesleri duyulmuyordu. Değirmen, insanları öğütmüyordu artık. Değirmen geri çekilmiş, kendisini ezecek gülleyi beklemekteydi. Dehşet içinde olan gardiyanlar, bizi yalnız bırakmışlardı. İnsana umut veren bir mektup almıştım. Luther'in hayatını okuyordum. Büyük bir sakinlik içinde ben, yapayalnızdım.

O günlerde, yakındaki ormanlarda casusluk yaptıkları iddiasıyla, ama bana kalırsa asker kaçaklarından başka birşey olmayan birkaç kişi yakalanmıştı. İçlerinden biri, huysuz, yaşlı bir köylü; baştan aşağı çamur içinde, mahkemeye çıkartılmadan apar topar ceza evine getirilmişti. Gardiyan Ribotte, onu temizlemekle görevlendirilmişti. Adamı kaburgalarından yakalayıp duşlara doğru sürükledi. Yaşantısında ilk defa pençelerinin arasına istediğini yapabileceği bir insan düşmüştü. Önce adamın kafasından aşağı bir kova kaynar su boşalttı.

«Dur, bekle biraz, bu daha hiçbir şey değil, pis herif... Seni dövmeye başladıklarında suratını ekşitmenin ne demek olduğunu iyice anlarsın... Hem sonra hiç meraklanma, senin için oniki kurşun ayırmışlardır. Bir tanesi bile ıskalamaz seni...»

Sonra adamın kıçına bir tekme attığında köylü öyle bir haykırdı ki, Ironsides, ne olduğunu anlamak için dışarı çıktı. Eline aldığı sert kıl bir fırçayla adamın karnını fırçalamaya başladı.

«Ne oluyor?..» diye sordu Ironsides.

«Bay casus, fırçamın pek yumuşak olmadığını düşünüyor!..»

«Öyleyse ağzından içeri bir kurşun sıkıver.»

«Meraklanma, elime böyle bir fırsat geçerse, hiç

kaçırmam, ah bu casuslar... Onları benim elime verecekler ki, onlara ne yapacağımı çok iyi bilirim ben...» diye sözlerini bitirdi Ribotte.

Savaş uzaklaştı ve bitip tükenmeyen yürüyüşlerimiz tekrar başladı. Günlük ekmeğimiz üçyüz gram olmuştu. Eskisinin hemen hemen yarısı... İçinden ot parçaları, fasulyeler ve kurtlar çıkıyordu. Eski dostumuz olan açlık, artık bir daha ayrılmamacasına yanımıza yerleşmişti. Savaş hakkında herhangi bir bilgimiz olması yasaktı. Sistem, yalnızlığımızın üzerine bir de sessizlik eklemişti. Dış dünyadan hiçbir bilgi alamıyorduk. Ülke, sayısız yaralar almış, kan içindeydi. Ama hapiste olan evlatlarının herhangi birşey öğrenmesi yasaktı... Oğulları çarpışan, kardeşleri askere giden, köylerinin yerinde artık taş yığınlarından başka hiçbir şey kalmamış olan insanlarla doluydu hapishane... Ama, herhangi bir kişinin bunlar hakkında bir miktar bilgi edinmesi bile yasaktı. Fakat gene de savaşın ne denli canavarca olduğu hakkında bir fikrimiz vardı. Parmaklıkların arasında, ta uzaklardan gelen bu havayı sezebiliyorduk. İngilizler, Mezopotamya'da teslim olmuşlardı. Ruslar, Karpatlar'daydılar... Parça parça haberler geliyordu. Tüm dünya haritası sanki kana bulanmıştı. Reims katedralinin bombalanmasını, bize Rollot haber verdi. Ama, çok geçmeden Beaugrand'ın onu ihbar ettiğini öğrendik. Arkadaşım, sırmalı şapkalıların oluşturduğu «Ceza Komitesi» nin karşısına çıktı. Başgardiyan, sinirle parmaklarını önündeki masaya vurmaktaydı.

«Oldukça çok şeyden haberin var Rollat, bu bilgileri nerede edindin?...»

Sessizlik.

«Sana sorulduğunda cevap versen iyi olur, bu bilgileri nereden alıyorsun?..»

«Ay'dan efendim!»

«Ya, demek böyle ha!.. Senin kafanı eğeceğim dostum. Bir dahaki emre kadar ceza hücresinde kalacaksın!»

Hiçbir şey hakkında bilgimiz olmaması gerekiyordu. Fransa'nın en eski yapılarının bombalanması hakkında bile... Yeryüzünde savaş hakkında bilgilenmeleri yasaklanan tek insanlardık biz. Ama hiçbir şey okumadığımız halde ve olayların kaba hatlarını ancak savaşın sisleri arasında ve bu aptalca sistemin gözümüze çektiği perdenin ardından hayal meyal görebiliyorduk. Gene de içimizden birkaçı, olağanüstü bir açıklıkla değerlendirmeler yapabiliyordu. Kazaklar'ın hâlâ birkaç batı ülkesinin yardımını beklediği bir zamanda Rus İmparatorluğu'nun ergeç çökeceğini görebilecek kadar bir bilgiye sahiptim. Avrupalıların daha rüyalarında bile görmelerinden çok önce biz, yaklaşmakta olan Rus İhtilâlini tartışmaktaydık. Uzun zamandan beri beklenilen alevin, yeryüzünün neresinde parlayacağını biliyorduk. Yaşamamız için gereken gücü de bize bu veriyordu.

Hiçbir şey değişmedi. Toplar, bütün Avrupa'ya hükmediyordu. Verdun'da, Kemikler Vadisi'nde, milyonlarca ceset yığılıydı. Aldığı yaralarla kan içinde kalmış olan Fransa, Kanadalıların, Yeni Zelendalıların, Hintlilerin, Senegallilerin, Portekizlilerin yepyeni gücünü boşu boşuna tüketmekteydi. Değirmende ise, altıyüz insan, anlamsız yürüyüşlerini sürdürüyorlar, dışardakinden çok daha kuvvetli olan bir düzenin sürekliliğine boyun eğiyorlardı. Tarihin akışından kopmuş, inanılmaz bir ada gibiydik.

«Belki,» dedi Duclos, alayla, «Avrupa'da sadece biz sağ kalacağız. Makinalı tüfekler, hastalık, delilik, sürdürmekte oldukları ölüm danslarına son ve-

recekler. Ama biz, başımızda Cauliflower, sonsuz yürüyüşümüze devam edeceğiz...»

Işıkların sönmesi gerektiğini belirten zil çaldı. Hapishanenin üstünde, Paris'e gitmekte olan uçakların gürültüsü duyuldu. Gök, sapsarıydı.

26

● DİSİPLİN

Sessizlik kuralının ilk bozuluşunda verilen ceza; azarlamak. İkincisinde ve üçüncüsünde ise; kantinden birşeyler aldırma hakkının kaldırılması, dördüncüsünde; yiyecek olarak sadece ekmek ve su, beşincisinde; ceza hücresi... Hapishane disiplini, açlık üzerinde temellenir. Cezanın ağırlığı ile işlenilen suçun hafifliği arasındaki oran, akıllara sığmaz birşeydir.

Disiplin, kişisel kaprislere bağlıdır. Sessizlik kuralına hemen hemen kimse uymaz. Gardiyanlar ise, verdikleri raporlara suratlarını beğenmedikleri insanların ve haklı davranmak için rasgele seçtikleri birkaç kişinin ismini yazarlar. Her atölyede «Kötü tavırları» ile tanınan birkaç kişi vardır ve bunlar da iki günde bir mutlaka cezalandırılırlar. Bunlar, genellikle insana saygısızca bakan uzun boylu, zayıf gençlerdir. Gardiyanlar, onların «Serseri Gençler,» olduklarını düşünürler. İçlerinde gizli gizli bu gençlerdeki yaşama hırsına karşı büyük bir kıskançlık

gizlidir. Orta yaşlı gardiyanların genç mahkumları durmadan cezalandırmalarında, bu içgüdüsel kıskançlık rol oynar. Kırk yıllık yaşantılarının altında ezilen, görünmeyen zincirlerle bu hapishaneye bağlı ve önlerinde hiçbir gelecekleri olmayan bu adamlar, değirmenin bir türlü ezemediği, ergeç yeni maceralara doğru uçacak olan yaşantılara karşı garip kıskançlıklar duyarlar. Oysaki onlar, hiçbir suçları olmadığı halde altmış yaşlarına kadar bu hapishanenin koridorlarını tepmeye devam edecekler...

Cumhuriyetin sarıya boyalı ambleminin altında oturan başgardiyan, sabahları toplanan Ceza Komitesinde, etrafına adalet dağıtır. Sessizlik kuralının bozulması, mahkumların birbirleriyle haberleşmeye çalışmaları, işde dikkatsizlik, tütün içmek... İşte, öğle yemeğine gitmeden önce cezalandırdığı suçlar bunlardır. İntihara teşebbüs, homoseksüellik ve hırsızlık, otuz gün hücre ile cezalandırılır. İhbarcılara tabii ki biraz hoşgörü gösterilir.

Bekarlıktan sonra en büyük sıkıntı, tütünsüzlüktür.

Hautereau, tütün kullanırken yakalandığı için sırmalı şapkalıların önüne çıktı. Geceki arama sırasında gardiyan La Tuile, nefesinden garip bir koku almış ve birdenbire sol yanağına tütünden sararmış parmağıyla vurmaya başlamıştı.

«Ne var orada?..»

«Hiçbir şey.»

«Öyleyse aç ağzını da göreyim.»

Hautereau, üniformalı adama daha fazla karşı koymaya cesaret edemedi. Gardiyan, pis iki parmağını ağzının içine daldırdı ve dişlerin arasından bir parça tütün çıkardı.

Kırkbeş yaşlarında, kızıl saçlı, kurumuş bir ba-

lık gibi dümdüz bir kafası olan Hautereau, şimdi sırmalı şapkaların önünde bir asker gibi duruyor.

«Bu senin ikinci yakalanışın Hautereau, tütünü nereden aldın?..»

«Buldum efendim.»

«Bundan daha iyi bir cevap arasan iyi olacak. Sana otuz saniye veriyorum. Yoksa ne olacağını iyi bilirsin!..»

Başgardiyan bıyıklarını düzeltiyor, sırmalı şapkasını, bileğinde gümüş saat olan eliyle hafifçe yana kaydırıyor. Yarım saat sonra yiyeceği nefis yemeğin düşüncesi, kendine güven veriyor.

Hautereau kaşlarını çatmış, tehlikede yaşamakta olan yaşlı arkadaşını düşünüyor. «Güzel delikanlıların» iltifatlarını ödeyecek kadar parası var. Hiçbir şeyi eksik değil. Mahkumlara verdiklerini, çöp kovalarından elde ediyor. Ceza evinde sigara içmek yasak olduğu için, gardiyanların çoğu tütün çiğnerler. Ancak birkaç tanesi, o da yalnız kaldıklarında sigara içer. İzmaritleri koridorların ve avluların kenarlarına yerleştirilmiş olan çöp kovalarına atarlar. İki günde bir bu kovaları temizleyen ve onları asitfenikle silen adam, tükürüklere karışmış izmarit parçalarını teker teker ayıklar, onları yıkar, durular, kurutur ve tekrar satar. Sigara artıkları tekrar içilir, tütün parçaları çiğnenir.

Hautereau, içini kaplayan ihbar duygusunu bastırıyor.

«Düşündün mü?»

«Evet efendim. Buldum onu, size söyleyebileceğim tek şey bu.»

«Disiplin odasında kırk gün!»

Disiplin odası, aşağı yukarı bir atölye büyüklüğündedir. Camları boyalı, dar ve parmaklıklı pence-

releri ile karanlıktır. Elli santim kadarı siyaha boyanmış olan duvarların üst kısmı, kirli sarıdır. Girişe kocaman dört köre tel bir kafes konmuştur. Gardiyan orada durur. Hayvan terbiyecisine ayrılmış bir yer gibidir burası. Birçok ayı kafesinde olduğu gibi odanın ortasına yarım metre aralıkla beton sıralar yapılmıştır.

«Elbiselerini değiştir.»

Hautereau, boyun eğiyor. Her zamanki elbiselerini burada giymesine izin yok. Yoksa, yeterince cezalandırılmamış olur.

«Gir içeri!»

Tahta ayakkabılarının yürürken çıkardığı sesler, karanlık, kafes, bunların hepsi, girer girmez onu ürkütüyor. Duvarda danseden, durmadan dönüp duran kuklalar görüyor. Bu duvarlardan, kafesten ve kendisinden başka hiç bir şeyi yok. Duvardaki kuklaların gardiyanı çağırdıklarını duyuyor. Ayakkabılarının çıkardığı sesleri duyuyor. Açlığı bütün bedeninde hissediyor. Bitmez tükenmez günleri düşünüyor. Kocaman bir cezanın içinde başka bir ceza bu. Hautereau, içeri giriyor. Bütün gün sadece bir parça kuru ekmek yiyen ve sabah çorbası içen disiplin odasındaki insanlar, yirmi dakika kollarını önde, yirmi dakika da arkada kavuşturup yürürler. Her yirmi dakikada bir ortadaki beton sıraların üzerine oturup, bacaklarını birleştirdikten sonra kollarını da yanlarına sarkıtarak on dakika dinlenirler. Her gün, bu şekilde tam otuz mil yürürler. Onuncu günün sonuna doğru, disiplin odasındaki adam, her dönüşte düşmeye başlar. Ayakları kesilmiş, yaralar açılmaya başlamıştır. Eğer yürümeyi reddecek olursa, «Deliğe» atılır. Bayılırsa, bir hafta revire kaldırılır. Ayakları sarıldktan ve vücudu bir parça yemekle kuvvetlendikten sonra delilerin dansındaki yerini tekrar alır.

«Kırk gün,» diye düşünüyor Hautereau, «Bu kırk gün içinde herhalde en az iki kez revire giderim.»

Bilmediği birşey varsa, o da delirmeye başladığı. Ama biz biliyoruz. Ona «Deli,» diyoruz. Disiplin odasında dolaşan diğer kuklalar gibi kafasının içindeki kurt, onun da beynini yiyip bitirecek. Dön yaşlı adam, dön!..

Hautereau'nun tutkusu, en çok raslananlardan: seks. Ondan sonra en çok «Davası,» ile ilgili. Altı yıldanberi davası üzerinde çalışmakta. Ve her gün gittikçe daha çok inanıyor masum olduğuna (ki bu yalan). Burada boşu boşuna bulunduğuna (ki bu doğru) ve adalet olmadığını (ki bu da doğru) düşünüyor. Aylarca adalet bakanına, temyiz mahkemesine ve Cumhurbaşkanına göndereceği dilekçeler üzerinde çalışıyor. Yazı yazmak için ne zaman izin alsa, ceza kanunundan aldığı paragraflarla çok uzun zaman önceleri unutulmuş kararlarla, artık ölmüş, yada ortadan kaybolmuş olan şahitlerin söyledikleri üzerine uzun tartışmalarla sayfalar doldurur. Önemli pasajların iki, yada üç kez altı çizilmiştir. Bir orman köyünde küçük bir dükkan sahibi olan Hautereau, erkekliğini, odun toplamaya gelen küçük kızlarda tatmin edermiş. Önce bölge mahkemesi ona altı ay vermiş. Ormanda kızların eteklerini kaldırmak için altı ay. Komşu köydeki bütün delikanlılarla yatan küçük bir hırsızın eteğini kaldırdığı için altı ay. Altı ay, dolaştığı ormanlardan mahrum kalmak... Bu, ona inanılmaz bir adaletsizlik ve dayanılmaz bir işkence gibi gelmiş. Bir avukat, temyiz mahkemesine başvurmasını ve davaya yeniden bakılması için dilekçe vermesini tavsiye etmiş. Ağırceza mahkemesi, suçunu yedi seneye çıkarmış ve jürinin isteği üzerine bu cezaevine gönderilmiş. Doğal bir hareket için verilen

bu kadar değişik bir ceza, çok geçmeden oynatmasına sebep olmuş.

Tahta ayakkabılarının çıkardığı ses odanın duvarlarında durmadan yankılanır. Aralardaki korkunç sessizlik, zamanın gri pençesini kesip atıyor. Sonu olmayan daireler etrafında dönen yedi adam... Bir İtalyan olan Asparadus, karısıyla gizli gizli konuştuğu için cezalandırılmış. İki hafta... İki genç: Floc ve Taupin. İkisi de pezevenklik yaparlarmış. Biri **Porte de Clichy** bölgesinden, diğeri ise **Place Blanche**'dan. Floc'un sağlam bacakları ve bir insana hakaretten de daha ağır gelen bir göz atışı var. Her yirmidört saniyede bir, içinde bulunduğu kafesin bile kendisini bu bakışlardan koruyamadığı Spike Chin (Sivri Çene), onunla gözgöze geliyor. Ama Floc, yirmidört günden beri yürümeye devam ettiği için söyleyecek birşey bulamıyor. Gözleri, ayakları kan içinde kalmış, yerde sürünen Taupin'e kayıyor. Taupin'in bazen öylesine başı dönüyor ki, düştüğünü sanıyor. Dizleri çok acıyor, ayak parmakları yirmidokuz günden beri tahta ayakkabıların içinde tıkılı. «Ah bir ölsem,» diye düşünüyor. Ama gardiyanın sesi, onu kamçılıyor.

«Daha hızlı Taupin, daha hızlı!»

Ve Taupin, bu ses üzerine rüzgara kapılmış bir bez parçası gibi öne atılıyor. Hautereau, kendisiyle birlikte dansetmekte olan diğer üç gölgeyi gittikçe daha az görmeye başlıyor. Çünkü onlar, onun arkasından geliyorlar. Ancak köşeleri dönerken kızgın bir surat, gözlüklü bir yüz, yada ifadesiz bir bakış, gözüne çarpıyor. Bütün gölgeler dansediyor. Bütün maskelerin suratı asılmış ve dişleri sıkılmış. Oda gri, sarı çizgileri var. Artık gerçek olan başka hiç bir şey yok.

27

● LATRUFFE

Kendisini çevreleyen duvarlar tarafından tamamen tecrit edilmiş olan hücre, hapishane içinde bir başka hapishanedir. Üç kat hücre: karanlık, yarı karanlık ve aydınlık. İki sıra zindan. Ayrı bir avludan beton bir yarı daire meydana getiren üçgen jimnastik yerleri var. En alt kattaki bir hücrede küçük, rahat bir büro var. Yazın serin, kışın ise bir radyatör ile ısınıyor. Buranın hakimine; soluk suratlı, mavi yanaklı Latruffe'a ait burası. Şapkası, tepesi yuvarlak, aşağı doğru genişleyen kafası için çok küçük görünüyor. Sucuk gibi şiş şiş parmakları, durmadan hiç yanından ayırmadığı anahtarlarla tesbih çeker gibi oynuyor. Kurbanlarını, bütün dişlerini ortaya çıkartan kocaman bir gülümsemeyle karşılar. Sonra da sinsice elindeki anahtarları onların sırtına batırır. «Hiç farkına varmıyormuşsun gibi davran» der onun bu huyunu bilenler, «o da bundan hoşlanıyor.» Sonra kahkahalar atarak uzaklaşır ve karşı-

sındakini rahat bırakır. Ama onun bu yaptığına itiraz edecek olursanız, sizi asla bırakmaz ve kan kusturur. Hile doludur kafası. Örneğin kışın musluğun altına sokup başınızı yıkatır. Sonra da kurulanmanıza izin vermez. Öğleye dek titrer durursunuz. Yazın ise size içemiyeceğiniz bir su verir. Bunun ne olduğunu bilmiyorum, ama sanki içine biri tükürmüş gibi yapışkan bir sıvıdır. Geceleyin, yatağınızı kaldırmak için eğildiğinizde, fırsatı hiç kaçırmadan anahtarlarını arkanıza dayar hemen. Sakın bağırmaya kalkmayın. Sizi ceza hücresine atıp, bir de kendisini öldürmeye kalktığınızı anlatan bir rapor yazar...

«Eğer bir adamsan, yani gerçek bir adam, onunla konuşmanın tek yolu vardır. Bütün yapacağın, ona nazik bir şekilde şöyle demektir:

'Dinle Latruffe oğlum, istediğin götümse hadi durma, al. Ama önce ben seninkini almaya çalışırım. Hadi istersen artık başlayalım, misafirim sayılırsın...'

Fakat böyle bir konuşmaya başlamaya kararlıysan ciddi olmalısın. Çünkü bu herifin altıncı hissi vardır ve kendisiyle dalga geçtiğini anlarsa, bunu iki misli ödetir sana...»

Her iki, yada üç saatte bir havasında olduğu zaman Latruffe dikkatle **Petit Parisien**'ini katlar, masanın üzerine koyar, fenerini alır ve zindanlara iner.

Elinizle hissedebileceğiniz kadar ağır ve yapışkan bir karanlık, bu yarı gömülü beton hücreyi kaplamıştır. Herbirinin içinde tahta bir yatak ve bir leğen vardır. Karanlık o kadar ağırdır ki, kollarınız ona çarpar ve bir-iki saat sonra içinizi kaplar. Zaman kavramı artık yoktur. Her sabah verilen bir parça ekmekle varlığı anlaşılan günler, kaybolmuş

ve karanlığa karışmıştır. Aklınız durur. Kafanızın içindeki o ışık bile karanlığa gömülmüştür. Buradan parlak gün ışığına çıkan bir gece kuşu gibi gözlerinizi kırpıştırarak hasta bir adam olarak çıkarsınız. Buradan ayrılırken ya deliliği arkanızda bırakırsınız, yada beraberinizde taşırsınız. Bu zindanlarda dört sabit fikir vardır: adaletsizliğin dehşeti («Ben masumum» yada «Çok ağır cezalandırıldım, haksızlık bu!»), seks arzuları (bazen kıskançlık), ölümün verdiği dehşet (sevilenlerin ölümü, karanlık içinde artık belirsizleşen ölümler) ve ölüm korkusu. Bunlardan birini seçmek, size kalmış birşey değildir.

Bu dört köşe mağaralarda yaşayan insan artıkları, uzaktan yaklaşmakta olan gardiyanın ayak seslerini duyarlar. Birkaç yudum su umuduyla, kolları, arkasında zincirle bağlanmaktan tutulmuş adam şöyle bir yerinden doğrulur. Yarı deli adam, karanlıkta durmadan dolaşıyor, sonra tahta yatağın üzerine kendini atıyor. Kafasında birtek şey var: kızının ölümü (son bir kez gülümseyen mavi dudakları, yarı saydam göz kapakları, ipek gibi sarı saçları hâlâ gözünün önünde. Durmadan, durmadan hep bunu görüyor. Kendi kendine böyle düşünmekle deli olacağını söylediği halde, gördüklerine kendisi de inanıyor). Ayak seslerini duyunca acılı suratını saklamak için zindanın köşesine çekiliyor, ama gene de o bir parça ışığı kaçırmak istemiyor. O ışık ve Latruffe'un gölgesi, Jeanne'ın belki de ölü olmadığı bir dünyaya ait. Bu arada ışık, yanındaki zindanlara yöneliyor ve ölü kızının suratı, gölün derinliklerinden suyun yüzüne çıkan bir ceset gibi yorgun beyninde tekrar belirmeye başlıyor.

Latruffe, sessizce zindan kapılarının önünden geçiyor. Koridorun ucunda asılı olan lamba, sessiz dar

koridorda ona yol gösteriyor gibi. Lambanın sarı ışığı, duvarların griliği ile mücadele ediyor. Burası, onun ülkesi. Yakaladığı hayvanları yiyerek beslenen bir böcek gibi... Boynunu öne uzatmış, adeleleri gerilmiş, kulakları dikilmiş, yürümeye devam ediyor. Bu, onunla yakaladığı hayvanlar arasında bir mücadele. Ama yakaladığı hayvanların kulakları daha da keskin. Ender olarak onları hazırlıksız yakalıyor. Ama avının peşinde koşmaktan bıkmayan sabırlı bir avcı o...

6 Numara.

Latruffe, demir kapıyı birden açıyor. Lamba, yaşı belli olmayan, yatağın üzerine kıvrılmış bir delikanlıyı aydınlatıyor. Latruffe mırıldanıyor:

«Kalk.»

Delikanlı ağır ağır kalkıyor. Kapı yavaş yavaş kapanıyor, Latruffe gidecekmiş gibi yapıyor. Aslında kapıdan içerisini seyrediyor. Delikanlının tekrar yattığını biliyor. Kapı tekrar açılıyor. Işık tekrar yatağın üzerine uzanmış olan delikanlıyı aydınlatıyor. Bu kez Latruffe kapıyı iyice açıp duvara dayanmış hareketsiz duran delikanlıya doğru yürüyor.

«Ne dedim ben sana?...» diye soruyor Latruffe, fısıldayarak.

Bir an lambasının ışığı altında o korkulu gözleri seyrediyor.

«Ha?»

Latruffe, hafifçe bacaklarının üzerinde sallanıyor. Elindeki lambayı delikanlının yüzüne doğru kaldırıyor, ağır ağır anahtarlarını sağ elinden sol eline geçiriyor. Dudakları titreyen delikanlı, alevin önünde sallanan anahtarları seyrediyor. Latruffe yavaş yavaş ve sessizce sağ elini kaldırıyor, duvara dayalı, savunmasız surata bir tokat indiriyor. Delikanlının

dişleri titremeye başlıyor, gözlerinden aşağı yaşlar yuvarlanıyor. Latruffe tekrar elini kaldırıyor, bir an kararsız kalıyor.

«Bugün için yeter, değil mi?... Yarın itaat et!»

Latruffe, 8 Numaraya doğru yürüyor. Burada sakallı (üç haftadan beri traş olmamış), göğsü kıllı bir İspanyol var. Ya durmadan karanlıkta dolaşıyor, ya çömeliyor, yada yatıyor. Kafasında hep aynı görüntüler var. Kimi zaman bu bir kadın. Bronz renkli, dar kalçalı Tonine, yada Nina'sı, «Nina querida...». Durmadan kulağıyla oynuyor. Şimdi bütün gün ve gece boyunca Nina'sının başka biriyle olduğunu düşünüyor. Bunu öylesine gerçek bir biçimde hissediyor ki, gözünün önünde hep onların birbirlerine değen bedenleri birleşen dudakları ve bir sülük gibi Nina'sına yapışan erkek var... Boğazında bir hıçkırık düğümleniyor, «Aaah...»

Latruffe kapıyı açıyor. Elindeki lambanın ışığı yüzüne vuruyor.

«Sus,» diye mırıldanıyor Latruffe, «Ne diye böyle sızlanıp duruyorsun?...»

Kimi zaman gördüğü halisünasyonlar, zindanını bir sultanın sarayına çeviriyor. Dik, sert göğüsleri olan şu kumralın adı, Lolita. Kendini hiç utanmadan karşısındakine veriyor. Sarışının adı kimi zaman Marise, kimi zaman da Lise. Çekingen, ağır hareketlerle soyunuyor. Beyaz iç çamaşırları, yerdeki beyaz ayı postunun üzerine düşüyor. Ve kız, korkuyla, ama arzu dolu, kendisine uzanan kolların önünden geri çekiliyor. Daha bir sürü kadın var. Sarılıp öpüyor onu. Ve karanlıkta adam, rüyalarına devam ediyor. Sonunda Latruffe onu yakalıyor. Adam solumakta. Erkeklik organı çıplak, elleri ıslak. Latruffe, sinsi bir gülümseyişle içeri giriyor.

«Ya bunu raporumda belirtirsem Martinez, hiç utanmıyor musun?...»

Martinez, bir uyur-gezer gibi önünü ilikliyor. Sonra karanlıkta, hâlâ o pis gülümseyişinin etkisi altında, tir tir titriyor. Karanlık oda büsbütün kararıyor, yumruklarını sıkıyor.

«Te mataré, cobarde!»

Bağıra bağıra söylediği bu sözler «Seni öldüreceğim, korkak!», taş duvarlarda yankılanıyor. Sözleri, bir bıçak kadar keskin. Bu arada Latruffe, vücudunun alt kısmında garip bir his duyarak, memnun bir tavırla geri dönüyor. Odasında rahatça radyatörün karşısına yerleşiyor ve parmaklarını ağır ağır karnının üzerinde dolaştırıyor. Küçük, dar kafasının içinde, zindanda yakaladığı açık saçık hareketler durmadan çoğalıyor.

Latruffe, bu scluk rengini hapisanede geçirdiği yıllar boyunca kazanmış. Son on yıldır aşağıdaki zindanlara o bakıyor. Bu süre içinde tam seksenbin insan onun elinden geçmiş. Mahkumlara, tahliyelerinden önce içlerinde hiç bir şey saklamadıklarından emin olmak için müshil içirtiyor. Latruffe, kendi icadı olan ucu çatallı bir sopayla onların boklarını karıştırıyor. Şafakta, sivil elbiselerini giymiş, hapisanede geçirdiği son anlarda yarı telaşlı, yarı sevinçli olan mahkuma, kayıt bürosuna kadar Latruffe eşlik ediyor. Böyle anlarda bir domuzu andıran suratına geniş bir gülümseme yayılıyor.

«Dışarı çıktığında doğru dürüst hareket etmeye çalış,» diyor ona, «burada hepimizin seni doğru yola sokmak için çabaladığımızı da unutma...»

O sabah, tahliye olan bir mahkum, kapıdan dışarı çıkarken birden geri döndü. Latruffe, midesinde ağır bir darbe ve sırtından aşağı soğuk bir su-

yun aktığını hissetti. Adam, bir yılan gibi kafasını ona doğru uzatarak fısıldadı.

«Kapa çeneni pis kasap. Sana söyleyeceklerimi de unutmamaya çalış... Eğer karanlık bir sokakta seninle karşılaşacak olursam, on santimlik parlak bir çeliği bağırsaklarına gömerim. Anlıyor musun!...»

Tahliye olan mahkum, neredeyse özgürlüğe arkasını dönüyordu. Latruffe, kısa bacaklarının titremeye başladığını hissetti.

«Yürü,»

Ama yılanın başı, bir kedininki gibi büyümüş gözbebekleriyle ona doğru yaklaşıyordu.

«Anlıyor musun? Cevap ver bana aptal herif, yoksa hesabını şimdi mi göreyim!...»

«Anlıyorum,» diye cevap verdi Latruffe, yenilerek.

Karşısındaki adamın mutluluğu sonsuzdu. Kahkahayla güldü.

«Evet, muhakkak anlıyorsun. Ne olsa o kadar da salak değilsin, değil mi?... Pis domuz!...»

28

● HASTALAR

Tel örgüyle kaplı olmasına rağmen revirin pencereleri, «dışardaki» evlerin pencerelerine benzer.

O pencerelerin arkasında, alışık olmadığınız bir sakinlik ve beyazlık içinde yaşarsınız. Bir an için yürüyüşlerden uzaktasınızdır. Gerçek bir yatakta rahat bir nefes almak, yada biraz olsun umut ve işkenceden uzaklaşmak için gelmişsinizdir. Bazı zamanlar ölümün varlığını unutursunuz. Varlığınız, hastaların zayıflıkları için yapılmış bu sığınağın boyutlarına göre büzülür. Yürümediğiniz, avlunun etrafında dönmediğiniz ve bir parça kahve içebildiğiniz için memnunsunuzdur. Saf saf ufak bir yaşantı umudu belirir içinizde.

Lambanın alevi, gazından çok. Ruhum hazır ama vücudum zayıf. (Esirlerin, yok olabilecek bir vücut içinde ölümsüz ruh dinini neden icad ettiklerini çok iyi anlıyorum. Vücut olmasaydı ruhun da hiç bir işe yaramayacağını da çok iyi biliyorum. Ama gene de

kuvvetimle zayıflığım arasında bir ayırım yapmaktan nasıl kaçınabilirim?) Her on ayda bir açlık, yorgunluk yada çalışma tarzımız beni çökertir. Bütün vücudum birdenbire soğur, dişlerim titremeye, kalbim kocaman bir çan gibi atmaya başlar. Başım döner... Revire gidebilmek için ölümün eşiğinde olmanızın gerektiği söylenir. Herhalde ben oldukça yaklaştım bu duruma ki, revire aldılar.

Yat. Ateşten sonra başlayan titreme insanı bitap düşürüyor. Vücudunu ve kafanı rahatlat. Bir süre için kuvvetli olmana gerek yok. Yüksek ateşin sana gönderdiği gizli davetiyeyi dinle.

Esrarlı yolculuğundan döndüğünde, tekrar gözlerini açtığında, beyaz, ılık bir ışığın odayı neşeyle doldurduğunu hissedeceksin. Beyaz yataklar, açık renkli duvarların önüne iki sıra halinde dizilmişler. Yaşlı Madré burda. Düşük omuzları gülmekten sarsılıyor.

«Eee, demek buradasın. Seni burada gördüğüme çok memnun oldum. İnsan ancak burada biraz kendine gelebiliyor...»

«Yada geberiyor...» diye cevap verdi alçak bir ses, başka bir yataktan.

Madré birdenbire sapsarı oldu. Odanın arka tarafına doğru bağırdı:

«Eğer istiyorsan sen geber, ama diğerlerini rahat bırak.»

İyiliksever, bir omuzu sakat, ince dudaklı, uzun, sarı, kemerli burunlu, yeşil gözlü, nefesi kokan ve beyaz saçlı bu elli yaşlarındaki adam, genç bir hastanın soyunmasına yardım ediyor.

«Ben sana bakarım Küçük George. Gardiyan salağın biri... (gülüyor). Bir testi de şarap... Hadi, yat...»

Titreyen dişlerin arasında bir gülümseme ona cevap veriyor.

«Hadi, uyu artık. Hiç meraklanma...»

Yatakları, ihtiyarın az önce yatağa tıktığı hasta delikanlıyı görüyorum. Beyaza gömülmüş, yarı uykulu sesleri duyuyorum. Ayak sesleri geliyor. Uzaktan zil sesleri duyuluyor. Ateş...

Bir başka ses - biraz kalın, şişman, dedikoducu bir kadının sesini andırıyor - yavaş yavaş beynime yerleşiyor.

«... Bundan da çok, tabii. Üç senede tam otuz kişinin öldüğünü gördüm... Bu yatakların her birinde... Hastalardan birinin ölmediği tek bir yatak bile yok... 12 Numarada yirmi sene yemiş katil Pirron (onaltı sene de yatmıştı zavallı)... Orada José, Rivol, Andrieux... 17 Numarada Garon... Tıpkı Van Hoever'e benziyordu... Evet, evet! Ölmeden iki gün önce bana tıpkı böyle bakmıştı. Uykusunda, acı çekmeden öldü... 19 Numarada genç Girod. O yukardakiyle evlenen genci hatırlıyorsun, değil mi Madré Şu yeni gelenin yatağında...»

(Herhalde benim yatağımda.)

Hastalık, Poulain'ı üç gün içinde götürdü...»

Gürültüler. İçeri biri giriyor. Yeni birini getiriyorlar. Gardiyanın sırtında yaşlı bir adam. Koyu renk gözlü, kırmızı suratlı. Şapkasını kaşlarına kadar indirmiş. Heyecanlı bağırışlar onu karşılıyor.

«Vincent Baba!»

Kalın, kaba bir sesle cevap veriyor.

«Benim. Yeterince dolaştım artık. Vincent Baba ölmek için geldi buraya... Tanrım!»

Ölen yada ölmekte olan adamın başındaki gülümseyen kalabalık, tahammül edemiyeceğim bir şey. Uykuya, düşlerime dönüyorum. Yarı uyur bir halde

Thiébaut'un sesini duyuyorum. Bir gardiyan olan Thiébaut sakin bir tavırla konuşuyor. Sesi geniş beyaz bir boşluğun ötesinden geliyor...

«Kontrolcu Dupuis mi? Tabii tanıyorum onu... Kısa boylu, geniş omuzlu, beyaz suratlı biri değil mi?... Sanki her zaman karnı ağrıyormuş gibi duruyor. Pis orospu çocuğu, arkadaşlarımdan birini öldürdü... Kalpazanlık yapan küçük bir Romen... Çok iyi hatırlıyorum, şuradaydı. Dupuis onu dama tahtasını saklarken yakalamıştı. Bir şaka yüzünden revirden çıkınca altmış gün ceza hücresinde yattı... Hücreden gene aynı yatağa, 12 Numaraya döndü ve orada öldü... Ölürken bana şöyle demişti, 'Lütfen, Thiébaut, yarın sabah resimlerimi bana getirmelerini söylemeyi unutma.' Resimlerini vermeyi reddetmişlerdi. Çok yaşamayacağını da iyi biliyorlardı. Ama Dupuis, «Bırakın o da gününü beklesin,» demişti. Sırası Pazar günüydü. Ama ertesi gün... Her üç ayda bir, ne zaman sırası gelse, resimlerini görmek ister, saatlerce, ne kadar izni varsa, gri saçlı yaşlı anasının resmine, sonra ufak tefek bir şey olan kızkardeşininkine ve Braila'daki diğer kardeşlerinin resimlerine bakar dururdu... Ölmeden önce onları görebileceğini sanıyordu. Ceza hücresinden döndüğünde suratı bembeyazdı. Dudakları morarmıştı. Hemen hemen hiç görmüyordu. O gün bir saat kan kustu. Salı günü doktor kendisini muayene ettikten sonra bana şöyle dedi: 'Sonu gelmiş. İki yada üç günü var. Bir kaç morfin iğnesi yapın. Sorun bakalım biraz çukulata ister mi?' Biliyorsunuz, burada size çukulata verildiğini gördüğünüzde, sonunuzun yakın olduğundan emin olabilirsiniz. Çıldırmıştı. Durmadan, «Pazar, pazar,' diye söyleniyordu. Herhalde resimler için... Cumartesi gecesi

öldü... Gözleri birdenbire açıldı, büyüdü. Korkunç bir şeye bakıyormuş gibi. Bana birşeyler söylemek istedi ama sesi çıkmadı...»

Ilık ve güven dolu garip bir duygu içinde isteksizce dinliyordum onu.

«Akrep gerçekten öldürdü onu,» diye devam etti Thiébaut, «Hiç kuşkum yok bundan... İnanır mısın, bir keresinde Dupuis 2 numaralı odadaki ihtiyara gittiğinde, yaşlı adam ona şöyle bağırmış: 'Akrep! Akrep! Akrep!' Küçük şapkasını eline almış, ceketi yerlerde, korku ile kaçışını bir görmeliydin. Düşün! Ne de olsa ihtiyarı ceza hücresine atamazlardı... O da sesini kesmiyor, çığlık çığlığa bağırıyordu: 'Akrep! Akrep!» Üç gün yemek vermediler.

«Öldü mü?» diye sordu biri.

«Öldü... Ama bu başka bir hikaye. Burada İtalyalı bir bankacı vardı. Şaşılacak bir insandı. Tunus demiryollarından dört yada beş milyon çalmıştı... Tabii, affedildi. Şu anda Cannes'da, yada Menton'da keyfine bakıyordur herhalde... Sinsi, kel kafalı, maymun suratlı tam bir orospu çocuğuydu. Gardiyana tütün aldırtırdı. İhtiyar bir kere onu ihbar etti. Asla affetmedi ihtiyarı... Yavaş yavaş, hergün azar azar zehirledi onu. Bilgili bir adamdı...»

Oda, ılık bir ışıkla dolmuştu. Duyulabilen tek ses, onun kalın sesiydi. Ama odayı karanlık, acılı hatıralarla doldurmak için yeterliydi. Gece ışığı, tavanı sarı bir renge boyamıştı. Gözlerimiz ona takılıp kaldı.

29

● ÖLENLER

Yatağın ucunda asılı olan kartın üstünde şunlar yazılı: «Numara 5529, Vincent Augustin, kaynakçı, 66 yaşında,» ve daha aşağıya çirkin bir el yazısıyla şunlar karalanmış: «Zatürre, bu sabah ateşi 40°.» Üç siyah nokta, bir çizgiyle birleştirilmiş. Bu; yoldasın demektir ihtiyar! Küçük Gecrge, oda çok sıcak olduğu halde ayaklarına bir battaniye örttü. Teşekkür ederim bile diyemedin. Kelimeler boğazında düğümlenip kaldı. Suratının yeşil rengi delikanlıyı dehşete düşürdü.

«Tanrım, bütün yaşantım boyunca sağlam ve güçlü biriydim ben... Altmışaltı yaşındayım ama kendimi yirmi yaşımda hissediyorum...»

Bir gece önce, yıpranmış ciğerlerine rağmen yatağında dik oturmuş böyle söyleniyordu. Gözleri ateşten pırıl pırıl parlıyordu. Hastabakıcının odada olmayışından yararlanıp, eski günlerindeki gibi neşeli neşeli konuşmaya çalışıyordu. Üç gündür, bağıra ba-

ğıra konuşmanın zevkini tatmamıştı. Büyük bir zevkle konuşmaya devam ediyor, bunun bir iki saat içersinde kendisini öldüreceğinden hiç kuşkulanmıyordu. Küçük George'un kahkahaları onu daha da coşturuyordu.

«Beaugency'de, Loire'da Chanzy ile birlikte savaştım... Kıştı, yiyecek hiçbir şey yoktu... Ayakkabılarımız delik deşikti, ellerimizde tüfeklerimiz vardı... Biz bütün bunları atlattık. Biz yürekli insanlardık!»

İçi hâlâ enerji dolu idi. Alnı ter içinde kalmıştı. Ona hikayesini, artık fabrikada çalışamayan yorgun yaşlı işçinin hikayesini anlattırıyorlardı. «İşçibaşı, bana takmıştı. Anlıyorsunuz ya, atölyesinde yaşlı işçi istemiyordu. Beni bürosuna çağırtıp nazik bir tavırla konuştu: 'Burada yüz frank var dostum, kendi gücüne göre daha hafif bir iş bulmaya çalış.' Bir memur kibarca beni kapıya doğru iteliyordu. «Düşünün, Bay Vincent. Muhakkak başka bir iş bulursunuz. Bizim işimiz sizin yaşınızdaki insanlara göre değil. Anladığınızdan eminim. Siz mantıklı bir insansınız.' Hiç bir şey anlamamıştım. Dışarı çıktığımda - o sokak köşesini, tütün bayiini, posta kutusunu, sanki şu anda orada duruyormuşum gibi açıkça görüyorum -, birden bire, yirmiyedi yıl ter döktükten sonra bana kapıyı gösterdiklerini farkettim. Aklıma ilk gelen şey, o işçibaşı denilen herifi öldürmek oldu. Bir tabanca almaya gittim.»

İçi hâlâ yaşama hırsıyla dolu. Ama Vincent'in kıllı göğsünün içinde tüküremediği balgamdan başka hiçbir şey yok. Öksürmeye çalışıyor, arasıra yanındaki kovaya tükürüyor. Artık sonu yaklaştı, suratı yeşil bir renkte... Kocaman burnu, yeterince hava alamıyor. Sadece bu kötü saati yaşamak için bunca

yıl boyunca Beaugency'de çarpışmak, açlığı, soğuğu, sevgiyi ve çalışmayı kabul etmek, birşeye değer miydi?...

Bu düşünceleri aklından geçiren Madré, pencerenin yanında durmuş, bir yandan başını sallıyor ve bir yandan da kendine yemek pişiriyor: Soğanlı patates... Yaşlı Vincent, artık düşünemiyor. Yüzü kül rengi olmuş. Ağzı kapalı, şiş göz kapakları soğuk soğuk terliyor. Acı içinde son nefeslerini alıyor. Göğsü durmadan hırlıyor, boğazına dek gelen ve orada takılıp kalan balgamın sesini duyabiliyorsunuz. Beyaza boyalı oda, bu gürültü ve onun nefes alışlarıyla dolu.

Görevli gardiyan içeri giriyor. Üzerinde beyaz elbisesi var. Şapkasını ise hafifçe yana eğmiş.

«Eee, Vincent baba cızlamı çekiyor galiba,» diyor bağıra bağıra (Belki de Vincent onu duyuyor.). «Yatağının önüne bir paravana koysanız iyi olur...»

Thiébaut, yatağın önüne bir paravana kokuyor ve bütün başlar o yöne dönüyor.

«Rrr, rrr... Off!... Rrr...»

Bu hırıldamalar, gittikçe daha da yükseliyor. Monoton bir ritmi var. Zamanla alışıyor insan. Küçük George, Madré ile dama oynuyor. Van Hoever, alçak bir sesle Gobin'le konuşuyor.

Birkaç dakika önce Madré, suratında sinsi bir gülümsemeyle bana doğru gelerek şöyle dedi:

«15 Numaradaki o sarı suratlı ihtiyarı görüyor musun. Şimdiye dek elini bir kadına bile sürmemiş olan Van Hoever o, pis bir herif!... Her Pazar sabahı köyündeki kiliseyi temizlermiş. Bir duvar yüzünden çıkan kavgada komşusunun karısını öldürmüş... Umarım bu günlerde ayakları önde çıkacak buradan... Eğer bana kalsaydı...»

Bu yaşlı vücutta, hapisanenin sertleştirdiği bu ruhta hergün küçük nefretler birikiyor ve bunlar açık saçık el hareketleri ve küfürlerle ortaya konuluyor. Ama onun da kendine göre iyi bir tarafı var; yeterince acı çekmiş, eski bir mahkumun iyiliği ve bağlılığı... Bana anlattıkları karşısında sessiz kalışım, onu utandırmış mıydı?... Sesinin tonunu değiştirdi.

«17 Numarada yatan diğeri, zavallı yaşlı Gobin. İyi bir insan... Tıpkı diğerleri gibi. Çalıştığı yerdeki kasayı alarak kaçmış. Ama bu ona göre bir iş değilmiş. Becerememiş işte... Anlayacağın, bu adamda dürüst bir insanın ruhu varmış. Kendi suçu değil bu. İşte şimdi burada daha üç senesi var. Romatizma, arterid, guatr ve kansızlık, yiyip bitiriyor onu. Ve ancak yaşayacak üç ayı var... Başgardiyan, eskiden yaptığı bir şikayet üzerine ona garez olmuş. Bir de buradan sarmış belayı başına. Ne komedi. Yumurta ve süt. Bütün yiyebildiği bu... Onları da devamlı çaldırıyor. İşte, herşey yetmemiş gibi bir de açlıktan ölüyor... İşin en iyi tarafı da, bu tiplerin herbiri, kendilerinin serbest bırakılmasından başka hiçbir şey düşünmezler... Diğerlerinin teker teker ölüşlerini seyrediyorlar ve ölen insanın kendileri olmayışı, onları mutlu ediyor... İşte insanlık bu!...»

Madré, kesik kesik kahkahalar atmaya başladı. Güldükçe sakat vücudu titriyor, gözlerinin etrafında binlerce küçücük kırışık meydana geliyordu. Belki de çenesinden çok daha hızlı işleyen kafasında neşeli şeyler düşünmekle meşguldü... Muzip bir tavırla konuşmaya devam etti.

«Dinle! Şu ihtiyar düzenbazın iki küçük kuzeni var. Dur, onları sana da anlatayım... Biri sarışın, biri kumral. Onsekiz - yirmi yaşlarında, beyaz tenli,

pembe yanaklı, mis kokulu... Onu ziyarete geldiler, anlıyorsun ya... Ne kadar tatlı kuşlar, ne kadar da güzel sesleri var!... Yürürken kalçalarını öyle bir kıvırıyorlar ki... Küçücük kırmızı yanakları elma gibi. O yanaklar bana, herbiri bir avucuma sığacak memelerini hatırlatıyor.»

Köşede, 15 Numarada, Van Hoever öksürük krizi geçirmeye başlamıştı. Sonra uzun bir süre yerdeki kovanın içine tükürdü. Gobin durmadan bir yanından öbür yanına dönüyor, inlememek için dudaklarını ısırıyordu. Sonra iki yaşlı adam birbirlerine baktılar. Tekrar konuşmaya başladıkları duyuldu.

Sesi bir fısıltıdan daha fazla çıkmayan Van Hoever, «Pis bir herif o,» diyordu, «Bana kalırsa bırakın da gebersin...»

Madré, onun bu fikrine katılarak sözlerini bitirdi.

«Söylediği doğru dostum. Allah için çok doğru... Ben de yaşlı bir domuzdan başka birşey değilim!...»

Pencereden içeri giren bir parça güneş, odayı aydınlattı. Küçük George'un kaba kahkahası, bir an için, ölmekte olan adamın inlemesini kesti.

Yaşlı Vincent, ölmek üzere olduğu için ziyaretçileri arttı. Anlaşılan, ölmekte olan bir insan daha ilginç oluyor. Şimdiye dek cezalandırmaktan öte ona hiçbir ilgi gösterilmemişti. On yıla mahkum edilmiş 5231 Numaradan başka hiç bir şey olmamıştı. Ama şimdi, ölürken, tekrar insanlığını kazanmıştı.

Oda tam bir hareketsizlik içinde. Yataklardan bir fısıltı bile gelmiyor. Madré arkalarda, sessiz bir biçimde yatakları ve şilteleri düzeltiyor. Karşıda iki yaşlı adam, çok eskiden ölmüş ve kurumuş mumyalar gibi. Sonra kendinden emin, otoriter sesler duyuluyor. Kolonilerde yakalandığı bir hastalıktan dolayı

suratı sapsarı olmuş olan başgardiyan içeri giriyor. Gür bıyıkları, siyah ve gümüş işlemeli apoletleri var. Onu, sivil kontrol hazretleri izliyor. Yeşil bir pardesü giymiş. Elinde bir defter var. Şapkasının altında ise sivilceli bir suratla çerçeveli gözlükler... Açık mavi gözleri sulu sulu. Hastabakıcı, üç adım geriden onları izliyor.

Onun, «Bu Vincent» dediğini duyabiliyorduk.

Bu baylar, Vincent'e bakıyorlar. Acaba o, onların soğuk bakışlarını, çektiği acıları görmeyen o soğuk bakışları yüzünde hissediyor mu?... Tekrar gözlerini açıyor. Bir an için gözbebekleri sıhhatli bir insanınki gibi. Paravana, üniformalar, beyaza boyalı oda, tavana vuran ışık, bunları görüyor. Dudakları kıpırdıyor. Ama balgam dolu boğazının hırıltısından başka hiçbir şey duyulmuyor.

«Evet, evet...» diyor sivil kontrol hazretleri.

Ve gidiyorlar. Yaşlı Vincent'in üzerine sonsuz bir sessizlik çöküyor. Ağır ağır kararmakta olan beyninde hâlâ birkaç düşünce dolaşıyor. Üç yıldır bu insanlar, aynı ilgisizlikle onun ölüşünü seyrediyorlar...

Bir başka ziyaretçi. Cepheye gönderilen genç rahibin yerine atanan yeni rahip, kısa bacaklarının üzerinde umulmadık bir hızla ölmekte olan adamın yanına yaklaşıyor. Rahibin iyi, dürüst görünüşlü bir suratı var. Şakakları hafif hafif kırlaşmaya başlamış. Bütün kişiliği (şişman, pembe, iyi traş olmuş suratı, ince dudakları, romantik ve aristokrat görünüşü), suratından giyinişinin en küçük ayrıntılarına dek (kolalı beyaz yaka, mor kadife kurdele) temizliği, rahatlığı ve yaşantının omuzlarına hiçbir yük yüklemediği bir adamın rahatlığını açıkça ortaya koyuyor.

«Benim iyi dostlarım, benim iyi dostlarım...» diye selamlıyor bizi gülümseyerek. Yaşlı Vincent'in yatağının önünde düşünceye dalıyor rahip. Tüm bilincini yitirmiş gibi bir hali var.

«Ah rahip,» diye bağırıyor Van Hoever, yavaşça.

Uykusunun derinliklerinde ölmekte olan adam, hiç kuşkusuz bu sesleri ve gürültüleri duyuyor. Neden şimdi onu rahatsız etmeye geldiler sanki!... Yaşlı Vincent açlıktan ölürken, beş gün sadece kuru ekmek ve su içerek yaşarken, oğlundan altı ay en küçük bir haber bile almadığında, yolun kenarına devrilip kalmış bir ağaç gibi yapayalnız yaşarken rahip onu hiç düşünmemişti. Beaugency'de çarpışan, ellibir yıl işçilik yapan ve üç yılını hapisanede, tek bir hristiyanın yardımını görmeden geçiren yaşlı adamın ruhunda son bir fırtına patlıyor.

«Rahip, galiba kendine geliyor,» diyor hastabakıcı, «Bak, gözleri oynuyor...»

Evet, gözleri oynuyor. Ve o, çok uzaklardan, aklının yavaş yavaş çökmekte olduğu cehennemin derinliklerinden hayata geri geliyor. Demek onun rahat içinde ölmesine izin vermiyorlar ha!... Çocukluğunun derinliklerinden gelen bir kızgınlık, yaşlı adamı kaplıyor. Çocukken, politikada papazlara karşı çıkıldığı günlerde papazların arkasından koşup şöyle bağırırmış:

«Gak gak gak, gaaak!...»

Çünkü onlar, kargalar gibi simsiyah giyinmekten başka hiç bir iş yapmazlarmış. Ölürken, cennete göndereceklerini vadettikleri zavallıların sırtından geçinirlermiş... Şimdi bu karşısındaki, Vincent babayı aptal yerine mi koyacak yani?...

Vincent baba, gözlerini kaldırarak bakıyor. Son-

ra bir kemik yığınından başka birşey olmayan elini oynatmaya başlarken konuşmak için çabaladığını görüyorsunuz. Eli yukarı doğru kalkıyor ve bir yumruk oluyor. Yüzü nefretle dolarak son gücünü de haykırmaya kullanıyor.

«Allah seni kahretsin, allah seni kahretsin!...»

Bu kadar...

Vincent baba, tekrar komaya giriyor. Ama sesindeki kızgınlıktan, gözlerinde yanan nefretten, rahip ne demek istediğini gayet iyi anlıyor onun ve gururla başını öteye çeviriyor.

«Kendinde değil,» diyor, «Artık yapabileceğim hiçbir şey yok. Zavallı dostum...»

Bunları söylerken ne kadar da üzgün görünüyor. Hiç tanımadığı ve herhalde ölümünü gördüğü en az beşyüzüncü adam olan yaşlı Vincent'in ölüşünü görmek ona dokunuyor sanırsınız. Zarif eli, ölü adamın üzerinde belli belirsiz bir istavroz çıkartıyor. Hastabakıcı da üzgün bir tavır takınıyor ve iki adam hakimler kadar ciddi, hiç gülümsemeden birbirlerine bakıyorlar.

«Yemeğim yanacak,» diye düşünüyor hastabakıcı, kırmızı burnunu kaşıyarak.

30

● ÖLMEYENLER

Yaşlı Vincent, birkaç saat önce öldü.

Madré, küçük George'a açık saçık hikayeler anlatıyordu. Zetti, ağzını şapırdata şapırdata çorbasını içiyordu. Odanın arkasında hastabakıcı, masasına oturmuş birşeyler yazıyordu. Gök gittikçe kızardı. Hırıltılar yavaşladı ve birden bire durdu. Sadece yaşlı ruhu durmadan ölüm korkusuyla titreyen Van Hoever anladı ne olduğunu... Hiçbir şey söylemeye cesaret edemedi. Gözleri korkuyla açılıp donuklaştı.

Karanlık basmaya başlarken, ışıklar yakılmadan önce Van Hoever, bu üzüntülü odada kendisini durmadan uyuyan hasta (4627 Numara) ve ölü adamla yapayalnız hissetti. Yaşlı köylünün gözleri, odanın her köşesini taradı. Dikkatle nefesini tutarak ağır ağır hareket etti. Yaşlı, kurumuş kolları - bütün üstü kirle kaplı - pis kokan çarşafları bir kenara itti. Yataktan kalktı ve yalınayak buz gibi taşın üzerinde yürüdü. Önce, pijamaların içinde biraz utarak ve

ayakta olmaya alışamayarak birkaç adım attı. Sonra demirlere tutuna tutuna, yataktan yatağa, Van Hoever ölü adama doğru yaklaştı. Ama herhangi bir ses çıkarmamaya çok dikkat ediyordu. Muhakkak ki ölü adam dün geceki sütünü içmemişti. Bardak hâlâ orada olmalıydı. «Süt, süt!» diye düşündü Van Hoever. «Yoksa o içecek, pis kambur...». Nefret, korku ve hırsla gülümsedi. Evet, süt oradaydı. En sonunda eline geçirmişti. Hemen bardağı boşaltmalıydı. Suratı sessiz bir kahkahayla aydınlandı.

Ama bu kahkahası, ölü adamın önünde birden onu titretti. Gölgeler arasında görebildiği tek şey, kocaman hareketsiz bir surat ve pis kokan açık bir ağızdı. Aynı yolculuğa çıkmaya hazır olan yaşlı Van Hoever'in gözü, cesede takılıp kaldı. Ölmekte olan bedenini bir dehşet dalgası kapladı. Çok geçmeden o da böyle cansız bir vücut olacaktı. Süt bardağı elinde, çenesi titreyerek olduğu yerde dondu kaldı. Birden birisi belirdi.

«Hırsız! Hırsız!.. Yaşlı Akbaba! Yakaladım seni pis herif, ölü adamın sütünü çalıyorsun!..»

Madre'nin vücudu sinirden titremekteydi. İki yaşlı adam, aynı hiddetle birbirlerine baktılar. Aynı gölgenin içinde aynı hatlara sahip olmalarına rağmen, birbirlerine ne denli benzediklerinin farkında değildiler. Bütün odayı ayağa kaldırma korkusundan, ikisinin de dillerinin ucuna kadar gelen küfürler orada kilitlenip kaldı.

«İnşallah o süt boğazında kalır!»

Bütün oda uyanmış, heyecanla korkudan geri çekilen yaşlı adamı seyrediyordu. Cevap vermeden yatakların kenarına tutunarak geri çekildi. Yatağına çıktı. Çarşafları üzerine örttü. Ve söylendi:

«Pis herif, pis herif... Allah kahretsin.»

Madré, onun yatağına doğru koşup başında dikildi. Bir eliyle de ölü adamı işaret ediyordu.

«Göreceksin pis hırsız, onun nasıl öldüğünü gördün. Senden çok daha iyi bir insandı. Sen de gebereceksin, inan buna. Burada, o pis çarşaflarının içinde, şu paravananın arkasında... Tıpkı ona benzeyeceksin, ama biraz daha çirkin olacaksın...»

Batıl inanışları olan Van Hoever, bu beddua ile titredi. Garip bir soğukluk, tüm bedenine yayıldı. Kimsenin haberi olmadan hayvanları öldüren, saman yığınlarını ateşe veren ve efendileri günah işlediği çiftliklere kötülük getiren büyücüleri hatırlamak, onun bu korkusunu büsbütün artırdı. Madré ise söylenmeye devam ediyordu. Uzun süreden beri içine bastırdığı, insanlara ve dünyaya karşı olan nefreti, şimdi ortaya çıkıyordu.

«Öl! Öl! Pis hırsız!»

Hırsızların ve katillerin doldurduğu bütün oda, şimdi yaşlı adama karşı birleşmişti. Bir zamanların «dürüst» toprak ağası, başkalarının mülkiyetine haksız bir biçimde el koyan Madré, kendisinin ne olduğunu unutmuştu şimdi.

«Öl! Öl! Bu senin için kurtuluş olur. Toprağın altına gömüldüğün zaman bizi artık rahatsız edemeyeceksin!..»

Sinsi gözleri, soluk suratlı hasta adamların kendisini gülümsemeyle dinledikleri yataklarının etrafında dolaştı. Hepsinin üzerinde soğuk bir ölüm rüzgarı esti. Uzamakta olan gölgelerin içinde Van Hoever, elini kaldırdı ve yavaş yavaş istavroz çıkardı. «Ey Tanrım...» diye başladı, ama duanın geri kalanını hatırlayamadı. Suratı kirli, eski bir fildişi gibiydi.

Madré sütü aldı ve sonunda sütü içen o oldu.

Yaşlı Vincent öylesine sakin görünüyordu ki, kırışık suratında altmış yılın yorgunluğundan en ufak bir belirti bile kalmamıştı. Yarı açık ağzı hafifçe gülüyor, yarı kapalı gözleri de etrafı seyrediyor gibiydi. Soluk rengi bile normal haline dönmüştü.

Yaşlı Vincent'in cesedini almaya akşam yemeğinden sonra geldiler. Yarı örtülü ceset, sanki daha da ağırlaşmış gibi yatağın içine çökmüştü. Ayakları dışarıdaydı. Ayak parmakları birbirlerinden ayrılmış, katılaşmıştı. Karnı şişmiş, göğsü içeri çökmüştü. İnce boynu, binlerce kırışıkla kaplıydı. Başı, ağır bir taş gibi yana kaymıştı.

«Bu mu?..» diye sordu şişman Ribotte.

Nefes alışı duyuluyordu. Şişman kafasını eğip birkaç saniye ölü adama baktı.

«Evet bu.»

Cesedi ayaklarından ve omuzlarından tutarak kaldırdılar ve sonra da yere serdikleri çarşafın içine koydular. Ölü adamın başı ve omuzları yatağın kenarına çarptı.

«Önemli değil,» dedi Madré, «Artık hissetmiyor, hadi.»

Artık hissetmeyen adamın kollarını göğsünün üzerinde çaprazlayıp çarşafı üzerine örttüler. Uzun, beyaz bir gölgeden başka hiçbir şey kalmamıştı. O anda vahşi bir hayvandan çıkıyormuşçasına bir haykırış duyuldu. Zetti, yüzünü elleriyle örterek odanın ucuna doğru koştu. Bir salgın hastalık gibi, korkusu birinden diğerine geçti. Cesedi kaldırmak için öne doğru eğilmiş olan Madré ile iki hastabakıcı, irkilerek geri çekildiler. İki yaşlı adamın kansız yüzü, dehşet içinde kalmıştı... Sadece bir saniye sürdü bu. Sonra ölü adamı dışarı çıkardılar. Sesler duyuldu, hatta birisi güldü bile. Korku, sadece birkaç kişide

kalmıştı. Ama onların içini korkunç bir umutsuzluk da doldurmuştu.

«Korkuyor musun?..» diye sordu küçük George, Zetti'ye.

Yavaşça Zetti'nin ellerini yüzünden çekti. Soğuk nefesiyle kendine kadar ulaşan bu korkuyu onun gözlerinde okudu.

«Sen delisin!.. Bir ölüden neden bu kadar korkuyorsun?.. Onun için herşey bitti. Zaten yeterince yaşamıştı, değil mi?.. Onun sırası gelmişti, bizimki değil. Yaşlıların ölmesi gerek!»

«Si, si...» diyebildi İtalyan sonunda. Delikanlının sesi onu sakinleştirmişti.

Ama karşıda, 15 ve 17 Numaralı yataklarda onun sözlerini duyan iki yaşlı adam, dehşetle oldukları yerde büzülüp kaldılar. «Yaşlıların ölmesi gerek.» Van Hoever'in gözleri umutsuzca birşeyler aradı. Köylülerin, yataklarının başuçlarına astıkları ve önünde ölüm duası yaptıkları tahta haçlar geldi aklına. «Tanrım,» dedi. Yirmi yıldan beri hiç dua etmemiş olan Gobin, istemiye istemiye onun sözlerini tekrarladı. «Tanrım...» Sonra ikisinin sesi birleşti.

«Bize acı...»

31

● MEKTUPLAR

4627 Numara, çarşafı gözlerine kadar çekmiş, hareketsiz yatıyordu. Hiç konuşmayan ve hareket etmeyen bu hastanın adını kimse hatırlamıyordu. Her gece bir kere kalkıp hayalet gibi yatakların arasından sürünerek geçip tuvalete gidiyor ve sonra da tekrar yatağına dönüyordu. Hapiste geçirdiği altı, yada yedi yıldan sonra yavaş yavaş ölmekteydi. O yattıktan sonra diğerleri kahkahalarla gülüp onun tuvalete gidişini taklit ediyorlardı.

Bir gece hapishane postacısı odaya girdi. Meraklı bakışlar, elinde tuttuğu mektup destesine dikilmişti. Ama o, bunlara hiç önem vermedi.

«Alexis... Madré... Van Hoever... Poissonnier...»

Bir süre, kimsenin tanımadığı Poissonnier arandı. Sonunda onun 19 Numaralı yatakta yatan ve durmadan uyuyan 4627 Numara olduğu anlaşıldı. Durmadan uyumak, bu da onun ölüm şekliydi. Madré onun başına dikildi.

«Hey uykucu!.. Sana söylüyorum, kalk. Bir mektubun var...»

Sonunda 4627 Numara hafifçe kımıldandı, sakallı suratını ortaya çıkardı ve şaşkın gözlerle etrafına bakındı.

«Poissonnier, evet evet, benim... Burada!..»

«Neden söylemiyorsun?» dedi gardiyan ve sarı bir zarfı ona doğru uzattı.

Postacı, tütün dolu bıyığını elinin tersiyle sildi. Yarım dakika kadar olduğu yerde kaldı. Kırışık dolu küçük suratını, yuvarlak omuzlarını ve sarı sırmalı ceketinin üzerindeki mavi düğmeleri gördük. Sonra birden bire yok oldu. Sanki mektupları getiren, onları taşıyan, bize veren cahil ve önemsiz eller birden bire ortadan kaybolmuşlardı. Ama mektuplar hâlâ buradaydı.

4627 Numara, tekrar herzamanki sessizliğine büründü. Ama Madré başında durmuş, ısrar ediyordu.

«Hadi, mektubunu sana okumamı ister misin?..»

Sırf onu başından savmak için kafasını sallayarak «Evet,» anlamında bir işaret yaptı.

«Dinle, karından geliyor. Poissonnier'in eşi Thérèse'den...»

Uyku dolu hasta, bu sözleri duymuştu herhalde. Şiş suratı, dikkat etmek istermişçesine kırıştı.

«Benim, benim, benim... Karım...» diye mırıldandı.

Biraz daha uyanmış gibi görünüyordu. Acaba küçük Marcel'inin kendisine kocaman bir öpücük gönderdiğini anlayabiliyor muydu?.. Büyük kızı Marie'nin doktor olduğunu ve her iki çocuğun da uzun bir yolculuğa çıkmış olan babalarını düşündüklerini ve durmadan ne zaman döneceğini sorduklarını dinliyor muydu?..

«Pazar gecesi Marcel bana şöyle sordu:
'Söyle anne, babam eve döndüğünde bana ne getirecek?'
Ne yapacağımı bilemedim. Şaşırıp kalmıştım..»

Bu sözler, bütün odada duyulmuştu. Sanki çocuğun sesini işitmiştik. Acaba o, uykulu bakışıyla bu uzun yolculuktan asla dönemeyeceğini anlıyor muydu?..

«Anladın mı?..» dedi Madré, mektubu tekrar zarfın içine koyarak.

Adam, başını salladı.

«Evet, evet... Beni rahat bırakın. Bırakın da uyuyayım. Beni çağıran bu kadın ve çocuklar kim? Biz artık aynı dünyanın insanları değiliz...»

Kafasını çarşafların altına soktu.

Mektuplar, insanların ellerinde çırpınan kanatlar gibiydiler. Herbirinin ruhu, kişiliği ve sesi vardı. Milletvekili başlıklı ince bir kağıda yazılmış olan bu mektup, herkesce bilinen kibar sözlerden oluşmuştu. Herhalde bunu alana en aşağı beşyüz franga malolmuştu. Van Hoever, bu mektubu alabilmek için harcadığı parayı düşündü. «Ah benim için birşeyler yapabilse, bir yapabilse!..» Yaşlı köylünün kalbini garip bir umut doldurdu.

Madré'nin okuduğu bir diğer mektup, oldukça yaşlı (Doksanüç yaşında) bir büyükanneden geliyordu. Artık «Sevgili küçüğü,» - ki o da neredeyse yaşlı bir adamdı - eve döndüğünde onu göremeyeceğinden korkuyordu. Büyükannesini siyah dantel elbiselerinin içinde köylü aksanıyla ona «Oğlum,» derken hatırlamaya çalıştı. Duygulanmıştı. Gülümsemesi kayboldu. Artık yaşlanmış, neşesini kaybetmiş bir palyaço gibiydi.

Thiébaut, dudaklarını kıpırdatarak mektubunu

okuyordu. Sert hatları olan bir hasta, pencerenin yanına gitmiş, orada durarak eflatun renkli kağıda bakıyordu. Kocaman, çirkin bir el yazısıyla kaplı olan sayfanın en altında, «Sevgilim, seni seviyorum. - Simone.» yazılıydı.

O anda mahkum, en uğurlu günündeymiş gibi güçlü hissetti kendini.

Senelerin ötesinden ona bir bardak şarap gibi sunulan çirkin el yazısı, bir kadının sevgisini açıklıyordu.

«Benim seni sevdiğim kadar coşkuyla birini severse insan, herşeye katlanabilir. Bizi birleştiren bağı hiçbirşeyin, hiçbir şeyin koparamayacağını biliyorum! Acı çekmek önemli değil, beni düşün; ben seninim ve seni seviyorum. Bunu her gece senin beni düşündüğünden emin olduğum zamanlar sana söylüyorum. Senden ve benden başka hiçbir şey yok; biz varız! Beni sev ve beni bekle... Bir gün gelecek...»

«Evet Simone,» diye mırıldandı.

Bu duygu, ona tüm acılarını unutturmuştu. Pencereden, oldukça geniş bir manzara görebiliyordu. Orada saatlerce hareketsiz, dünyanın bir köşesini seyrederek durdu. Nehrin donuk yüzü, üzerinde belli belirsiz görüntüler, kenarında çalılıklar olan bir keçi yolu, uzun bir duvar, kepenkleri kapatılmış bir pencere... Etraf terkedilmiş gibi sessizdi. Ama arasıra birkaç insan geçiyordu yoldan. Birinin kendi adımlarını izlediğinin ve onlar kaybolduktan sonra bile hâlâ onları görmeye devam ettiğinin farkında değildiler. Siyah palto giymiş, küçük, sarışın bir kız. Omuzuna alet çantasını asmış bir işçi. Bisikletli bir adam. Bir de eşek sürüsü... Sadece dumanlarının görülebildiği mavnalar geçiyor...

Az önce ölüme çok yaklaşmış olan adam, sağ

kalışının mutluluğu içinde. Kendini tembel, bencil, saf, kahraman ve romantik hissediyor.

«Küçük kız, küçük kız,» diye mırıldanıyor.

Küçük kız artık gitmiş. Çamaşır yıkayan bir kadın, nehrin kenarına diz çökmüş. Çıplak kolları ritmik hareketlerle gidip geliyor. Onun muntazam nefes aldığını düşünmek, adamın hoşuna gidiyor. Bazı anlarda, uzaktaki bir kadın figürü çok güzel görünebilir insana...

Hücrelerin olduğu bloğun bize en yakın olan penceresinden, bir haykırış duyuluyor. Kafasını parmaklıkların arasına gömmüş olan adam, karanlık, mağara gibi bir hücrede saçları traş edilmiş, omuzlar düşmüş, yırtık pırtık giysiler içinde elleri zincirli bir adam gördüğünü sanıyor. Boğazlanmakta olan bir hayvan gibi acı ve utanç içinde bağıran bir adam.

Kuşkusuz, Latruffe anahtarlarıyla onu rahatsız etmekte ve korkunç sesiyle ona küfür etmekte. Daha tiz, daha yüksek bir haykırış sessizliği bir kez daha bozuyor.

Dördüncü katın hademesi Ribotte, koşarak içeri girdi. Çıplak ayağındaki sandallar, koşarken ortalığı gürültüye boğuyor. Bütün oda, onun Thiébaut'u çağırdığını duydu.

«Çabuk gel. Perchot ölüyor. Bir de, neydi adı o herifin, işte o da kan kusuyor...»

«Kim o?..» diye bağırıyor Thiébaut.

Odada, yataktan yatağa onun sözleri dolaşıyor.

«Perchot ölüyor, Perchot ölüyor!..»

Ama gene de bizler iyiyiz, yaşıyoruz.

32

● ÇOĞALAN ÖLÜMLER

Perchot, o akşam ölmedi. Birkaç gün sonra, bir gece vakti öldü.

Revirin dördüncü katında iki sıra açık yeşile boyanmış hücre, geçici hastalığı olanlara, yada özel gözetim altında olanlara ayrılmıştı.

Camlı bir kapıyla ayrılan iki numaralı hücre, dışarı bakıyordu. Bütün oda kocaman, üzeri elbise ve çarşaf dolu alçak bir yatakla kaplıydı. Aylardan beri orada yatmakta olan hastanın vücudu, hemen hemen hiç görünmüyordu, sanki yatak onu yutuvermişti... Sadece büyük bir hevesle dışarı bakan kafası meydandaydı. İncecik derisinin altında dışarı fırlamış olan kemikleri, ölümünün artık yaklaşmış olduğunu belirtiyordu. Yirmi yaşın düz, kırışıksız alnı, yeni çıkmaya başlamış olan sakalların altındaki çökmüş avurtlar, ama bütün bunlara rağmen oldukça kırmızı olan dudaklar ve yüzünde donup kalmış olan gülümseyişin ortaya çıkardığı beyaz dişler... Hastada

kalmış olan bütün güç, parlak gözlerinde toplanmıştı.

O sabah uykusuz geçirilen bir geceden sonra Perchot, tamamen uyanmadan gözlerini açtı. Yan tarafı çok ağrıyordu. Uzakta, kavak ağaçlarının sallandığını gördü. Gök, beyaz bulutlarla kaplıydı. Catherine, çıplak kollarıyla bahçenin öte tarafında yürüyordu. Yalağın kenarında koşuşan tavuklar vardı. Sıcak, bunaltıcı havaya, pişmekte olan yemeğin kokusu karışmıştı. «Zidore, Zidore,» diye çağırıyordu yaşlı baba. Ölmekte olan Perchot, etrafında sesler duydukça bunları düşledi. Neden bahsediyorlardı?.. Catherine mutfağa girdi. Yaşlı, tek gözlü bekçi köpeği Maraud, güneşin altında gerinerek uzandı...

«Doktor, bu geceyi çıkaramayacağını söylüyor. Morfin... Dün gardiyan ona bir parça çikolata verdi. Uyandırsak iyi olur. Fazla vaktim yok. Şırıngayı hazırlayın...»

«Perchot! Perchot. Nasıl da uyuyabiliyor?.. Perchot!»

Perchot, kendine geldi. Ribotte, çarşaflarını düzeltiyordu. Yeni bir adam, dikkatle şırıngayı hazırladı. Hasta, ilgisizlikle iğneye baktı. Artık bunlar, onun canını acıtmıyordu. Şırıngayı elinde tutan adam, gri gözlerini ona çevirdi. Hiçbir şey söylemeden yastığını düzeltti ve hastabakıcı iğneyi yaparken ayak ucuna atılmış olan çarşafları katladı.

Perchot, kendine doğru çevrilmiş olan gözlere birşeyler söylemek istedi.

«Teşekkürler, teşekkürler...» diye mırıldandı. «İyi geldi. İyi bir ilaç bu... Galiba beni kurtaracak. Zaten son üç gündür biraz düzeldim. Ağrılarım azaldı...»

Sonra uzun zamandan beri yatmakta olduğunu farkederek devam etti.

«Dün geceki geçici birşeydi, değil mi Ribotte?..»

«Tabii!»

Ribotte, defterine birşeyler yazdı.

«Evet, çok daha iyisin...» dedi, yeni gelen adam. «Sana biraz kahve getireyim, ister misin?..»

Ribotte, dışarı çıktı. Yalnız kalmışlardı. O zamana dek birbirleriyle hiç konuşmamış olan bu iki adam, gene de birbirlerini anlıyorlardı. Yeni gelen, hastanın kendini yormadan konuşması için kulağını onun ağzına yaklaştırdı.

«Sana gerçeği söyleyeceğim... Konuşmalarınızı duydum. Sabaha çıkmam herhalde, bunu ben de hissediyorum. Ayaklarım soğumaya başladı bile. Kollarımı artık kımıldatamıyorum... O ilaç, beni uyutuyor... Korkunç birşey! Daha fazla istemiyorum.»

Yalan söylemek mi?.. Yeni gelen adamın bunu yapacak kadar gücü yok.

«Fazla konuşma, kendini yorma. Korkma.»

Ama her ikisi de korkuyor. Birbirlerinin gözlerinde kötü düşünceler okuyorlar. Sen öleceksin, sen yaşayacaksın... Değiştirilemez bu! Herşeye rağmen insanın içine ferahlık veren kısa bir anı yaşıyorlar. Perchot, kendini daha iyi hissediyor. Kendine bakan bu gözler ona iyi geldi.

«Tekrar gel, gene gel...» diyor. Varlığı, onu biraz olsun ölüme alıştıran bu yabancının arkasından sevgiyle bakıyor.

İki sıra camlı kapının arasındaki koridor aydınlandı.

«4 Numarada yaşlı Horta. 6 Numarada rahip, Peder Nicot. 8 Numarada Ollivier. Öte yandaki hücreler boş... Şurada, biliyorsunuz, bayan Roberta öldü.»

Kuş sesleriyle dolu soğuk hava, açık pencere-

lerden içeri doldu. Güneş, bahçeyi ve hapishane duvarını ısıtmaya başlamıştı. Yeni boyanmış hücrenin neredeyse hoş bir görünüşü vardı. Durmadan sinsi sinsi gülen ve göz kırpan Ribotte, bu garip ölü hakkında konuşuyordu.

«Vücudu, görülecek birşeydi. Onaltısında bir genç kız kadar inceydi. Bir kadın kadar da kalçalı... Ya gözleri, inanmazsınız yattığı zaman sadece gözlerini görseydiniz, onun bir kadın olduğunu sanırdınız. Tıpkı bir kadın gibi yumuşak hareketli, nazikti. Kimi zamanlar onu camlı kapıdan seyrederdim. Yalnız kaldığı zaman saçlarını kıvırır, kaşlarını düzeltir, küçük aynasında kendini seyrederdi... Yüzünü ne de garip şekillere sokardı. Gülümser, suratını asar, türlü türlü havalar verirdi kendine. Aynadaki görüntüsüne göz kırpar, öpücükler gönderirdi... İyi olduğu günlerde bütün öğleden sonraları pencerenin kenarında durup şarkılar mırıldanırdı.

...**Amoureuse,**
Langoureuse,
La berceuse des amants...

Sonunda onu memnun etmek için biryerden bulmuş olduğum ruju ve pudrayı verdim. Boyanırdı... Parlak, kırmızı bir çiçeğe benziyordu... Ve ölümden hiç korkmazdı, birçok insandan daha cesurdu. Sık sık geçirdiği nöbetlerden sonra şarkı söylerdi. Onu neşelendirmeye çalıştığım zamanlar bana şöyle cevap verirdi: 'Üç yıl daha mı çekeyim yani. Kimi kandırıyorsun sen?.. Ama bir iyilik yapmak istiyorsan, Coco'ya beni görmesini söyle...'

Coco, yeni gelen ve beş yıla mahkum olmuş genç bir bankerdi. Karısı, kocasına iyi davranılması için bir düzine senatörü seferber etmişti. Sonunda kadının çenesini kapamak için onu 7 Numaraya koydular. Bir

zamanlar atölyesinde özel olarak yaptırdığı fırçalarla her sabah tırnaklarını fırçalayan uzun boylu bir oğlan. Bayan Roberta, artık yataktan kalkamıyordu. Dizlerinde, kalçalarında ve arkasında yaralar açılmıştı. Her tarafı delik deşik, kan içindeydi. Bazı günler acıdan bayılırdı. Ama kolları, göğsü ve kafası, hâlâ canlıydı ve bu da onların aşkı için yeterliydi. Onun bir keresinde boyanmış, dudakları kiraz gibi, yanakları pespembe iken acıdan bembeyaz kesildiğini gördüm. Hemen bir iğne yaptım. Coco gelip onun ayak ucunda otururdu. Durmadan öpüşüp koklaşırlardı. Her zaman yatakta yatan ve durmadan etrafında dolaşan birkaç yakını olan küçük bir kadın gibiydi... Adamı neyin çektiğini bilemiyorum.»

«O, yani kadın (!) demek istiyorum, öldü mü?..»

«Öldü. Kendini kaybetmeden önce adama şöyle diyordu: 'Sevgilim, küçüğüm, unutma beni... Unutma beni... Birbirimizi gerçekten sevdik, değil mi?' Sonra herşey bitti. İnlemeye ve kimseyi tanımamaya başladı. Gene günün bu saatlerinden biriydi. Beni bilirsin. Ben oğlanlardan biri değilim. Onlar iğrendiriyor beni. Onlar gerçek adamlar değiller, pis herifler. Ama o anda öyle bir üzüntü kaplamıştı ki içimi, ağlayabilirdim... Sonra içimde hep o çocuğun bir kadın olduğunu düşündüm...»

Perchot, akşam vakti, yağmurdan sonra öldü. Nehir pırıl pırıl parlıyordu.

Perchot, bağıramıyacak kadar zayıftı. Ateşten sonra donan başı, yastığın üstünde bir yandan öbür yana dönüyordu. Gözlerindeki kıvılcımdan başka hiçbir yerinde yaşantı izi kalmamıştı. O da çok geçmeden kaybolacaktı.

Ollivier, boş olan yandaki hücrede beklemekteydi. Koridorda acele ayak sesleri, ölmekte olan ada-

mın kapısının önünden geçti. Ollivier gülümsedi. Kapı ses çıkarmadan açıldı, Ollivier arkasını dönerek kollarını uzattı.

«İyi akşamlar şekerim!»

Küçük George; nefes nefese, yanakları kızarınış, ceketi omuzlarında, narin bir tavırla içeri girdi.

«Koştum. Merdivenlerden yukarı çıkarken çok korktum. Gardiyan geliyor sandım. Ne kadar heyecanlandım bilemezsin...»

Her akşam burada buluşurlardı. Gelecekleri olmayan, kambur bir adamla buluğ çağında bir çocuk... Sessizce konuştular, birlikte oturdular. Biri oldukça iyi tanıdığı yaşantıyı bir masal gibi anlatıyordu. Diğeri ise şimdiye dek duyduğu seslerden hiçbirine benzemeyen bu sesi, anlattıklarını anlamadan dinliyordu. Kimi zaman gölgeye kaçıp birbirlerine sarılırlar ve hiç bir şey söylemeden gözlerinin içine bakarlardı. Ollivier, küçük George'un simsiyah gözlerinin normal ifadesini kaybedeceği anı beklerdi. O zaman suratında renksiz dudaklarından başka hiçbir şey onun ilgisini çekmezdi.

Kapı birden açıldı.

«Çabuk olun,» diye fısıldadı Ribotte, «Perchot az önce öldü.»

Gardiyan, yukarı geldi. Perchot'un soğuk alnına elini koyarak, «Yarına kadar yapabileceğimiz hiçbir şey yok,» dedi, «doktor çağırmaya gerek yok... Ölüm raporu dün hazırlanmıştı zaten...»

Bir an gardiyanın silueti, gri pencerenin önünde göründü: komik, dört köşe bir çene, gür bıyıklar, yana eğip şapka. Gidiyor. Ölü adam ise yakılmayı bekleyen cenaze ışıkları gibi saydam ve boş açık gözleriyle arkada kalıyor...

Perchot'u oldukça iyi tanırdım. Yüzündeki ya-

bancı maskenin altında onu tanımak benim için oldukça zordu. Bir Pazar akşamı bara gidip sarhoş olan bu köylü çocuğunu anlamak, birçokları için zor olmuştu. Daha sonraları, o hareketsiz ve ilgisiz kadının üzerinde yatarken birden bire kendine ne olduğunu anlayamamıştı. Kadın aniden uyanmış ve onun vahşi, ateşli gözlerini üzerinde hissetmişti. Sonra ona kesik memeleri ve kan içindeki sustalısını gösterdiklerinde ne olup bittiğini hatırlamadı.

«Neden yaptın bunu?» diye sordular ona.

«Bilmiyorum,» diye cevap verdi. Hâlâ bunu yaptığına inanamıyordu.

Şimdi genç adamın beyaz ve kemikli suratında, o kırmızı dudaklarının en küçük bir izi bile kalmamıştı. Yıllar, cinayet işleyen ateşli delikanlının bütün belirtilerini alıp götürmüştü. Perchot, atalarının suçunun cezasını çekiyordu.

33

● MASUMLAR

4 Numaralı hücre. Horta.

Kırışık boynuna kadar düşen çenesiyle bu seksenlik adamın bütün suratı sakalla kaplıydı. Vahşi bir görünüşü vardı. Zayıf olan sol gözünü kapayıp başını da hafifçe yana doğru eğdikten sonra diğer gözüyle etrafı seyrederdi. Onu gören, insanlara nefretle baktığı, bir tek kocaman mavi gözü var sanırdı. Sekiz yıldan beri hapishanenin pençeleri arasındaydı. İnatla yaşamaya devam ediyor ve o tek gözünün korku içinde bıraktığı doktorlar, gardiyanlar ve hastabakıcılar, onun bu inadına şaşırıyorlardı. Yetmiş yaşında korsanlık yaparak geçirdiği bir yaşantıdan sonra tekrar evlenmişti. Tüm yaşantısı boyunca Riviera ile Milan ceza evinin hücreleri arasında gidip gelmişti. Onun hakkında yaratılan efsaneler, yaşlı adamı neredeyse, genç karısının çayına zehir koyan Borgia Canavarına çevirmişti. Büyük bir ustalıkla işlediği suçu, hâlâ kesinlik kazanmamıştı.

Mahkemede Hota, beyaz saçlarını savurmuş, hakimlere saldırmış, savcıya küfretmiş, bir peygamber gibi yumruklarını havaya kaldırmış ve trajik bir sesle bağırmıştı.

«Kanım, hepinize felaket getirsin... Ben masumum!.. Masum! Masum!..»

Hiç bir şey; ne hapishanede geçirdiği yıllar, ne yediği müebbet hapis cezası, ne zindanlar, ne açlık, ne de kırk yıldır kendisini yatağa bağlayan bu hastalık, hiçbirşey, onun intikam hırsını susturamamıştı. Gözü, hâlâ aynı nefretle insanlara bakıyor, kızgınlık dolu sesi yanına yaklaşan herkese aynı güçle küfrediyordu (ama gene de o soğuk gözünün derinliklerinden gelen bir rahatsızlık, suçunu ortaya çıkartıyordu). Bütün revir onu «Zehirci,» diye çağırıyordu.

«Kağıdım bitmiş,» dedi Ribotte'a, «Başgardiyana söyle, bana biraz daha göndersin. Daha yazacak otuz sayfam var.»

Çarşafların altından, üzeri tashihlerle dolu bir deste kağıt çıkardı.

«Peki, peki,» dedi Ribotte, «Hemen. Yalnız, yazı yazarak kendini fazla yorma, olur mu?..»

Horta'nın gözü, yarı aralık kapıdan bana takıldı. Uzun zamandan beri kafese tıkılı yaşlı bir arslan tavrıyla ağır bedenini öne doğru eğdi.

«Sekiz sene! Sekiz senedir buradayım, hâlâ yorulmadım. Hey, sen, yeni adam!.. Doksanaltı ay, ikibindokuzyüzkırkbeş gün...»

Sözcükler, rakamlar, tüm anlamlarını yitirmişlerdi.

«Sen ne kadar yedin?... On sene mi?... Benim için sonsuza dek, anlıyor musun, sonsuza!... Mezara. Eğer bir asır bile yaşasam hiçbir şey değişmez. Anlıyor musun?...»

Nediren bu kadar çok konuşurdu. Hergün aynı suratları görmekten, ilgisiz kalan insanlara bağırmaktan ve diğerlerinin ruhlarını biraz olsun canlandıramamaktan yorulmuştu. Ama bana bakarken mavi bakışları keskinleşti, sesi inançla çıkmağa başladı.

«Dinle! Kim olduğunu bilmiyorum. Önemli değil. Siz gençler, gördüklerinizi unutmayın... Ben yetmişsekiz yaşındayım. Tam sekiz seneden beri bana işkence ediyorlar ve ben hâlâ canlıyım, canlı... Hergün onlara şöyle bağırıyorum: «Masum bir insanı mahkum ettiniz!... Ben masumum!» Belki sen de birini öldürdün, yada hırsızlık yaptın, ha?... Ama ben masumum! Masum! Masum!»

«Kes sesini,» dedi Ribotte, «Duyacaklar!»

Kendini kaybetmiş gibi görünüyordu. Büyük bir güç harcarayak yatağında doğruldu. Bu hareketi, onu ürkütmüştü. Çünkü hastalığı, üç yıldan beri dizlerini hareket ettirmesini önlüyordu.

«Bana mı diyorsun?... Neden susacakmışım?... Bırak duysunlar! Duysunlar!... Katiller!...»

Uzun, yeşil kavakların altındaki sessiz bahçe. Üzerinde ağaçların gölgelerinin yansıdığı parlak su. Bir çocuğun koşarak geçtiği dağ yolu. Birdenbire pencereden bakınca gördüğü, yaşantının bu durgun hali, onu da sessizleştirdi.

«Mektubumu bitiriyorum,» dedi, «Otuz sayfa kaldı. Bu sefer hiçbir şeyi atlamadım (Mavi gözü, bir kez daha gururla parladı). «Masumiyetimi bir kez daha kanıtladım.»

Elinde tıkış tıkış yazılarla dolu. oradan buradan oklar çıkılarak birşeyler eklenmiş bir kağıt destesi tutuyordu. Yorulmayan beynini bir ağ gibi kaplayan, iyice incelenmiş tartışmalar, analojiler, sanatkar bir tavırla yapılan ispatlar bu garip ve güçlü kitabı

oluşturmuştu. Ve bu adam bazı zamanlar kitabının - muhakkak ki onu hiçbir kimse, hiçbir zaman okumayacaktı - kendi içinde asla yok etmeyi başaramadığı anılarını mahvedebileceğine inanıyordu.

Belki masumiyetini haykırdığı anda bile görüntü hâlâ beynini kaplıyordu: elleri sakin bir tavırla bir şişenin mantarını çıkartıyor ve küçük bir Japon tablosunun yanında durmakta olan bir çay bardağına birkaç damla renksiz bir sıvı damlatıyor. Kimonosunun içinde parlak beyaz bir kuşa benzeyen genç gelin içeri giriyor. Sarı saçlarını başının üzerine toplamış.

«Bugün nasılsın sevgilim?» diye soruyor.

Adam, genç kadının gözlerindeki parıltıyı söndürecek olan çayı içişini seyrediyor. Geniş kimonosu, kollarını örtmeyerek omuzlarına kadar çıplak bırakıyor kadını...

Horta'yı, küçük bir köyde geçirdiği önemsiz hayatın yıprattığı küçük, ufak tefek bir adam olan Nicot'tan ince bir duvar ayırıyor. Elli yaşlarında, beyaz saçlı, çıkık dişlerini zorla kapatan dudaklarıyla bir de dar alından meydana gelen suratıyla bir adam. Çerçevesiz gözlüklerinin ardındaki gri gözler, her zaman korku içinde. Her zaman tertipli. Mahkum üniformasının içinde bile temiz görünen, başkalarına karşı acıma duygusuyla dolu, itaatkar, hantal, neden olduğunu bilmeden yenilmiş bir insan.

Her sabah, hastabakıcı kalkmadan önce Nicot, kimsenin görmediğinden emin olduktan sonra yavaşça yere diz çöker, küçük manikürlü ellerini birleştirir, gözlerini kapar ve hücresinin sessizliğinde yapayalnız dua eder. Sonra pencereden dışarı bakarak derin bir nefes alır. Pencerenin parmaklıkla-

rının arasından görünen beyaz gök, uzun kavaklar ve nehir...

Deri bir kap içinde, üzerinde «Joseph Tommasi, Dauffmann, Dovdrecht, Anno Domini 1685» imzası bulunan, onyedinci yüzyıldan kalma latince incilini ve on yaşından beri durmadan okuduğu **Kutsal Kilisenin Tarihi**'ni düşündükçe, Nicot'un gözleri yaşlanırdı. Binlerce dikkatsiz elin dokunmasıyla sararan bir incile, yepyeni bir İsa tasvirine ve hapishaneye bir manastır kütüphanesinden gelmiş olan Bossuet'in **Cenaze Söylevleri**'ne sahipti. Hiç kimse geceleri hücresini ne çeşit hayallerin doldurduğunu tahmin edemezdi. Azizler, şehitler, kutsal ölüler, melekler, gümüşler içinde İsa, hatta tanrının kendisi, binlerce haykırışı kapsayan cehennem, boynuzlu şeytan, her gece Nicot'un ruhunu sayısız görünümleriyle çevirirlerdi. Sanki bütün bu şeyler ona yarı gerçekmiş gibi görünür ve suratlarında uyuyormuş gibi bir ifade ile dolanırlardı etrafında.

«Günaydın Nicot,» dedi Ribotte, neşeyle. «Şeytan dün gece seni ziyarete gelmedi mi, ha?...»

Nicot, utancından kızararak cevap verdi.

«Günaydın Bay Ribotte. Her zaman böyle neşeli misinizdir?»

Şeytan hakkında böyle kaba şakalar yapılmasından hoşlanmazdı. Herkes, onun bu basit inancına gülüyordu. Ara sıra öğleden sonraları kendisini ziyarete gelen Ollivier'e şöyle derdi; «Şeytana gülüyorlar, ama şeytan onları bekliyor. Hiçkimse ondan kurtulamaz dostum, hiçkimse... Onlar için üzülüyorum.»

«Perchot nasıl?» diye sordu, «Sakin bir gece geçirebildi mi?...»

«Perchot mu?» dedi Ribotte, «Demek onun öldüğünü bilmiyorsun?...»

Nicot, dudaklarını ısırdı. Bütün gece Perchot için dua etmişti ve umutluydu. Ama alay edilmek korkusuyla hiç bir şey söylemedi.

Ribbot gittikten sonra Nicot gözlüklerini çıkardı, dalgın dalgın mavi mahkum mendiliyle gözlüklerini sildi ve önünde açık duran İncilin üstüne bıraktı. Sessizce cam kapıyı kapattı ve bir an dışarısını dinledi. Ayak sesleri uzaklaşıyordu. Sonra rahatlayarak camlı kapıdan kimsenin kendini göremeyeceği yatağının üzerine oturdu ve ellerini birleştirdi. Miyop gözlerini göğe doğru kaldırdı.

«Zavallı, zavallı Perchot.»

Alaycı bir hayalet, duasını yarıda kesti. Madré, elinde tüyden yapılmış bir tozlukla içeri girdi. Toz alma, etrafta rahat rahat dolaşabilmesi için iyi bir bahane oluyordu. Yaşlı yeşil suratıyla, karşısındakine alaylı bir şekilde baktı.

«Eee, şarlatanların kutsal babası, nazik sıhhatiniz bugün nasıllar acaba?... Hâlâ onları mı hayal ediyorsun, o küçük şirin kızları mı?... Hadi hadi, devam et, gene gelirler. Küçük pembe ayaklarını, pembe ellerini, pembe popolarını tekrar görürsün...»

Küçük rahip ne kadar da komikti. Madré kahkahalarla gülmeye başladı.

Güçsüz Nicot'un dudakları, kızgınlıkla titremeye başlamıştı. Sinirli bir kedi gibi tısladı.

«Sinirlenme,» dedi Madré, «Yoksa günah işlemiş olursun. Sadece 'merhaba' demek için uğraşmıştım.»

Eskiden Nicot, kilisenin bahçesinde küçük çocuklarla oynamaktan çok hoşlanırdı. Küçük kızlardan ve oğlanlardan birazcık daha uzun boyluydu. Kimi zaman ipek gibi sarı saçlı, yada siyah bukleli

genç bir başı ellerinin arasına alarak uzun uzun gözlerinin içine bakardı. Yaşlı elleri, bu ince vücutlarda yavaş yavaş aşağı doğru kayar ve belki de çok daha önceleri bastırmış olduğu bir duygu, tekrar uyanmaya başlardı. Çıkan skandaldan ve çocukların kendini suçlamalarından öylesine utanmıştı ki, ağzını bile açmadan mahkumiyetini kabullenmişti.

«İyi bir yaşlı deli,» derdi Ribotte, «Ama ne de olsa domuzun biri...»

34

● YAŞAYANLARIN SESİ

Revirin küçük bahçesinde güneş, hareket edebilen herkesi bir araya toplamıştı. Burada 'bahçe' sözcüğünü kullanmak belki de bu sözcüğün anlamını biraz da abartmak oluyor... Genellikle kuru olan bir havuz, bir kare meydana getiren dört tane bodur ağaç, bir elmas titizliğiyle kesilmiş dört tane çalı parçası, arasıra içinde küçük beyaz taşlar aradığımız yerin ortasında üçgen şeklinde dört parça çayır...

Burası, kuzeydeki bir maden köyünün meydanı olabilirdi. Bahçede oturanlar, madenden çıkan gazın kurbanlarına benziyorlardı. Ne de olsa bu da başka bir türde boğulma!... Burada istediğimiz gibi dolaşabiliriz. Bizim için inanılmaz bir özgürlük. Birbirimizle karşılaşıp konuşabiliriz. Bu da ruhlarımızın özgürlüğü... Ağaçlar, artık hapishane avlusunun soyut dünyasının hareketsiz birer parçası değiller. Gövdesine dokunabildiğimiz, üzerinde karıncaların yürüyüşlerini seyredebildiğimiz gerçek ağaçlar bunlar.

Üzeri battaniyelerle örtülü genç bir iskelet, bahçenin bir kenarına oturtulmuş. İnce derisinin altında tüm vücudu, yaşantısının son güneşine bakarak gülümsüyor. Az ötede üzüntülü ve yaşlı bir adam yere çömelmiş. Dişsiz, kırmızı suratını güneşe doğru kaldırıyor. Bir enkaz yığını gibi oturuyor orada. Karşısında Tonnelier var. Usta cerrahlar, Chemin-des-Dames'da bir şarapnelin kafasında açtığı deliği, üçgen bir gümüş parça koyarak tamir ediverdiler. Ama anlaşılan beyninin dörtte üçü o delikten akıp gitmiş, budalanın biri o... Ona ne sorarsanız sorun, söze hep «Chemin-des-Dames» ile başlıyor.

Kapının önündeki taş sıranın üstüne oturmuş olan Madré, sıcak havayı içine çekiyor. Bir Çin biblosuna benziyor. Yanakları şiş. Çünkü son zamanlarında çay yapraklarını çiğneme adetine kapıldı... Küçük George sivri çenesiyle, kansız, çok çalışmış bir işçi kız kadar ince görünüyor. Antoine des Tailleurs-Toinette onun koluna girmiş. Antoine'ın başı sargılar içinde. Dolgun dudaklı, kadife gözlü çok güzel bir suratı var. Adamın biri makasla alnını delmiş. O, şimdi ceza hücresinde. Küçük George ile iki genç kız gibi kol kola girmişler, sessiz sessiz konuşuyorlar.

Nicot, okumaya çalışıyor. Bir kısmı gölgede, bir kısmı güneşte kalan dar bahçe yolunda iki adam çakılların üzerinde yürüyorlar. Yüzü dövmeli, boynu sarılı Laurent, bastonuna dayanmış kör Filot'a yardım ediyor. Filot'un kalın bir tabaka ile kaplıymış gibi hiç hareket etmeyen bir suratı var. Yanakları ve dudakları kıpkırmızı. Burnunun altında kırmızı bıyıkları, ters bir «V» harfi gibi. Gözleri camlaşmışçasına donuk. Filot, iki senedir kör. Burada kör oldu. Gitgide felci ilerlediğinden bacakları bazen tutmuyor. İki ay sonra serbest bırakılabilir.

«Ne olacağımı bilmiyorum,» diyor, «eve, yaşlı karıma felçli bir beden götüreceğim. Bazen bütün bunları bir anda sona erdirmek istiyorum. Ama bazen de bacaklarımın iyileşebileceğini, bir umut olduğunu düşünüyorum.»

«Güneşin altında yürüyen kertenkelelere benziyoruz, değil mi Peder?...» diye Laurent, Nicot'a soruyor.

«Evet, evet,» diyor Nicot gülümseyerek, «Tıpkı kertenkeleler gibiyiz... Otur Filot.»

Filot oturuyor. Kolay değil. Laurent ile ben, ona yardım ediyoruz. Körlüğü ve bacaklarındaki felç, onu tamamen başkalarının yardımına muhtaç bir hale getirmiş. Oturduktan sonra Filot, ölü gözlerini güneşe doğru çeviriyor. Güneş, bulutsuz gökte pırıl pırıl. Ve güneşe gözünü kırpmadan bakabilen tek insan o.

«İyi geliyor,» diyor Filot.

Yerdeki çatlaklarda, gidip gelen karıncalar gözüme çarpıyor.

Madré, bağıra bağıra birşeyler hesaplıyor.

«Perchot, bu sene onikinci. Geçen sene bu zamanlarda onyedinciyi bulmuştuk bile...»

Herkes, onun ölümden bahsettiğini anlıyor. Yukarıda, yarı aralık pencerenin altında 4627 Numara ölmek üzere.

Birisi, «Hapishane, insanları öldürmek için yapılmış,» diyor.

Kör olduğundan beri oldukça çok düşünmeye başlayan Filot, ağır ağır konuşuyor.

«Bizler, ölmek için yaratılmışız!...»

Onun konuşma biçimi bu. Sadece genellemelerde bulunuyor. Karanlıkta uzun uzun düşündükten sonra keşfettiği, ortak acıları olan bu insanlardan kendini artık ayırmak istemediği için, «Biz,» diye söze baş-

lıyor. Daha büyük gerçekler aramakta olan düşünceleri, bir Kasım ayının gökyüzündeki bulutları gibi oradan oraya dolanıyor...

«Hepimiz, hergün yavaş yavaş ölmüyor muyuz?...»

Madré, hesaplarına devam ediyor.

«Altıyüz mahkum; bu, hergün bir insan yaşantısının aşağı yukarı iki senesini alır... İki haftada da otuz senesini... Yani bir adamın tüm yaşantısı neredeyse... Hep beraber, yaptığım hesaba göre, üçbinbeşyüz sene yatıyoruz...»

Kahkahayla gülmeye başlıyor.

«Bu günleri saymayı kim ister?...»

«Yeterince adamımız ve yeterince günümüz var,» diye cevap veriyor Laurent, «İşte burada oturuyoruz, neyimiz eksik ki?...»

Huzursuz, koyu renk gözleriyle bahçenin etrafında dolanıyor. Burada her sınıftan gelmiş, her türlü mücadeleden geçmiş, her türlü sıkıntılar içinde çeşitli insanlar görmekten memnun oluyor. Filot, başını kaldırıyor. Onun ne diyeceğini merak ediyoruz.

«Bütün insanlar burada... Hapishane, bütün insanlar için yapılmış...»

Sonra, bir sır açıklıyormuş gibi bir havayla konuşmasına devam ediyor.

«Bunu iyi biliyorum!»

Ve hiç kimse gülümsemiyor.

«Bütün insanlar burada ve de, bütün suçlular...»

«Önce hırsızlar,» dedi Madré, «sokakta dükkanlardan çalanlar, çanta hırsızları, otel fareleri. Soyguncular: profesyoneller ve amatörler. Herşeye karşı çıkanlar, dolandırıcılar, sahte iflas düzenleyenler. Sahte imza atanlar, servet avcıları. Dükkan camlarını kıran yarı aç dilenciler. Parayı nereye sakladık-

larını öğrenmek için köylere baskınlar yapanlar... Görüyorsunuz; çeşitli hırsızlarımız var.»

«İşte,» dedi birisi, «Hapisaneler gerekli...»

«Ama ne yazık ki,» dedi Laurent, «Buraya hiç düşmeyecek olan hırsızları unutuyorsun. Hırsıza hiç benzemeyen asıl büyük soyguncuları...»

«Sonra katiller geliyor. Döktükleri kanla, buradan Paris'e kadar bütün yolları boyayabilirsiniz!...»

«Ya diğerlerinin döktüğü kanlar, dünyayı kırmızı bir kuşakla çevirmeye bile yeter...»

«Gizlice adam öldürenler: yaşlı çiflik sahiplerini yataklarında, yada şişman adamları tenha bir yoldan geçerken katledenler... Bankadan parayla çıkacak delikanlının kafasına birşey indirmek için bekleyenler... Aşk yüzünden cinayet işleyenler, kıskançlar, deli aşıklar, orospuları öldüren sadistler... Çocuk düşürtenler... Pusuda polislerin geçmesini bekleyen kaçakçılar... Madenleri kana boyamak isteyen sendikalı madenciler, senin gibi Thomas. Kendilerine ihanet edeni öldüren grevciler... Hepsi var burada, hepsi!... Senin gibi ateş böcekleri, yurttaş Van Hoever...»

«Hapishaneler gerekli,» diye devam etti birisi, «Hapishaneler gerekli.»

«Söyleyeceklerim daha bitmedi,» dedi Madré, «Daha da fazlası var... Pezevenkler, esir ticareti yapanlar, küçük kızların orasını burasını elleyen pis yaşlı adamlar, din adamları... Doğru söyledim, değil mi Peder?... Hatta burada onüç yaşındaki bir çocuğa tecavüz eden bir avukat bile var. Ah insanlık! Güzel insanlık...»

Thomas'a, sendikalı madenciye döndü.

«Açıkça söyleyeyim, sen de delinin birisin. Allah

bilir kimler için, belki de insan dedikleri o vahşi yaratıklar için burada hapiste yatıyorsun...»

Ve az önce yaşlı adamın söylediği gibi sözlerine devam etti.

«Onları iyi tanırım. Çünkü ben de onlardan biriyim!»

Yan gözle Thomas'a bakan Van Hoever, Nicot'a şöyle fısıldadı.

«Sahip olduğunuz herşeyi kendileriyle paylaşmanızı istiyorlar. Onlara acımamak gerekir. En iyisi, onları kaçamayacakları adalara göndermek. Evet, en iyisi bu...»

«Haklısın,» diye katıldı onun bu düşüncesine Nicot, «Sosyal düzeni bozuyorlar...»

Diğer yaşlı adam, onların neden söz ettiklerini anlamadı. Ama seslerinin tonu, onu memnun etmişti.

Laurent, dayanamayarak bağırdı.

«Ne kadar da aptalsınız. Hiçbir şey öğrenmediniz mi?... Gazeteler gibi, dürüst toplumun seçkin insanları gibi konuşuyorsunuz. Salaklar... Salaksınız siz. Hiç onlara, bizi mahkeme edenlere, sonra da gidip Paris'te mutlu bir yaşantı sürdürenlere baktınız mı?... Baştan sona kadar hepsi... Baktın mı onlara hiç?... Söyle bana.»

Biri cevap verdi.

«Evet, doğru söylüyor. Bir zamanlar ben de bir hakim tanımıştım...»

«Önce şu gardiyanlara bakın hele...»

Kör adam, ayağa kalktı. Güneş çekilmişti artık. Sıcaklıktan hoşlanıyordu o. Üzerine gölgelerin düştüğünü hissediyordu. Donuk yüzü, güneşi aradı. Kafasının da gerçeği aradığını görebilirdiniz.

«Bütün bunlar şanssız oldukları için...»

Madenci cevap verdi.

«Şans, yoksulluğun başka bir adıdır. Yoksulluğu da zengin insanlar yaratır.»

Van Hoever'in mırıldandığını duyabiliyordum.

«Ümitsiz,» dedi Laurent. Yerde dolaşmakta olan karıncaların üzerine tükürdü.

«Yapabileceğimiz hiç bir şey yok,» dedi Madré, «Hapishaneler, dünyanın en eski kurumlarından biridir!»

Thiébaut, bahçeden koşarak geçti. Tam içeri girerken, kapıdan dönüp bize doğru bağırdı.

«Yukarıdaki, neydi adı, biliyorsunuz canım, az önce öldü.»

«Ümitsiz,» diye tekrarladı Laurent.

Madenci gülümsüyor gibi duruyordu, ama aslında gülümsemiyordu o.

«Bırakın, ölüyü ölüler gömsün.»

Nicot'un başı, İncilden birkaç söz söyleyen bu adama doğru döndü.

«Hey, ne kadar da komiksin,» dedi Madré alayla.

«Eskiden insanlar mağaralarda yaşarlardı. Dinsiz olanları sopalara bağlayıp yaktıkları günlerin üzerinden çok geçmedi daha. Herşey, ergeç sona eriyor. Hapishanenin de sonu gelecek birgün. Ama insanlar kalacak ve insanlar ilerlemeye devam edecekler... Eski düzen çatlamaya başladı. Belki de tek bir darbe istiyor. Bunun için yaşamaya değer; hatta ölmeye bile... Herkes için yeterli ekmek olunca kimse hırsızlık yapmayacak. Kadınlar artık kendilerini satmadıkları zaman, akıl üstün geldiği zaman suçlar ve cinayetler azalacak. Hapishaneler yok olacaklar o zaman. İnsanlar, geride kalan taşlara bakacaklar, bizim neler gördüğümüz, neler çektiğimizi düşünemeyecekler bile... Biz nasıl onların güzelliğini, büyüklü-

günü bugün anlayamıyorsak, onlar da bizim sefaletimizi anlayamayacaklar. Yaşantı büyüyecek, özgürleşecek. Birgün...»

Yüzünü batmakta olan güneşe doğru çevirdi. Onun yerine kör adam söze devam etti.

«Çok uzaklarda bu. Belki tahmin ettiğimizden de ötede... Ama düşüncesi bile güzel. Güneşin altında oturmak kadar güzel birşey bu...»

«Bütün bunlar, yarın genel bir grevle başlayabilir!...»

Kafasında bir delik olan aptal asker, Chemin-des-Dames, etrafımızda dolaşıyor, madenciye dişlerini bileyerek bakıyordu. O zamana dek hiç konuşmadığı halde, kızgınlıkla bağırmaya başladı.

«Yalan söylüyorsun!... Doğru değil bu, doğru değil! Sizin o konuşmalarınızı iyi bilirim ben. Sen bir bozguncusun. Dışarıda sürmekte olan bir savaş var. Senin gibilerini biz doğruca cepheye gönderiyoruz. Cepheye!...»

35

● TAHLİYE OLMAK ÜZERE

Bitti artık. Üç kişi, yarın tahliye olacağız. Üç aylık saçım, 6731 Numaraya yakışandan çok daha kişilik kazandırıyor bana. Az önce Latruffe, son gün ve son gece diğerlerinden beni ayırmak için hücrenin kapısını açtı. Koridorda, karanlık hücrelerin önünde, diğerleriyle son konuşma şansım. Bernard ile Rouillo, benden bir gün sonra tahliye olacaklar.

«Memnun musun?» diye soruyorum Bernard'a.

«Evet.» Bir an duraklıyor, «Bilmiyorum.»

Senelerden beri birbirimizi tanıyoruz. Bir anarşist o. İnsanın ilgisini çekmeyen görünüşü - basık alnı, küçük gözleri, çirkin suratı - büyük bir iradeyi ve akıllı bir kişiliği ortaya koyuyor. Her yerde mantığını kullanması, bir makinanın yaptığı düzeni hatırlatıyor bana. Hapishanede Bernard, saygı, şaşkınlık ve gizli kızgınlıklarla karşılaştı. Onun önünde hiç kimse bazı kelimeleri kullanmaya bile cesaret edemezdi. Hapishanede Bernard diğerleri kadar - ama on-

lardan daha fazla değil - acı çekti. O da yavaş yavaş delirdiğini hissetti. Yıllar çok yavaş geçiyordu, vücudu çok canlıydı, ruhu ise çok hazırlıksız... Bernard, bir terzi dükkanından bir çift makas çalmıştı. Hücrede geçirdiği geceler boyunca bıkmadan, usanmadan iki bıçak biledi. Sessizce, örtülerin altında bir parça çeliğin taşlara sürülmesiyle yapılan bu iş, onun gördüğü düşlerden ileri geliyordu. Bıçaklar hazır olunca Bernard atölyeden bir parça bez çaldı.

Sonra bir sabah heladan sapsarı çıktı. Kan içinde kalmış elleri, bir parça bezi kasıklarının üstünde tutuyordu.

«Kendime bir ameliyat yaptım,» dedi gardiyana, «Beni revire götürün çabuk.»

Yürümeye çalıştı, ama beceremedi. Birilerinin ona yardım etmesi gerekti. Revirin kapısında daha kendinden geçmemişti Bernard. Önüne çıkan bir kediyi kovduktan sonra yere iki parça et düşürdü. Gardiyan Cauliflower, yere düşürdüklerini alıp bir mendil içine koydu. Bernard, erkeklik uzvunun altında dikilmesi gereken bir delikten başka hiçbir şey bırakmamıştı. Yere düşürdüğü et parçaları alkolün içine konuldu ve Ribotte, yeni kavanozu revirin müzesinde, içinde gri bir et parçasının bulunduğu onbeş senelik bir kavanozun yanına yerleştirdi.

«Şimdi takım tamamlandı,» dedi revir gardiyanı. Gerçekten de iki cam kavanoz tam bir erkeklik organını meydana getiriyordu. Onbeş sene önce bir berber, sertleşen erkeklik organını bir jiletle kesmişti.

Son saatlerimizi geçireceğimiz hücrelere gitmek için bekliyorduk.

«Galiba yanılmışız,» dedi Bernard.

Birbirimizi anlıyorduk. Üzerimizde yaptığı et-

ki bakımından o altı, ben de beş yılımızı düşünüyorduk.

«Yaşantı bütün bunlara değmiyor. İnsanın yapacağı en akıllıca iş, bir yolunu bulup gebermek.»

Roullion, neşeli. Kenar mahallelerden gelmiş bu kıllı yaratığın her yerinden mutluluk okunuyor. Onun bir kedi gibi mırıldandığını, kafasını öne arkaya sallayarak şarkı söylediğini duyabiliyorum.

une moukére de mers-el-kébir,
à Mas-ca-ra...»

Bir dakika yalnız kaldık. Roullion kahkahadan kırılıyor, bağırıyor, zıplıyor, coşkuyla dolup taşıyordu.

«Bitti artık!... Altı senem bitti. Hepsinin canı cehenneme!... Artık yaşayacağım, anlıyor musun?...»

une moukére de mers-el-kébir,
à Mas-ca-ra...»

Aşırı mutluluğun, bir insanı bu kadar aptallaştırabileceğinin farkında değildim. Roullion, damarlarında dolaşmakta olan ateşi anlatacak kelime bulamıyordu. Durup durup Cezayir'de bir yerde öğrendiği ve kuşkusuz ki ona şeytanlar çarpmış gibi kıvrıla kıvrıla danseden bir kadının göbeğini hatırlatan o şarkıyı söylüyordu.

Roullion, kollarını öne doğru uzatıyor, göğsünü şişiriyor, derin bir nefes alıyor ve bütün adalelerini kasıyor. Kemiklerinin çatırdadığını duyabiliyorum. Hatta bacak adelelerinin gerildiğini bile hissedebiliyorum. Güçlü, elektriklenmiş bir vücudu var. Latruffe, koridorun diğer ucundan döndüğü zaman Roullion hemen düzeliyor ve gizli gizli gülmeye başlıyor.

«Artık yaşayacağım,» diye fısıldıyor.

Birkaç adım ötemizde duran gardiyan, arkasını

döner dönmez parmaklarını çıtlatmaya başlıyor. Yaşamak güzel şey!

Aramızda ona, «Çamur banyosu,» diyoruz. Çünkü bir çirkef gibi ruhu var. Onunla konuşmak, çamur banyosu yapmaya benziyor. Senelerce kendi davasından başka hiçbir şeyden söz etmedi, en ufak ayrıntısını bile anlatmadı. Üstelik de iğrenç bir davası vardı. Bir içki aleminin sonunda arkadaşı kendileriyle yatması için bir kızı davet etmişti. Gün doğarken eğlenceleri saç çekmelerine, birbirinin boğazını sıkmaya ve kıskançlık dolu kızgınlıklara dönüşmüştü.

«Arkadaşım herhalde onu en az yirmi yerinden makaslamıştı. Kız, ne yaptığını bilmiyordu. Ben hiç bir şey yapmadım. Sarhoştum, anlıyorsunuz ya. 'Onu rahat bırak pis herif,» dedim 'Görmüyor musun, her tarafı kan içinde...' Sonra onu, ayaklarından yakalayıp merdivenden aşağı attım. Onun ölü olduğundan haberim bile yoktu. Görüyorsunuz, masumum, değil mi!... Bir de bunun için bana altı sene verdiler. Pis herifler...»

Diğer adam, yirmi sene yedi. Karşımdaki canavar, vahşice bağırıyor.

«Artık yaşayacağım!»

Bernard ile Çamur Banyosu, ceplerindeki ikiyüz frank ve senelerin anısıyla dış dünyaya dönüyorlar. Altı hafta yaşayıp tekrar hapise dönmek için yeterli bunlar.

36

● ARADAKİ DÜNYA

Son gecemi bir hücrede, yere serilmiş saman bir yatağın üzerinde geçirdim. Gözlerim açık, karanlığa bakıyorum. Uyuyup uyumadığımı bilmiyorum. Yaşantının bu karanlık eşiğinde insanın tahmin edeceği gibi neşelenemediğime şaşıyorum. Garip bir endişe var içimde. Sevincimin farkına ancak ters bir mantıkla varıyorum. Eğer bunu bilmesem, eğer şu anda biri karşıma çıkıp bana tekrar avludaki yürüyüşlere döneceğimi söylese, herhalde kendimi öldürürdüm. Ne olursa olsun, bu düşünceden sonra hapisanenin üçüncü katını ve döne döne aşağı düşüşü tahmin edebiliyorum. Düşünceler başımı döndürüyor. Uzun süreden beri beklenilen bir arzunun gerçekleşmesi kadar hiçbir şey hayal kırıcı değildir. Çünkü gerçek, çok somuttur ve beraberinde belirli bir durgunluk getirir. Kişinin yaşamasına sebep olan heyecan yok olur ve yerini, herşeyin sadece olduğu gibi göründüğü bir boşluğa bırakır.

Hayal kırıcı gerçek ile başka birşey düşünemeyişim arasında bocalıyorum. Birkaç saate kadar özgür olacağım. **Özgür.** Bu koca kelime, sanki parlak harflerle gözümün önünde yazılı gibi. Ama hepsi bu kadar mı?... Daha ötesini göremiyorum. Ne olacağını bilmiyorum. Gerçek oluşuna hâlâ inanamıyorum. Dünyaya hâlâ inanıyor muyum ki!... Dışarısı, gerçek dışı. Ben bu gerçekdışına geçmek üzereyim. Rüyasında uyanacağını gören ve buna kendisi bile inanmayan bir insan gibiyim. Ölüme mahkum olmuş bir adamın son saatlerini düşünüyorum. Onlar, ölümün nasıl olduğunu tahmin edemezler. Ben de yaşantının ne olduğunu düşünemiyorum.

Gözlerimi hiç bir şeyin rahatsız etmediği, içinde belki de yaşantının en bitmez tükenmez saatleri olan bu saatleri ölçebilecek hiç bir şeyimin olmadığı bu karanlığı sevmeye başlıyorum. Aradaki bir dünyadayım ben. Zamanın akışına kapılmış, gidiyorum. Arkamda, her taşını iyice tanıdığım değirmeni bırakıyorum. Unutamayacağım bir parçam haline gelen bir dünyadan kendimi kopartıp atıyorum. Gözümün önünden avludaki yürüyüşler geçiyor. Atölyeyi, komşularımı düşündükçe kalbim ağrıyor. Ben gidiyorum, onlarsa kalıyorlar. Değirmen, sonsuz birşey. Üç adam. Üç tane öğütülmüş parça, bu gece açılan bir delikten dışarı atılacaklar. Hiçbir şey değişmiyor. Hiçbir şey değişmeyecek...

Böyle olmalı. Hapishanenin içimde bıraktığı derin izi hissediyorum. Artık omuzunuzu kızgın demirle damgalamıyorlar. Yarın acımaya başlayacak olan içimizdeki bir yara bu. Seneler boyunca düşünceleri ve eylemleri birbirlerinden farklı olan bir makinadan başka hiçbir şey değildim ben. Şimdi her dakika karar vermek zorunda kalacağım. Her gün yapmam ge-

reken ve çoktan unutmuş olduğum binlerce şey var. Denize girmesi gereken ve on seneden beri yüzmemiş olan bir yüzücü gibi hissediyorum kendimi; pislikleri alıp götüren, yaralarımızı iyileştiren, varlığımızı yenileyen o tuzlu suyun tadını unutmuş gibi...

Bunu yeneceğim. İçimde herhangi bir yenilgi taşımak istemiyorum. Değirmen beni öğütemedi. Kafam yerinde. Yaşayabildiğim için daha güçlü ve düşüncelerimle daha zengin olarak çıkıyorum hapishaneden. Değirmenin yaşantımdan çaldığı yılları kaybetmedim ben. Büyük yanlışlar yapmışız yoldaşlar, ihtilalci olmak istemiştik, asi olmuşuz. Bütün hayatımız boyunca sabırla, inatla inancımızı sürdürmeliyiz. Sonunda duvar çökecek.

Gardiyan, elinde bir mum ve içinde eşyalarım olan bir bavulla içeri girdi.

«Giyin.»

Işığı açmasını istemedim. Sadece insan görünümünde olan bu adamla neden konuşayım?... O, duvarın bir parçası gibi. Makinadaki küçücük bir vidadan başka hiç bir şey değil. Bazı adamların diğerlerinden farklı olduğunu çok önceden öğrendik.

Hücrem, gri bir ışıkla doldu. Güneş doğuyor. İdamların yapıldığı saat... Mavi tvid ceketim, hafif geliyor üstüme. Ceplerimi keşfediyorum. Özgür bir insan gibi ellerimi cebime sokuyorum. Bu hareketime ve onun bana verdiği memnunluğa gülümsüyorum. İşte giyiniğim artık. Bu da Belleville'den aldığım keçe şapka. Ayağımın dibinde duran kahverengi elbiseler, 6731 numaraya ait. Kırışıkları, hâlâ vücudumun şeklini ve sıcaklığını taşıyor. Yerde, üzerimden çıkarıp attığım kişiliğimi görüyorum.

Güneş yükseliyor. Hücrede, zincirlerini atmış bir adam gibi duruyorum. Acizliğim, ayağımla bir kena-

ra attığım kahverengi elbiselerin içinde kaldı. Kapım hâlâ kilitli. Ama ben kendimi özgür hissediyorum. İçimde bir yerde durgun bir okyanus gibi nefret birikmiş. Bunu, güçlülüğe dönüştüreceğim.

Kayıt bürosunda imzalar... Sonra değirmenin o küçük deliği açılıyor. Küçücük bir kapı bu. Anahtar, kilidin içinde dönüyor, kapıyı açan makina adamı farketmiyorum bile. Dışarıya çıkıyorum. Nehrin serinliği yüzüme vuruyor. Karşı kıyıda kavaklar uğulduyor. İşte nehir orada. Simsiyah, tıslayarak akıyor. Belirli aralıklarda, üzerinde tüfekli bir adamın bulunduğu kulelerin dibinden yürüyorum. Bu aradaki dünyayı, derin gölgelere gömülmüş olan manzarayı ve karanlığın soluk ışıklarını şimdiye dek hiç görmemiştim ve bir daha da hiç görmeyeceğim.

Siyah suyun üzerindeki eski bir köprünün arkasında gün ışıkları görünüyor. Kasabaya gitmek için bu köprüden geçip sağa doğru yürümem gerekli. Maviye dönüşen karanlığın önünde gri bir gölge duruyor. İçinde yürüdüğüm gerçekdışı dünyaya, gördüğüm ilk insan, gerçekliğini kazandırıyor. Aniden önüme çıkıyor. Gri pardesüsünün içinde çok garip görünüyor bana. Uzun boylu. Deri bir kemeri, kalçalarının üzerine asılı olan fişeklikleri var. Askerin kemikli yüzü, karanlık yuvalarında pırıl pırıl parlayan gözleri, bir an bana bakıyor. Gri pardesüsünün üstünde bir de gri miğferi var. Beraber yürümeye başlıyoruz. Dünyanın eşiğinde karşılaştığım ilk insan, cepheden gelen bir asker oluyor.

Victor Serge (1929)

"Hapishanenin de sonu gelecek birgün. Ama insanlar kalacak ve insanlar ilerlemeye devam edecekler... Eski düzen çatlamaya başladı. Belki de tek bir darbe istiyor. Bunun için yaşamağa değer; hatta ölmeye bile. Herkes için yeterli ekmek olunca kimse hırsızlık yapmayacak. Kadınlar artık kendilerini satmadıkları zaman, akıl üstün geldiği zaman, suçlar ve cinayetler azalacak. Hapishaneler yok olacaklar o zaman. İnsanlar, geride kalan taşlara bakacaklar, bizim neler gördüğümüzü, neler çektiğimizi düşünemeyecekler bile... Biz nasıl onların güzelliğini, büyüklüğünü bugün anlayamıyorsak, onlar da bizim sefaletimizi anlayamayacaklar. Yaşantı büyüyecek, özgürleşecek. Birgün..."

15 lira